

MEDENİYET BAĞLAMINDA SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLAR



Editör
Doç. Dr. Mustafa İNCE

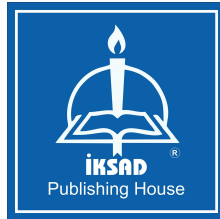
MEDENİYET BAĞLAMINDA SOSYOLOJİK ÇALIŞMALAR

EDİTÖR

Doç. Dr. Mustafa İNCE

YAZARLAR

Dr. İskender DÖLEK
Dr. Özlem Uluç KÜÇÜKCAN
Doç. Dr. Mustafa İNCE
Dr. Öğr. Üyesi Sema ÇELEM
Dr. Öğr. Üyesi Selin ATALAY



Copyright © 2020 by iksad publishing house

All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

Institution of Economic Development and Social Researches Publications® (The Licence Number of Publiator: 2014/31220)

TURKEY

TR: +90 342 606 06 75

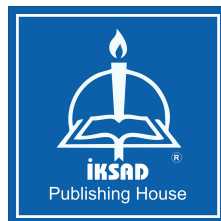
e mail: uluslararasıkitap@gmail.com

www.iksad.net

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules. Iksad Publications – 2020©

ISBN:978-625-7914-53-6

March / 2020 Ankara / Turkey



İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

MEDENİYET OLUŞUMUNA FARKLI BİR BAKIŞ AÇISI
Dr.İskender DÖLEKSayfa 1

Bölüm 2

BİLİMSEL GELİŞMELER KUR'AN'IN ANLAŞILMASINA KATKI SAĞLAR MI?
Dr.Öğr.Üyesi Sema ÇELEM.....Sayfa 9

Bölüm 3

BATI'NIN MATBUATINDA TÜRK TASVİRİ; 'BARBAR TÜRKLER'
Doç.Dr.Mustafa İNCE.....Sayfa 22

Bölüm 4

BİLGİLENDİRME Mİ, ÖZENDİRME Mİ;MEDYANIN İNTİHAR
HABERLERİNİ SUNUMU ÜZERİNE BİR İNCELEME
Doç.Dr.Mustafa İNCE.....Sayfa 42

Bölüm 5

ORTADOĞU'DA DEVLET, İKTİDAR VE SİVİL TOPLUM
Dr.Özlem Uluç KÜÇÜKCAN.....Sayfa 67

Bölüm 6

TIBBİLEŞTİRME VE FARMASÖTİKALİZASYON BAĞLAMINDA DİKKAT EKSİKLİĞİ
HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU: TÜRKİYE'DE WEB 2.0 İÇERİKLERİ ÜZERİNDEN
BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Öğr. Üyesi Selin ATALAY.....Sayfa 84

BÖLÜM 1

MEDENİYET OLUŞUMUNA FARKLI BİR
BAKIŞ AÇISI

Dr. İskender DÖLEK

MEDENİYET OLUŞUMUNA FARKLI BİR BAKIŞ AÇISI

A DIFFERENT PERSPECTIVE TO THE FORMATION OF CIVILIZATION

İskender DÖLEK

Dr., Muş Alparslan Üniversitesi/Muş

1. GİRİŞ

Medeniyet kavramı oldukça kompleks ve çok farklı bilimsel alanların kapsamına girmektedir. Sosyal bilimlerin birçok alanında kavram üzerine yapılmış yüzlerce çalışmaya ulaşmak mümkündür.

Bazı araştırmacılar için Medeniyet, bir üst değer, ya da bir üst oluşumdur. Onun ortaya çıkabilmesi için öncelikle ailenin, soyun, evin, köyün, şehrin, kavmin ve toplumun ortaya çıkması gerekir. Bu kültürel oluşumlar sonucu, insanlığın en üst kurumu olarak medeniyet ortaya çıkar. Medeniyetin bir üst oluşum olarak değerlendirilmesinde, tüm kültürlerin ortak birikimini yansıtan, kültürler üstü bir yapılanma olarak kabulü ve tam olarak herhangi bir kültüre değil insanlık tözüne ait oluşumdandır. Medeniyet insanlığın ortak malı, ortak değeri olarak (Taşdelen,2012) kabul edilmektedir.

Kültürel yapıyı ve bir üs değeri ifade etsede, kavramın ortaya çıkışı ve vücut bulması belli ortam koşullarının oluşmasıyla ancak mümkündür. Medeniyeti hazırlayan ve ortaya çıkışına zemin hazırlayan yapı Cemil Meriç'in ifadesi ile şehir yaşamıdır. Cemil Meriçte "Şehir" anlamına gelen "medine"den türeyen medeniyet, Batı dillerinde de benzer bir anlama sahiptir: *Civitas*, *civilisation* gibi kelime ve kavramlar, Arapçada olduğu gibi, şehirle, şehirleşmeyle medenileşme arasında bir koşutluk oluşturur (Meriç,2009). Şehir yaşamının ve insanın doğasının gereği insanın sosyal bir varlık olması, ihtiyaçlarının karşılanmasında başka insanlara ihtiyaç duyması, şehir yaşamının uzamlaşma ve belli bir naifliği beraberinde getirmesi; gerçek bri şehir yaşamını medeniyetin şekillenmesi noktasında önemli kılmaktadır.

İbn Haldun, Will Durant gibi birçok düşünür farklı dönemlerde olsalar dahi medeniyetin oluşumunda şehir yaşamına vurgu yapmaktadırlar. Medeniyetin temelleri kitabında Will Durant medeniyeti kültürel yaratmayı harekete geçiren sosyal bir düzen olarak tanımlar ve ekonomik şartlar, siyasi düzen, ahlaki gelenekler ve bilgi peşinde gidilmesi ve güzel sanatlar gibi unsurlardan biraraya geldiğini belirtir.

Özellikle düzene vurgu yaparak "Medeniyet, kaos [büyük kargaşalık] ve güvensizliğin sona erdiği yerde başlar" der. "Çünkü korku üzerinde galebe çalındığı vakit, merak duyma ve yaratıcılık hisleri serbest kalır ve insan, tabii içgüdüleriyle hayatın mâna ve süslerini anlama yolunda harekete başlar.

Will Durant'tan yüzlerce sene önce İbn Haldun, Ümran adını verdiği uygarlığın sosyal ve doğal koşulların etkisi altında geliştiğini ifade ederken budurumu bedevi, vahşi zümrelerle özlerin (aşiret), köy ve kentlerin sosyal hayatlarını karşılaştırarak açıklamaya çalışır (Dursun vd.,2008). "İnsanın yaşamı besin almadan olanaksızdır, ... ama bir insanın gücü gereksinim duyduğu besini sağlamak için ise çok yetersizdir... Kendisi gibi başka birçoklarının gücünü birleştirmek, hem kendisi, hem de o başkaları için besin sağlamada zorunludur".

İbn Haldun'un vurgu yaptığı sosyal ve doğal koşulların uygarlığı şekillendirdiği düşüncesi Hippokrates'e kadar uzanmaktadır. Herodot'un "Mısır Nil'in hediyesidir" sözü ortam ve insan arasındaki ilişkiyi en açık şekliyle ortaya koymaktadır. Montesquieu'da budurum doğal ortam koşullarının ulusların karakterlerinin farklılık göstermesinin nedeni olarak ifade edilmektedir. Evliya Çelebi ise biraz daha özel bir tesbitte bulunur. Güzel kızları ve derviş yaratılışlı tutkulu sevgilileri Galata'nın güzel havasına bağlar.

Değişen ortam koşulları medeniyetimiz için aynı zamanda da bir tehlikedir Will Durant'ta. Medeniyeti buzul dönemleri arasındaki bir fasıla olarak ifade ederken oda doğal koşulların, kültüre, medeniyete, insan yaşamına etkisine vurgu yapmaktadır.

Yukarıda bazı yönleriyle verilmeye çalışılan Medeniyet kavramında; düzen, şehir yaşamı, işbölümü gibi özellikler öne çıkmaktadır. Ama ana hatlarını çizmeye çalıştığımız en azından bugün medeniyet olarak ifade ettiğimiz yapı, iklimin kararlı olduğu, canlı yaşamı için en ideal koşulların olduğu bir dönemde ortaya çıkmış olmasıdır. Bu ideale yakın koşullar bildiğimiz formatta canlı yaşamının oluşmasına imkân tanırken,

medeniyet olarak ifade ettiğimiz üst yapının şekillenmesine de olanak tanımıştır.

2. İKLİM MEDENİYET OLUŞUMU İÇİN YETERLİ Mİ DİR?

İklimin insan yaşamı üzerinde ki etkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. Ancak bunun nasıl olduğu, neleri değiştirdiği ve insanlığı nasıl bir sürece soktuğu tam olarak ortaya konulma mııştır. Bu konuda ileri sürülen görüşler de tartışmasız kabul gören düşünceler değildir.

Sam White, 16. Yüzyıl sonundaki soğuk ve kurak yıllar ile Celali isyanlarının bağlantısı olduğunu düşünmektedir. Faruk Tabak “Solan Akdeniz” kitabında Akdeniz ve çevresinde iklimle birlikte evrilen kültürü incelerken, küçük buzul döneminin sadece bir krize değil Osmanlı için bir şansa dönüştüğünden bahseder.

Büyük ticaret yollarının değişmesi ile birlikte deniz ticaretinin gerilediğinde ve ovalar nemli iklim sonucu kısmen bataklık haline geldiğinde, ulaştırma devrimi ve endüstriyel modern çağın drenaj teknolojisi ile büyük gelgit değişimi başlayana dek tarımın dağlara çekildiğinden bahseder. Tarla ziraatından çok, farklı ağaç türlerinden oluşan bir tarımsal yöntemin hakim olduğundan bahseder. Zeytin, asma kütüğü ve buğdaydan oluşan tipik Akdeniz üçlemesine dönüldüğünden bahseder (Radkau,2017).

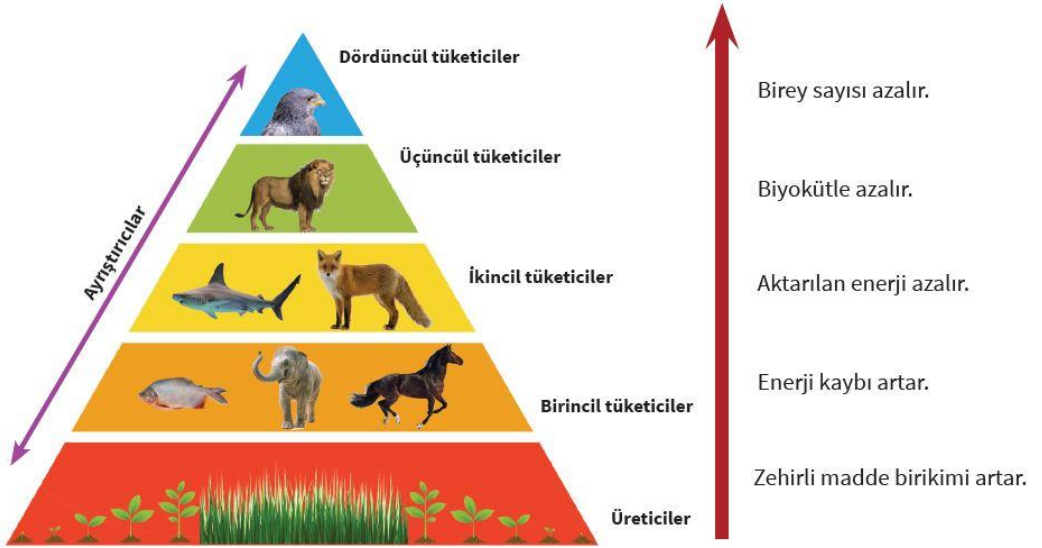
Ama iklimin değişmesi her zaman bu kadar uygun koşullar oluşturmuyordu. Değişen ortam koşullarına uyamayan canlılar yeteri kadar hızlı ise göç ederek daha uygun ortamlarda yaşamlarını sürdürebiliyorlardı.

Yaşanan göçler, insanlar ile çevreleri arasındaki ilişkinin dengesini bozabiliyordu. Göçlerle toplumsal denge altüst olabiliyor, yüzlerce hatta binlerce senenin birkimi olan yerel bilgi ve deneyimler de kaybolabiliyordu.

3. İNSAN DOĞANIN NERESİNDE?

İnsan ve doğa üzerine düşünceler yeni değildir. Antikçağlara kadar uzanan tarihsel bir geçmişi vardır. Aristotelesin telebesi, Theophratus, ustasının telelojik, yani ereksel doğa kavramını sorguladı ve doğanın özünde insanlar için varolması için hiçbir neden de bulamadı.

Seneca doğayı bir koruyucu olarak görüyor, zenginleri doğayı yağmalamakla suçluyordu. Pao Ching-yen ise “ Tarçın ağacının kabuğunun soyulması, dağdaki çamın özsuynunun toplanması, bu ağaçların istediği bir şey değildir. Kuşların tüylerinin yolunması, yalıçapkınlarının parçalara ayrılması, bu da kuşların dileği değildir... Sahtekârlığın ve kurnazlığın tohumları, doğaya karşı eylemde ve bu eylemin şiddet temelli olmasında saklıdır.”



Görsel 1: Besin Zinciri ve Enerji Akışı

Biyoloji ya da çevre ile ilgili herhangi bir temel ders katibin da da bulabileceğimiz besin zinciri ve enerji akışını gösteren Görsel 1 aynı zamanda bu pramidin en tepesinde yer alan düşünen, kavram üreten ve yine kavramlar üzerinden düşünen insanın da bulunduğu yeri özetlemektedir.

Bitki ya da hayvan tüm canlı varlıklar, sudan ve diğer inorganik maddelerden oluşmuştur. Organik maddeler ise canlı varlıkları oluşturmanın ötesinde, bu varlıkların yaşamları ve çoğalmaları için gerekli bir enerji kaynağı olan karmaşık moleküllerden (şeker, yağ, protein, nükleik asitler) oluşmuştur.

Bitkiler ototrof canlılardır. Sudan ve güneş enerjisinden yararlanarak, karbondioksitle ve atmosferde ve toprakta buldukları diğer unsurlarla kendi organik varlıklarını sentezleyebilirler. Buna karşılık insanlar ve hayvanlar bu özelliğe sahip değildir. Onlar heterotoflardır: Beslendikleri organik maddeleri, bu maddeleri üreten bitkilerden doğrudan doğruya ve

bu maddeleri daha önce tüketip özümlemiş olan hayvanlardan dolayı olarak alırlar.

Bir ekosistemin içerdiği organik maddelerin tamamı (atıklar ve dışkıları da dahil olmak üzere), bu ekosistemin biyomasıdır. Biyoması ancak bitki türleri üretir, hayvanlar üretmez, hayvanlar yalnızca onunla beslenir ve onu dönüştürürler, yani tüketici türlerdir. Bu nedenle bir ekosistemin tüm verimliliği yani biyomas üretme kapasitesi, sonuç olarak bu ekosistemin bitkisel biyomas üretme kapasitesiyle ölçülür.

Hayvanların pek çoğu besinlerini tükettikleri bitki ya da hayvanlardan almakla yetinen besin predatörleridir.

İnsanlar ise dünya üzerinde diğer canlılara göre çok daha yeni bir türdür. Tarımcı ya da hayvan yetiştiricisi olarak doğmamıştır. O bu özelliklerini yüzbinlerce yıl süren insanlaşma çabalarından sonra, yani biyoloji, teknik ve kültürel evriminden sonra kazanmıştır.

Tarım ve hayvancılığa başlaması, hayvanları yanına alıp evcilleştirerek her çeşit ortamda çoğaltması ve böylece özgün, doğal ekosistemleri yapay işlenmiş ekosistemlere dönüştürmesi ancak 10000 yıl önceye, Neolitik çağa denk düşer. İnsan tarımı ozamandan beri dünyaya egemendir.

İnsan ekosferin dönüşmesinin başlıca etmeni olmuştur ve tarım üretiminin ve üretkenliğinin gelişmesi, insan sayısının artmasıyla ve yiyeceklerini kendileri üretemeyen toplumsal kategorilerin gelişmesiyle karşılıklı olarak etkilemiştir.

Bu çalışmada sadece bitkilerin besin pramidi içerisinde fonksiyonel işlevi dışında insanlık tarihine dolayısıyla medeniyet oluşumuna nasıl bir katkı sundukları açıklanmaya çalışılacaktır.

4. BİTKİLER TARİH YAZAR MI?

Yazı, tarih gibi kavramlar şüphesiz insanlara özgü değerlerdir. İnsan hem dizaynı gereği hemde aklını kullanan, bilinçli davranışlarıyla iradesini (bilinç) ortaya koyan bir varlık olarak kendini ekosistemin farklı noktalarında tanımlamaktadır. Bazen içinde bazen en üstünde.

Yazının Sümerde keşfi, olayların yazı ile kayıt altına alınması birçok araştırmacı tarafından tarihin Sümerde başladığı şeklinde ifade edilmesine, böyle kabul görmesine neden olmuştur. Ama zamanın nabzı, bilincin eşyaya değmesi, dünyaya dokunmasıyla birlikte atmaya başlar. Doğayı kültüre, kültürü medeniyete dönüştüren bu bakış ve dokunuşla birlikte tarihte başla mış olur.

Hobhouse “Değişim Tohumları” adlı kitabında altı bitki ve onlardan elde edilen maddelerden bahseder. Kinin, Şeker, Çay, Pamuk, Patates ve Koka. Bu bitkiler ve onlardan elde edilen maddelerin insanlık tarihine etkilerini açıklamaya çalışır.

Kinin’in Avrupa, Asya ve Batı Afrika’da yaşamı tehdit eden en büyük belalardan birini ortadan kaldırarak, beyaz adamın tropikal bölgeleri açıp büyük imparatorluklar kurabilmesinden bahseder. Daha önceden insanlardan çok hastalığın savunduğu yerlere beyaz adamın yerleşmesinin yalnızca kinin sayesinde gerçekleştiğini uzun uzun örneklerle anlatır. Kinin sayesinde 20 milyonu aşan sayıda insanın ucuz işgücü olarak taşınmasını , kinin olma dığı takdirde Tamillerin Sri Lanka’da, Hintlilerin Afrikada, Fijide ve Batı Hint Adalarında yaşayamayacaklarından, ölüp gideceklerinden bahseder.

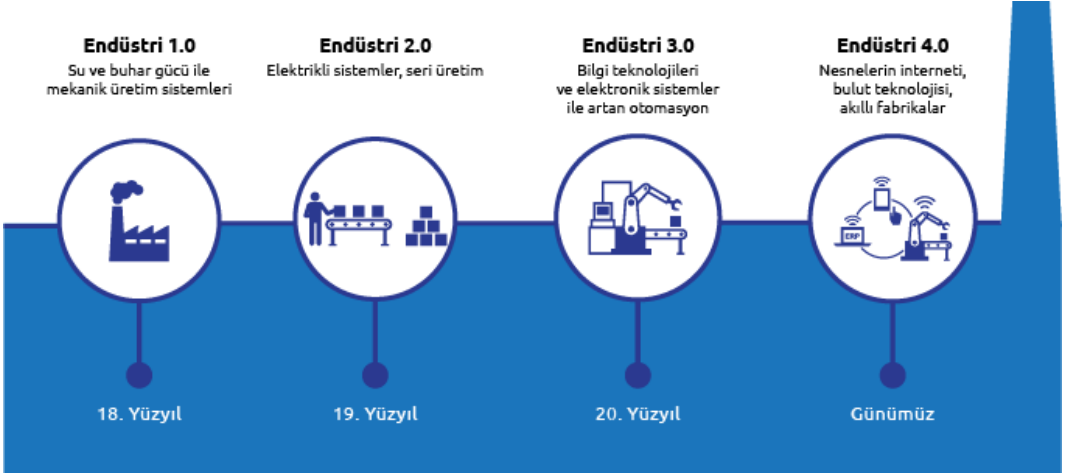
Rönesans döneminde beyaz adam tarafından Batı Hint adalarına götürülen ve siyah köleler (o iklim koşullarına dayanabilen ve çalışabilen tek gruptu) tarafından çiftliklerde yetiştirilen şeker kamışı, Karayiplerin kırmızından daha çok siyah olmasına yolaçan Atlantik aşırı köle ticaretinin nedenidir Hobhouse göre. Bütün bunlar doğal olarak yenilen besinlerden alınabilen şeker içindi. Beslenme rejiminde yeri olmayan, pahalyken lüks, ucuzken tehlikeli olan, yokluk dönemlerinde karne ile dağıtılan bir ürün olan şeker içindi. Şeker yaygın tüketilen bağımlılık yaratıcı maddeler içinde, bilinen uyuşturucuların ardından büyük olasılıkla en zararlı olanıdır ve kanserin en az bir türüyle bağlantılıdır.

Büyük Doğu ticaretinde baharatların ardından çay geldi. 1700’lerde kahvenin ve kakaonun ardından en çok tüketilen alkolsüz içecekler arasında yerini aldı. Çay Amerikan bağımsızlık savaşında ve Avrupa ile Çin’de porselen sanayinin gelişmesinde de etkili olmuş, yelkenli gemi tasarımını etkilemiş ve XIX. Yüzyılda Hindistan ile Sri Lankaya götürülüp buralarda bahçeler oluşturulması sayesinde yarımadanın tarihini değiştirmiştir.

Amerika’nın güneyine götürülen pamuk köle ticaretini yeniden canlandırıp, yetmiş beş yıl sonra pamuk ve kölelik konusu ile Amerika Birleşik Devletleri’ni iç savaşa sürükledi mi?

Rönesans’tan önce Avrupada bilinmeyen, bir yumru kök olan patates, Avrupaya özellikle İrlanda’ya getirildiğinde salt bir besin kaynağı olmanın çok ötesine geçti. Patates bir nüfus patlamasına yol açarak (birim alanda verimi en yüksek olan üründür) iki Avrupa ülkesinin geleceğini ve

Atlantik ülkelerinden birinin, en büyük, en zengin, en önemli eski bir koloni sinin de yapısını değiştirdi.



Görsel 2: Sanayi Devriminin Aşamaları

18. yy'da buharın fabrikalarda kullanılmasıyla geçilen seri üretim, sonrasında inanılması güç değişimlerin hızla gerçekleşmesine neden oldu. Sağlık sisteminde yaşanan gelişmeler nüfusun hızla artmasına neden olurken, doğal kaynakların da aynı hızla tüketilmesine geri döndüröl mesi çok zor çevre problemlerinde beraberinde getirdi.

Bütün bu değişime neden olan en önemli unsurlardan biri I. Zaman (Palezoik) olarak ifade ettiğimiz jeolojik dönemin Karbon devrinde sıcak iklim koşulları altında oluşan dev bitki kalıntılarının milyonlarca sene toprak altında kalması ile oluşan taşkömürünün enerji kaynağı olarak kullanımınıdır. Uygarlığımız gücünü adeta fosil yakıtlardan almaktadır. Günümüzde bu fosil yakıtların paylaşımı uluslararası çatışmaların da kaynağını oluşturmaktadır.

3. TARİH YAZAN BİTKİLER

İnsanın tarıma başlaması ile birlikte beslenmesinde yabancı türlerden alınan organik maddeleri git gide azaltmaya ve çeşitli işlenmiş ekosistemlerde çoğalttığı evcil türlerden alınan organik maddeleri de artırmaya başlamıştır.

Ama evcil türlerden elde edilen tüm organik maddeler tüketilebilir türden değildir. Evcil hayvan ve bitkilerden elde edilen organik maddelerin büyük bir bölümü bazen kullanılması ya da ayıklanması güç olan ürünlerdir.

Öte yandan işlenmiş bir ekosistem, yararlı olanların yanı sıra bazen yararsız Hatta zararlı hayvan ve bitkileri de barındırmaktadır. Bu işlenmiş bir ekosistemin bitkisel biyomas üretme kapasitesi ile ölçülen toplam verimliliği, onun kullanılabilir verimliliğinde yani sürekli olarak insanlara ya da hayvanlara bir başka deyişle ürüne yararı dokunan bitkisel organik madde üretme kapasitesinden daha üstün olması anlamına gelir.



Görsel 1: Tarımın ilk ortaya çıktığı yerler

Uruktan (IV. Katman) çıkarılan MÖ 3300-3100 civarlarına ait en eski idari tabletler çoğunlukla tahıl, işgücü ve vergiler üzerine yazılmış listelerden ibarettir. Günümüze ulaşan tabletlerin konusu sıklık sıralamasına göre de şöyledir: arpa (tayın ve vergi olarak), savaş tutsakları, erkek ve kadın kölelerdir.

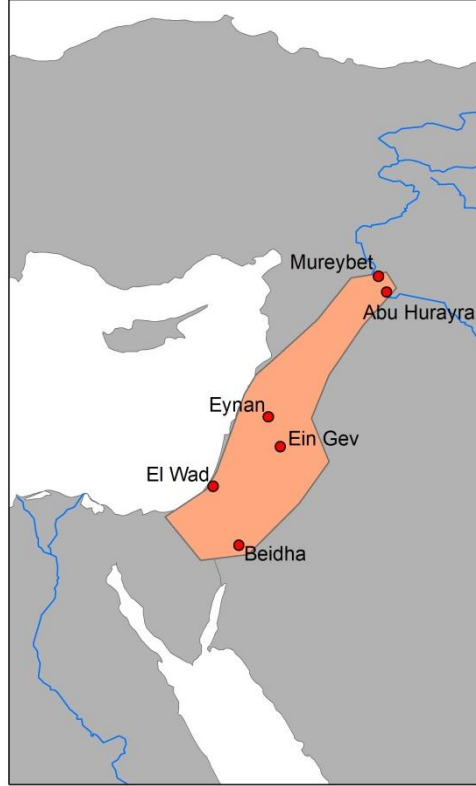
Bereketli hilde ılıman ve sulak coğrafi koşullar sayesinde nüfusun artması ve yerleşik hayata geçilmesini sağlayabilecek erken bir eğilim, MÖ 10.800 civarında birden bire sona ermişti. Onu takip eden bin yıllık soğuk dönem, kimilerine göre Kuzey Amerika'dan devasa bir buzul kütlelerinin (Agassiz Gölü) eriyip bugün Saint Lawrence Nehri olarak bildiğimiz yoldan hızla doğuya akarak, Atlantik Okyanusuna boşalmasıyla ortaya çıkmıştı. Budurum doğal olarak nüfusun azalmasına, kalanların bitki ve hayvan örtüsünün daha elverişli olduğu dağlık ve korunaklı alanlara çekilmesine neden oldu.

MÖ.9600 civarında soğuk hava dalgası kırıldı ve hızla daha ılıman ve yağışlı koşullara dönüldü. Sadece ortalama sıcaklık 7 °C kadar artmıştı.

Ağaçlar memeliler ve kuşlar korunaklı alanlardan çıkıp, daha yaşanılır alanlara yayılmaya başladı. Tabiki bitki ve hayvanlarla birlikte *Homo sapiens*de. Güney Levanttaki Natufan dönemi (Görsel 2) ile Suriye, Orta Anadolu ve İran'ın batısındaki Neolitik köylerin “çömleksiz” aşamaları bu dönemde yıl boyu yerleşilen alanların kalıntıları barındırmakta idi.

Bu tür yerleşmeler genelde su kaynakları bakımından zengin alanlardı. Tahıl bahçeciliğinin yapıldığına ve besi hayvanlarının yetiştirildiğine dair ihtilafli bulgular olsada büyük oranda geçim yolları avcılık ve toplayıcılık olmuştu.

Ne varki, MÖ 8000 ve 6000 yılları arasında “kurucu ekinler” diye tabir edilen tahıllar ile baklagillerin (mercimek, bezelye, nohut, burçak ve kıyafetler için keten) mütevazı boyutlarda kalsada ekilmeye başlandığı bilinmektedir. Bu zaman aralığında evcilleştirilmiş keçiler, koyunlar, domuzlar ve sığırlar görünür olmuştur. Bu evcilleşmiş varlıklardan oluşan toplulukla, ilk küçük kentsel kümelenmeler de dahil olmak üzere uygarlığın başlangıcını müjdeleyen belirleyici tarım devrimi olarak görülen “neolitik paket” tamamlanıp tarihteki yerini almıştır.



Görsel2: Natufan Dönemi yerleşmelerden bazıları.

Kalıcı proto - kentsel yerleşimler MÖ 6500 civarında Basra Körfezinin yakınlarında kalan güney alüvyonlarının sulak bölgelerinde ortaya çıktı. Güney alüvyonları ne yıl boyu yerleşim olan alanların ilk ortaya çıktığı yerd nede evcilleştirilmiş tahıllarla ilgili ilk bulgulara da burada rastlanmıştır. Bu açıdan geç kalmıştı.

Ancak Fırat ırmağının ağzında oluşan bu kentsel kümelenmeler (örneğin Eridu, Ur, Umma ve Uruk) daha sonraları dünyanın ilk devletçikleri ne dönüşeceklerdi. Mısır, Levant, İndus Vadisi, Sarı Irmak Vadisi ve Yeni Dünya'daki Maya gibi diğer antik topluluklar kimi farklılıklarla kendi "neolitik devrimlerini" yapmış olsalar da güney Mezopotamya sadece ilk devlet sisiteminin ortaya çıktığı alan olmakla kalmamış, sonrasında Ortadoğu'nun yanısıra Mısır ve Hindistandaki devletlerin oluşumuna da doğrudan etki etmiştir. Bu kabuller her nekadard ihtilafli olsa da kalıcı yerleşik hayatın, dolayısıyla kasabaların, kentlerin ve uygarlığın temel önkoşulu olarak tahılın evcilleştirmesine odaklanmaktadır.

Tahıl bu toplumlarda oldukça önemli idi. Sulama ile birlikte tahılların korunması için yasalar dahi düzenlenmişti. Üçüncü Ur Hanedanlığı olarak isimlendirilen Geç Sümer Dönemiyle ilgili elimizdeki kaynaklar bize kanalların kullanımının nasıl düzenleneceğini, erozyondan kaynaklanan tahribatın nasıl onarılacağını anlatmaktadır.

Hammurabi kanunları (MÖ 1800 civarı), bireylerden de sorumluluk beklemekle birlikte, sulamanın idaresi konusunda kesin hükümler içermektedir: "Eğer bir adam, bendinin sağlamaştırma işini ihmal ederse ve onu sağlamaştıramazsa ve eğer bendinde kırılma olursa ve eğer su tarım arazisini sürüklerse, bendinde kırık olan adam, hasar verdiği tahılı telafi edecektir."(Radkau,2017)

Tahıllar başlangıçta muhtemelen değirmen taşları üzerine doldurulup öğütölmek suretiyle lapa haline getirilerek tüketiliyordu. Tahıllar başlıca karbonhidrat ile B ve E vitamini kaynağı haline gelmişti. Aynı sıralarda besin olarak kullanılmaya başlanan baklagiller, yabancı bakla türlerinde, ağaç fındıkgillerinde (badem, mercimek) ve meybvelerde olduğu gibi bitkisel protein, özellikle demir ve kalsiyum gibi mineraller kadar da karbonhidrat ve yağ kaynağıydı (Dolukhanov, 1998).

İstikrarlı besin kaynağıyla yerleşikliğin biraradalığının, nüfus artışını sağlayan ana etkenler olduğu birçok araştırmacı tarafından da ifade edilmektedir (Lee,1980). Sengel (1973) alınan protein miktarının ve buna bağlı olarak menapoz yaşının düşmesinin doğurganlık süresini uzattığını

ileri sürmüştür. Ayrıca alınan yüksek karbonhidrat miktarının da menapoz yaşını aşağı çekecek yönde daha büyük bir etki yaptığını da düşünmektedir. Cohen (1980) bitkisel gıdanın kalori verimliliğinin, doğum aralığını daraltmak bakımından birincil öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır (Dolukhanov, 1998).

Geniş kesimlerce kabul gören bir varsayıma göre, avcılık ve toplayıcılık öyle çok hareketli ve dağınık olmayı gerektiriyordu ki yerleşik hayat söz konusu bile değildi. Oysa yerleşik hayat tahıllarla hayvanların evcilleştirilmesinden çok öncelere dayanmakta olup tahıl ekiminin sınırlı olduğu ve ya hiç yapılmadığı yerlerde sık sık devamlılık göstermişti.

Son derece net gerçeklerden biri de evcilleştirilmiş tahıllar ve hayvanlarla ilgili bilgilerin tarım devletlerini andıran yapıların ortaya çıkışının çok öncesine dayandığı hatta önceden tahayyül edilenden çok daha eskilere gittiğidir. Enson bulgular ışığında, bu iki temel evcilleştirmeye onlara dayanan ilk tarım ekonomilerinin ortaya çıkışı arasında dörtbinyıllık bir uçurum olduğu düşünülmektedir.

İlk neolitik alanların önemli bir kısmında, yabani tahılların ekilip biçildiğine dair kesin bulgulara rastlanmaktadır. Burada ilginç olan özelliklerden biri tahılların toplanıp harman edildikten sonra birkaç yıl ambarlarda saklanabiliyor olmaları, ani bir kıtlık ya da olumsuzluk anında özellikle tahılların yapısal özellikleri yani toplanıp uzun süre saklanabilmeleri tahılları adeta bir kurtarıcı konumuna sokmakta idi (Scoot,2019).

4. BİTKİLER GELECEĞİ ŞEKİLLENDİREBİLİR Mİ?

Babilde kâhinler gökyüzüne bakarak yıldızlardan geleceğe yönelik bir iz aramaya çalışırlardı. Bugün ise bilim farklı yöntemlerle eldeki verilerden hareket ederek geleceğe yönelik bir öngörü oluşturmaya çalışır. Süper bilgisayarlardan da yararlanarak geleceğe yönelik senaryolar simülasyonlarla tesbit edilmeye çalışılır.

Bitki yaşamını en fazla etkileyen doğal süreç iklimdir. IPCC (Hükümetlerarası İklim Paneli) heryıl yayınladığı raporlarda iklime ait öngörülerde bulunmaktadır. IPCC'nin yayınladığı raporlarda 21.yy'ın sonlarına doğru yağışlarda bir azalma olacağından bahsedilmektedir. Yağış azlığına bağlı olarak tarımsal üretimde de bir azalma yaşanacağı, bunun sadece tarımsal üretimle sınırlı kalmayacağı ifade edilmektedir.

Yağışın azalması ile birlikte otlak alanlarının bu durumdan olumsuz etkileneceği su azlığına bağlı olarak tahıl hasadında da azalma söz konusu olacaktır. Suyun ve otlakların azalması nedeniyle hayvancılıktan elde

edilen gıdalarda azalma (aynı zamanda sütü ve eti için beslenen hayvanların iklim Őartlarına ve hastalıklara dayanıklılığında da bir azalma) söz konusu olacaktır.

Tarım rnlerinin fiyatları % 85 oranında artacaktır. Azalan gelirler karşısında artan tarım ürünlerinin fiyatı daha fazla iş yükünü beraberinde getirecektir. Bütün bu sorunların temelinde yer alan gıda krizinin neden olduğu beslenme yetersizliği, büyüme geriliği ve diğer sağlık sorunları uzun vadeli etkileriyle bütün toplumu Şüphesiz etkileyecektir.

Bu tür deęiŐimler bize uzak gibi gelse de 2008 yılında ülkemizi de etkileyen pirinç sorunu bu duruma ilginç bir örnek oluŐurmaktadır. Hindistan ve Mısır gibi büyük pirinç üreten ülkelerin pirinç üretimini kısımlarıyla birlikte Endonezya gibi büyük miktarda pirinç tüketen ülkelerin devasal taleplerinin yarattığı talep artışı, tüm dünyada pirinç fiyatlarının artmasına neden oldu. Birbirinden binlerce kilometre uzakta yeralan birçok ülke bu durumdan olumsuz etkilen di.

Dünya nüfusunun 1/5 ini barındıran in'de ard arda yaşanan iki kurak yıl dünya tahıl piyasası nı alt zt etti. Dünya tahıl stoğu in'in talebini karŐıladı. Ama budurum insanlara Őunu gösterdi, kuraklık bir kaç yıl daha devam etsi idi bu talebi karŐılamamanın olanağı yoktu. Hatta böyle bir durumda paranız olsa dahi ihtiyaç duyduğunuz tahılı temin etme Őansınız dahi olamayacak ya da çok yüksek miktarlardan almak zorunda kalacaktınız.

SONUÇ

Dünya sadece insanın bilinçli davranıŐları ile gelişen bir yer değildir. Bizim dıŐımızda ama birlikte yaşamak zorunda olduğumuz birçok sisteme bağımlı bir yaşam tarzımız var. Doğa geliŐmemizi durdurabilir veya destekleyebilir. Doğanın ve onun bir parçası olan bitkilerin deęiŐtirici gücünü görmezden gelemeyiz.

KAYNAKCA

Cohen G. A. (1998) Karl Marx'ın tarih teorisi (Çeviri Ahmet Fethi)toplumsal dönüşüm yayınları. İstanbul

Durant, W. (2007) Medeniyetin temelleri (Çeviren: Nejat Muallimoğlu). Erguvan yayınevi (2. Baskı) Ankara

Dursun K., Hassan Ü. (2008) İbn Haldun'da uygarlıkların yükselişi ve çöküşü. Kaynak Yayınları, İstanbul

Dolukhanov P. (1998) Eski Ortadoğuda Çevre ve Etnik Yapı. (Çeviren: Suavi Aydın): İmge Kitabevi yayınları. Ankara

Hobhouse H.(2007) Değişim tohumları. İnsanlık tarihini değiştiren 6 bitki (Çeviren: Gülden Şen).Doğan Kitap. İstanbul

Mazoyer M., Rudart L. (2010) Dünya tarım tarihi. Epos Yayınları . Ankara

Meriç, C. (2009) Umrandan uygarlığa iletişim yayınları, İstanbul.

Özdemir, M. (2004) *İklim değişimleri ve uygarlık üzerindeki yansımaları*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi C.VI. S.2 Aralık, Afyon

Radkau, J. (2017) Doğa ve iktidar. (Çeviren: Nafiz Güder) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul

Scoot, J. (2019) Tahıla Karşı. (Çeviren: Akın Emre Pilgir). Koç Üniversitesi Yayınları.

Taşdelen,V. (2012) Medeniyet insanlığın ortak dili. Hece dergisi. Medeniyet özel sayısı. Yıl 16. Sayı 186,187,188.. Ankara

Uzmen, R. (2007) Küresel ısınma ve iklim değişikliği. Bilge, kültür, sanat. İstanbul.

İnternet kaynakları

<https://bkm.com.tr/adim-adim-endustri/>

BÖLÜM 2

BİLİMSEL GELİŞMELER KUR'AN'IN
ANLAŞILMASINA KATKI SAĞLAR MI?

Dr.Öğr.Üyesi Sema ÇELEM

BİLİMSEL GELİŞMELER KUR'AN'IN ANLAŞILMASINA KATKI SAĞLAR MI?

DO SCIENTIFIC DEVELOPMENTS CONTRIBUTE TO THE UNDERSTANDING OF THE QUR'AN?

Sema ÇELEM

*Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler
Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Tefsir Ana Bilim Dalı*

GİRİŞ

İnsanlığın bilimle elde ettiği gelişmelerin Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağlayıp sağlamayacağı sorusu her ne kadar bilimsel tefsirin konusu olsa da bu tebliğin hedefi Gazzali (ö.505/1111) ile başlayıp Fahreddin Razi (ö. 606/1210) ile devam eden, daha sonra ekolleşip bir tefsir yöntemi olarak takdim eden “bilimsel tefsir”i tartışmak değildir. Tanımı kısaca “Kur'an'da geçen çeşitli bilim dallarıyla ilgili ayetleri, dini ilimler dışındaki tecrübi ilimlerle açıklama çabası” şeklinde yapılan bilimsel ya da ilmi tefsir hakkında zaten pek çok çalışma yapılmıştır. Bu yaklaşımın bir tefsir yöntemi olarak kabul edilip edilemeyeceğinden, tanımına, Kur'an'ın bilimsel verilerle yorumlanmasının bir ihtiyaç olduğunu söyleyenlerle buna karşı çıkanların tartışmalarına kadar her türlü bilginin yer aldığı makale, tebliğ ve kitaplara ulaşmak mümkündür. Bu konuda sert eleştirilerde bulunan âlimlerden Şatibi (ö 790/1388), onun bir ilim kitabı olarak algılanmasının yanlış olduğunu söyleyerek, Kur'an'da var olan ilimlerin Arapların bilgisine uygun olduğunu savunmuştur. (Birişik, *DİA*, 40, 290-294). Şatibi'nin bu yaklaşımı Kur'an'ı yorumlarken heva ve hevesine uygun açıklamalar yapanlar için haklı bir sınırlama iken, Kur'an'ın tamamının nüzul döneminde anlaşıldığı ve başka bir anlamaya ihtiyaç olmadığı düşüncesini çağrıştırmaması bakımından sonraki çabalara bir engeldir.

Burada şu soruyu sorarak başlamak uygun olabilir:

Bir ayeti bilimsel gelişmelerle anlama çabası içine girmek bizi bilimsel tefsire yaklaştırır mı? Bu soruya olumlu yanıt vermemize sebep olan nokta, ele aldığımız Neml 27/40. Ayetin “ışınlanma” gibi modern çağın

söylemi olan bir açılıma çağrışım yapmasıdır. Işınlanma “kişinin bedeninin veya bir eşyanın bulunduğu mekânda yok edilip, bir anda başka bir mekânda ortaya çıkarılabileceği” düşüncesine verilen addır. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Işınlanma>).

(Bu konuya dair) kitaptan bir bilgisi olan ise, “Ben onu sen göz açıp kapayıncaya kadar getiririm” diye cevap verdi. Süleyman, tahtı yanı başına yerleşmiş

olarak görünce şöyle dedi: “Bu, şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğim diye

beni sınavan rabbimin bir lutfudur. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur,

nankörlük edene gelince, o bilsin ki rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, kerem

sahibidir.”

Neml 27/40. Ayette Hz. Süleyman’a binlerce kilometre uzaklıktan, göz açıp kapayıncaya kadar getirilmiş bir tahttan söz edilmektedir. Tahtı getiren “İlim sahibi bir kimsedir.” Konu bir peygamberin kıssası içinde ele alınması yönünden mucizelerle doludur. Bununla birlikte aşağıdaki sorular çerçevesinde açıklanması gerekmektedir:

- Gücüne güvenerek tahtı birkaç saatte getirebileceğine inanan bir cinniye karşılık, kitaptan bilgisi olan, ilmine güvenen ve onu bir anda getirebileceğini iddia eden bu insan kimdir?
- Sahip olduğu bilgi nedir?
- Tahtı göz açıp kapayıncaya kadar getireceği iddiasını nasıl gerçekleştirmiştir?
- Kur’an’ın ilk muhatapları bu ayeti nasıl anlamışlardır?

Ayet okunduğunda akla gelen bu sorularla ilgili tefsirlerde bilgiler verilmiş, ancak bu olayın mucize olduğu kabul edilerek nasıl gerçekleştiği yeterince açıklanamamıştır. Bu tebliğin hedefi ayetle ilgili yorumları ilk dönem tefsirlerinden günümüze kadar inceleyerek tasnif ettikten sonra, bilimsel gelişmeler çerçevesinde ayeti yeniden anlamanın mümkün olup olmadığını tartışmaktır.

İLK MUHATAPLARIN KUR’AN’I ANLAMA BİÇİMİ

Kur’an’ın bir bilim kitabı olmadığı, bilimsel keşiflere kaynaklık etmek gibi bir hedefle gönderilmediği açıktır. O nazil olduğu dönemde şirk bataklığındaki insanlığa Yaratıcıyı ve O’nun birliğini hatırlatmak için

gönderilmiştir. İlk muhatapları da bu içerikteki ayetleri anlamakta kesinlikle zorlanmamışlardır. Ama onların Kur'an'da dile getirilen hususları tümüyle ve doğru anladıklarını düşünmek bize göre eksik bir bilgidir. Çünkü kaynaklarımız bu tür anlayış ve yorum farklılıklarından söz eden örneklerle doludur. Sahabenin Hz. Peygamber'e sordukları müphem konular içeren ayetlerle ilgili sorular incelendiğinde bunların iman ve ameli ilgilendiren hususlarda olduğu görülmektedir. Mesela "İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya, işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır." En'am 82. Ayetinde geçen zulüm/haksızlık kavramından yola çıkarak "İçimizde nefesine zulmetmeyen yoktur" yaklaşımına Hz. Peygamber başka bir ayetle açıklama getirmiş (Lokman 31/13) ve ayetteki zulümden maksadın şirk olduğunu ifade etmiştir (Taberi, *Camiu'l-Beyan*, 11/ 494). "Ona bir yol bulanların Beyt'i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır."(Al-i İmran 3/97) ayeti hakkındaki "Yol nedir?" sorusuna "azık ve binek" cevabını vermiştir (Taberi, *Camiu'l-Beyan*, 6/39). Hz. Peygamber'in vefatından sonra ayetlerde anlaşılmayan bir kısım varsa ya bu konuda bilgisi olan bir başka sahabi devreye girmiş, ya da Ehl-i Kitap'tan bilgin sayılan kimselere sorular yöneltilmiştir. Mesela İbn Abbas (ö.68/ 687/88) ve Muaviye (ö. 60/680) Kehf 12/86. Ayette yer alan *fi aynin hamietin* ifadesi hakkında ihtilaf etmişler, Muaviye (sıcak su kaynağı), İbn Abbas (siyah balçık) anlamı vermişlerdir. Konu hakkında Kâb el-Ahbar'ın (ö.32/652-53?) hakemliğine başvurmuşlar o da soruyu İbn Abbas'ın kabulüne uygun cevaplamıştır (Tefsir Kitaplarındaki İsrailiyata Dair, *Dini Araştırmalar*, 21/187-198).

Bazen de gerekli olmadığını düşündükleri açıklamaların peşine düşmemişlerdir. Hz. Ömer (ö. 23/644) Abese suresindeki اَبَّ /ebben (Abese 80/31) kelimesinin anlamını bilmediğini söylemiş, sonra da "Bildiklerim bana yeter!" demiştir. Bunun bir tekellüf olduğunu söylediği bile rivayet edilmiştir (Taberi, *Camiu'l-Beyan*, 24/229).

Kur'an'da kullanılan bazı ifadelerin nüzul döneminde "genel olarak" anlaşıldığını, ilmi gelişmelerin katkısıyla da "detaylı" bir anlama gerçekleştiğini gösteren örnekler mevcuttur. Bu Kur'an kelimelerine her dönem yeni anlamlar katarak anlamı bozma veya muhtemel manalardan birini seçme çabası değildir. Aksine ilm-i İlahi'nin kudretine uygun bilgiye ulaşma çabasının sonucunda ortaya çıkan bir anlama faaliyetidir. Ayetteki anlam derinliğine bilimsel bulgular sonucu ulaşmış olmak ne sahabe için bir eksiklik, ne de Kur'an'ı bilime dayanak kılma gayretidir. Örneğin Kur'an'da zevc kelimesi her çiftin bir teki olarak kullanılmış, henüz bitkilerin erkeklik ve dişiliklerinin bilinmediği dönemde müfessirlerin ayete anlam vermesi o günkü bilgileri çerçevesinde

gerçekleşmiştir. Yasin 36/36. Ayette “Toprağın bitirdiklerini, kendilerini ve daha bilmedikleri nice şeyleri çift çift yaratan Allah her türlü eksiklikten uzaktır.” Ayeti için ilk dönem yapılan yorumlarda insan için erkek ve dişi açıklaması yapılırken, bitki için tatlı ve ekşi denilmiştir (Firuzabadi, *Tenviru’l Mikbas*, 466). Oysa tatlı ve ekşi bir bütünü oluşturan iki parça değil, zıtlık içeren iki farklı olgudur. Erken dönem müfessirleri ayetin bu bölümü ile ilgili genel olarak bir açıklama yapmazken (Mücahid, Ferra, Tüsteri) İbn Kuteybe (ö.276/889) ezvâc kelimesi için “cinsler” demiş (*Garibu’l-Kur’an*, 1/313), tefsirinde her rivayete yer verdiği bilinen Taberi (ö. 310/923) ise yerin bitirdiklerini yalnızca “muhtelif renkler”le açıklamıştır (*Camiu’l-Beyan*, 20/515).Semerkandî (ö.373/983) de benzer bir şekilde “bitki ve meyvelerden rengârenk” (*Bahru’l-ulum*, 3/123) demiştir. Beğavi (ö. 516-1122) ise “meyve ve tahıl” diyerek cinslerin tespitiyle farklılık göstermektedir (*Mealimu’t-Tenzil*, 4/13). Tefsirlerde karşımıza çıkan bu tür açıklamalar ezvâc kelimesini esnaf/sınıflar şeklinde anlamının sonucu olarak aslında bir dayanağı olan ancak genel ve eksik bir anlamaya işaret etmektedir.

Modern dönemde yapılan yorumlar ilmi gelişmelere şahitlik edenler tarafından daha açık bir anlama ile “Erkek ve kadının birleşmesinden insan meydana geliyor, hayvanların da dişili-erkekli yaratılmasından onların nesli devam ediyor. Bitkiler de aynı kanunlara bağlıdır.” (Mevdudi, *Tefhimu’l-Kur’an*, 4/583) denebiliyor. Hatta biraz daha ileri bir ifadeyle “İnsanların Kur’an’ın indiği sırada bilmediği birçok şeyde de çift yaratılma özelliğinin bulunduğu modern araştırmalar tarafından ortaya çıkarılmış olup bu, ileride daha nice varlık, olay ve kavram çiftlerinin keşfedilebileceğinin işaretidir” vurgusu yapıyor (*Kur’an Yolu*, DİB, 4/480).

Tüm bu örnekler Neml 27/40. Ayetin tefsirinde neden bugün bizi tatmin edecek cevapların gelmediği hakkında genel bir fikir edinmemizi sağlayacaktır. Konuyu şöyle özetlemek de mümkündür:

1. Kur’an’ın ilk muhatapları nazil olan her ayete iman etmişler, ahkâm ayetleriyle amel etmişler, ancak her ifadeyi anlama çabası içine girmemişlerdir. Bu bir eksiklik değil, dönemin bakış açısını ortaya koyan bir durumdur.
2. Ana dili Arapça olan bir topluluk için duyduğu anda gerçekleşen anlama, detayları sorgulamaya engel olabilir.
3. H. 3. Asırdan sonraki dönemlere ait tefsirlerde görülen ayetler hakkındaki bütün rivayetleri toplama yaklaşımı henüz o dönemde ortaya çıkmamıştır.
4. Belkıs’ın tahtının Hz. Süleyman’a getirilmesi konusu hakkında genel bilgiyle yetinmiş ve kıssanın Allah’a ortak koşan bir topluluğun

Peygamber'in daveti ile hidayete ermiş olması hikmeti dışına çıkma ihtiyacı hissetmemiş olabilirler.

TEFSİR LİTERATÜRÜNDE NEML 27/40. AYET İLE İLGİLİ RİVAYETLER

Neml suresinde Hz. Süleyman ve Sebe melikesinin anlatıldığı pasaj (Neml 27/22-44) kısaca şöyledir:

Hz. Süleyman cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan ordulara sahip bir peygamberdir. Bir gün emrindeki kuşlardan Hüd hüd vasıtasıyla Sebe şehrinde güneşe tapan bir kadın hükümdar ve halkından haberdar olur. Hüd hüd'ün verdiği bilgiye göre bu hükümdarın büyük bir tahtı vardır. Hz. Süleyman bir mektup göndererek hükümdarın ve halkının kendisine itaat etmelerini emreder. Aralarında gelişen diyalogların geldiği noktada Hz. Süleyman yanında bulunanlara "Beyler! Onlar boyunca eğerek bana gelmeden önce hanginiz o kraliçenin tahtını bana getirebilirsiniz?" diye sorar. Cinlerden bir ifritin Hz. Süleyman oturduğu yerden kalkmadan ona tahtı getirebileceğini söylemesine karşılık ilim sahibi birisi ondan daha kısa sürede getirebileceğini ifade eder. Ayette Hz. Süleyman'a göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir sürede tahtı getiren kişinin kimliği, sahip olduğu bilgi ve bu işi nasıl yaptığına dair bir açıklama yoktur. Tefsir literatürü incelendiğinde konuyla ilgili rivayetlerin farklı dönemlerde çeşitlendiği ve genişlediği gözlenmektedir. Bununla birlikte tahtın naklinin mucizevi bir şekilde taşındığı görüşü hâkimdir.

Tebliğde ele alınan konu çerçevesinde incelenen tefsir kaynakları ve elde edilen bilgiler:

1. İbn Abbas (ö. 68/687)
İki konuya temas etmiştir. Kitaptan ilmi olan kişi "Âsaf b. Berhiya" dır. Allah en yüce ismi olan ya hayyu- ya kayyum ile dua etmiştir (Firuzabadi, *Tenviru'l- Mikbas*, 400).
2. Mücahid (ö. 104/721)
Sahip olunan bilgi hakkında "Onunla dua edildiğinde icabet olan isim" açıklamasını yapmıştır. O da ya ze'l-celali ve'l-ikram'dır. (*Tefsiru Mücahid*, 519)
3. Ferra (ö.207/822)
İbn Abbas'ın Allah'ın ya hayyu- ya kayyum isminden bahseden rivayetten başka bir açıklama yapmamıştır. (*Meani'l-Kur'an*, 2/294)
4. Ma'mer b. Müsenna (ö. 209/824?)
Her hangi bir açıklama yer almamaktadır. (*Mecazu'l-Kur'an*)

5. İbn Kuteybe (ö. 276/889)

Her hangi bir açıklama yer almamaktadır. (*Garibu'l-Kur'an*)

6. Tüsteri (ö. 283/896)

Her hangi bir açıklama yer almamaktadır. (*Tefsiru't-Tüsteri*)

7. Taberi (ö. 310/923)

Kıssa Taberi'den itibaren detaylı bilgilerle açıklanmaya başlamıştır. Konu Hz. Süleyman'ın tahtı getirtme sebebiyle başlar. Peygamber tahtı "Hüd hüd'ün doğru mu, yalan mı söylediğini anlamak için" getirtmek istemiştir. Tahtı göz açıp kapayıncaya kadar getirecek olan bir insandır. Allah'ın kendisiyle dua edildiği zaman kabul ettiği en yüce isminin yer aldığı kitabı bilmektedir. Tahtın taşınması Allah'ın kudretiyle olmuştur. Hz. Süleyman melikeye Allah'ın gücünü göstermek istemiştir. Tahtın malzemesi altın ve incidendir. Cinlerden birinin "oturduğun yerden kalkmadan getiririm" iddiasına Hz. Süleyman bundan daha hızlı istediğini söyleyerek mukabelede bulunmuş, ismi Beliha ya da Âsaf olan kişinin bir sözüyle taht yerin altında girmiş ve yanlarından çıkmıştır. Bu söz hakkında farklı rivayetler vardır: "Ey bizim ve her şeyin tek ilahı, senden başka ilah yoktur. Onun arşını bana getir!" dediği an önlerinde belirlemiştir. Bu duanın ya ze'l-celali ve'l-ikram olduğu da söylenmiştir. (*Camiu'l-Beyan*, 19/460-465)

8. Zeccac (ö. 311/923)

Kitaptan ilmi olan kimse Asıf b. Berhiya'dır. Ya ze'l-celali ve'l-ikram diyerek veya "Ey bizim ve her şeyin tek ilahı, senden başka ilah yoktur. Onun arşını bana getir!" şeklinde dua etmiştir. (*Meani'l-Kur'an*, 4/121)

9. İbn Ebi Hatim (ö. 327/938)

Hz. Süleyman'ın tahtını getiren kişi hakkında rivayetler çoğalmıştır. Bu kişi Süleyman'ın katibi Asıf, Hızır veya Ustûm'dur. Allah'a ya ze'l-celali ve'l-ikram ismi ile dua etmiş, taht önce yerin altında bir tünele girmiş sonra Hz. Süleyman'ın yanından çıkmıştır. İlk defa bu tefsirde konuya farklı bir bakı açısı getirilmiş ve "O gün cin insanın kendisinden daha bilgili olduğunu anladı" denmiştir. (*Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, 9/2888)

10. Maturidi (ö. 333/944)

Bu olay bir mucizedir. Her ne kadar taht ism-i azam'ı bilen bir adam tarafından ve yerin altındaki bir tünel sayesinde getirirse de bu olay peygamber için gerçekleşmiştir. Mucizeler peygamberlerin dışında başkasının eli ile de olabilir. (*Te'vilatu ehli's-sünne*, 8/117)

11. Sa'lebi (ö.427/1035)

Salebi'de tahtı getiren kişinin kim olduğu konusundaki görüşler çeşitlenmiştir. İlk defa burada Cibril'in adı geçmektedir. Ayrıca Asıf b. Berhiya, adada yaşayan bir adam, Ustum ya da İsrailoğullarından bir adam denmiştir. Bu adam Hz. Süleyman'a "Sen nebi oğlu nebisin, Allah

senin duanı kabul eder” deyince Hz. Süleyman ona hak vermiş ve taht kendi duası sonucu yanında belirivermiştir.

Burada ilk defa karşımıza çıkan bir rivayet “Allah Asıf’ın duası üzerine melekleri gönderdi, tahtı yerin altından taşıdılar.” şeklindedir. Tahtın gelmesi için yapılan dua hakkında diğer kaynaklarda gördüklerimizin tümünü Sa’lebi bir arada zikretmiştir. Bunlar ya hayyu-ya kayyum, ya ze’l-celali ve’l-ikram esmasıyla ve Taberi’nin naklettiği “Ey bizim ve her şeyin ilahı...” duasıdır. (*el-Keşf ve’l-Beyan*, 7/211)

12. Beğavi (ö. 516/1122)

Cibril, melek, Asıf b. Berhiya ki ism-i azam’ı bilirdi. Allah tahtı taşımak üzere melekleri gönderdi. Taht iki aylık yoldan yerin altına girdi, Süleyman’ın kürsüsünün yanından çıktı. Bu adam İsrailoğullarından bir adam da olabilir. Beğavi’de tahtın gelmesi için okunan dualar Sa’lebi tefsirindeki rivayetlerle aynıdır. Beni İsrail’den bir adamın Hz. Süleyman ile diyalogu bu tefsirde de vardır. (*Mealimu’t-Tenzil*, 3/505-506)

13. İbn Atiyye (ö. 541/1147)

Ona göre taht, Beni İsrail’den Tevrat’ı bilen bir adamın ism-i azam ile yaptığı dua sonucunda Hz. Süleyman’ın yanına gelmiştir. “O dönemde kim bu isimle dua etse kabul olurdu” yorumu ilk defa burada karşımıza çıkmaktadır. İbn Atiyye’de kitaptan bilgisi olan kişi hakkındaki görüşler diğer tefsirlerden fazladır. Asıf b. Berhiya, Belhiya, Cibril, Hızır, Dabt b. Âd ve Hz. Süleyman. Ona göre en doğrusu bu bilginin Hz. Süleyman’da olduğu ve tahtı onun getirdiğidir. (*el-Muharraru’l-Veciz*, 4/260)

14. Razi (ö. 606/1210)

Razi tahtı getiren kişinin kimliği hakkındaki Cebrail, Allah’ın Hz. Süleyman’ı kendisi ile desteklediği bir melek, Âsâf, ismi azamı bilen bir adam, denizde yaşayan salih bir kimse ve Hz. Süleyman rivayetlerini bir araya getirmiş, “katından bir ilim bulunan kişinin” Hz. Süleyman olduğu görüşünü kabul etmiştir. Ona göre olayı vezirine değil de Hz. Süleyman’a hamletmek daha uygundur. Çünkü o bir peygamberdir, Âsâf’tan üstündür, ona muhtaç olamaz.

Razi tahtın kilometrelerce uzaktan kısacık bir zamanda taşınabileceği konusunda mühendislerin bilgisine dayanır: “Güneş küresi yer küresinden yüz altmış dört ke daha büyüktür. Buna rağmen güneşi doğma zamanı, çok kısa sürer. Binaenaleyh biz güneş yuvarlağının doğuş zamanını Şam ile Yemen arasındaki zamana taksim ettiğimizde o kısacık an uzamış olur.” Razi bu açıklamanın konuyla ilgili soruları ortadan kaldıracağını düşünmektedir. Ona göre böyle hızlı bir hareketin varlığı aklen sabittir ve Allah’ın gücü her şeye yeter. (*Mefatihü’l-Gayb*, 17/428-429)

15. İbn Kesir (ö. 774/1373)

İbn Kesir kendisinden önceki dönemlere ait tefsirlerdeki rivayetleri bir araya getirmiş, Süleyman'ın kâtibi Asıf, Beni İsrail'den bir adam, Belhiya, Zinnur ve Hızır isimlerini vermiştir. Hızır denmesi ona göre gariptir. Abdest alıp dua eden kişi ya ze'l-celali ve'l-ikram esmasıyla ya da Taberi ve Sa'lebi'nin naklettiği "Ey bizim ve her şeyin ilahı..." duasıyla niyazda bulunmuş taht yere dalıp Yemen'den Beyt-i Makdis'e Hz. Süleyman'ın yanına gelmiştir. (*Tefsiru'l-Kur'ani'l-azim*, 6/192-193)

Tüm bu rivayetleri nakletmedeki hedefimiz müfessirlerin (Razi müstesna) modern dönemlere gelinceye kadar bu olayın mucizeliği fikrine sahip olduklarını ve tahtın nasıl getirildiği konusunu tartışmadıklarını göstermektir. Bu konuda en fazla bir tünelden söz edilmiş, bulunduğu mekândan yerin altındaki bir tünele giren taht, Hz. Süleyman'ın yanına gelince yeniden toprağın üzerinde çıkmıştır (İbn Ebi Hatim, Maturidi, İbn Kesir). Erken ve klasik dönem tefsir kaynaklarının müellifi olan müfessirler sadece ilim sahibi kişinin kimliği ya da ne tür bir ilme sahip olduğu konusunda görüşlerini ortaya koymuşlardır. Modern dönemde de bu görüşü destekleyenler olmakla birlikte tahtın göz açıp kapama süresi içinde getirilişini açıklama ihtiyacı doğmuş ve konuyla ilgili yorumlar artmıştır.

Tantavi Cevheri (1862-1940) Kur'an'ın bu olayı Allah'ın yaptığı mucizeler araştırılsın, Müslümanların ilim ve hikmetleri artsın diye anlattığını söylemektedir. Tahtın getirilmesi olayında Hz. Süleyman cinlerden birinin "sen yerinden kalkmadan getiririm" demesine karşılık Peygamberin bundan daha hızlı istediğini, çünkü onu getirmeye gücü olan ruhların daha kısa zamanda getirebileceğini bildiğini iddia etmektedir. Kitaptan ilmi bulunan kimse kendini yeryüzünün zulümlerinden arındırılmış, kibir ve hased ve benzerlerinden uzak tutmuştur. Yüce âlemlere düşkündür ve bu ister Cebrail ya da bir melek, ister Âsâf olsun o siddiktir. Bu yönü ile de hakikatin sırrına ulaşmıştır. Ona göre bu olay mucize olmayan bir yolla ve ilmu'l-ervah ile gerçekleşmiştir. Zaten eşyalar bu yolla yer değiştirebilir. (*el-Cevahir fi Tefsiri'l-Kur'an*, 13/156)

Elmalılı (1878-1942) olayı tartışırken bu kadar uzaklıktan bir tahtın göz açıp kapayınca kadar gelmesinin bir keramet ya da mucize olması gerektiğini söylemektedir. Âsâf'ın tahtı getirmesindeki hızını "Bunu söylemesiyle getirmesi bir olmuştur. Ya'ni söyleyinceye kadar getirmişti. Zira ilmini biliyordu." cümleleriyle açıklar. Ancak onun "Bir saniyede binlerce kilometrelik sürat zamanımız teknolojisinin alışık olduğu konulardandır. Bir yıldırımında, bir elektrikte, bir telgrafta görülen bu sürat bir cisimde de görülebilir." ifadesi mucize olarak kabul ettiği bu olayın açıklanabilir bir yönü olduğunu düşündürmektedir (*Hak Dini Kur'an Dili*, 5/43). Elmalılı ayetin tefsirinde daha önce Âlûsî (ö. 1270/1854) tarafından

nakledilen (*Ruhu'l-Meanî*, 10/200) Muhyiddin-i Arabî'ye (ö. 638/1240) ait şu görüşü de aktarmaktadır:

“Âsaf tahtın yapısında değişiklik yaptı da onu bulunduğu yerde bırakıp, her an meydana gelmekte olan yeniden yaratmayla, ariflerden başkasının anlayamayacağı biçimde Süleyman'ın yanında meydana getiriverdi. Mevcut olduğu an, yok olup kayb olduğu anın aynı idi. İkisi bir anda idi ve Âsaf'ın sözü zamanda fiilin aynı idi. Onun yaptığı icad değil, ityândır. Zira kâmil olan insandan çıkan söz, Allah Teâlâ'nın “ol” sözü yerindedir. Bu tahtın oluşumu konusu en zor konulardandır. Ancak bahsettiğimiz meydana getirme ve yerinde bırakmayı idrak eden kimseler müstesna. Taht ne bulunduğu yerden başka bir yere taşındı ve ne de yeryüzü onun için düürldü veya yarıldı” (*Hak Dini Kur'an Dili*, 5/41).

İbnü'l-Arabî'nin yorumu, olayı keramet kabul ettiğini ve bu olgu üzerinden açıkladığını göstermektedir. Yine de bize göre oldukça erken bir dönemde tahtın olağanüstü naklini izaha muhtaç görmesi ve açıklaması bir değer ifade etmektedir.

Modern dönem müfessirlerinden Mevdudi (1903-1979) olayı mucize kavramını açıkça zikretmeden Allah'ın iradesine dayandırmaktadır. Ona göre zaman ve mekândan münezze olan Allah'ın gücü güneşi ya da daha büyük yıldızları yerlerinden oynatabilir, dilediği yere sevk edebilir. Kudreti her şeye yeten Allah Melikenin tahtını da yerinden edebilir. Mevdudi bu olayı Hz. Peygamberin İsrâ olayında Mekke'den Kudüs'e götürülüp sonra tekrar Mekke'ye iadesine benzetmiştir (*Tefhimu'l-Kur'an*, 4/115-116).

Seyyid Kutub'un (1906-1966) ayet hakkındaki yorumu ise yukarıda sıraladığımız müfessirlerden farklıdır. O, Neml 27/40. Ayetle ilgili tefsirlerin birçoğunda tekrarlanan bilgilere eleştirel bir yaklaşımla karşı çıkarak öne sürülen görüşlerin sağlam bir yorum ve açıklamaya dayanmadığını dile getirir. Ayrıca “Bu âlemde bilmediğimiz nice sırlar, kullanmadığımız nice kuvvetler ve enerjiler vardır. Aynı zamanda insanın bünyesinde nice sırlar ve kuvvetler vardır ki henüz onları keşfedebilmiş değiliz” diyerek tahtın nakli olayını Allah'ın insana verdiği bir kuvvetle açıklamaktadır. Olağan dışı meydana gelen durumların da Allah'ın kullarından birine bu sırlardan birini açması ya da bu kuvvetlerden birini onun hizmetine vermesi ile mümkün olabileceğini söyler (*Fi zilali'l-Kur'an*, 7/32) Bayraktar Bayraklı ise “Yüce Allah bu anlatma ile insanlığın önüne bir ev ödevi koymuştur. Göz açıp kapayınca kadar bir maddenin bir yerden bir yere intikali konusunu araştırılmasının normal olacağını, öğretim programlarına bunun konmasını ve araştırılmasını önermektedir. Günümüzde resim ve ses nakledilmiş, ileride madde nakledilecektir.” Yorumunu yapar. (*Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an*

Tefsiri, 223); İşte ayeti bu şekilde anlayanların mevcudiyeti ayet üzerinde bir defa daha düşünmeyi zorunlu kılmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Neml 27/40. Ayette bildirilen Hz. Süleyman'a Sebe hükümdarının tahtını binlerce kilometre uzaktan getiren ilim sahibi kimse ve tahtın göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir sürede taşınması olayı, müfessirler tarafından genel olarak “mucize ve keramet” olarak yorumlanmıştır. İncelediğimiz eserlerde ayetin erken ve klasik dönem müfessirleri için tartışma konusu yapılmadığı, rivayetlerin genelde “tahtı getiren kişinin kimliği ve ilmi” ile ilgili oluşundan anlaşılmaktadır. Razi dışındaki müfessirlerde modern dönemlere gelinceye kadar bu ayet hakkında aklileştirme veya pozitif bilimlerle açıklama ihtiyacı duyulmamıştır. Ancak buradan ayetin bütün yönleri ile anlaşıldığı sonucunu çıkarmak zordur. Müfessirlerin yaşadıkları dönemin bilgileri ile ayetleri yorumlamaları tarihi süreçte her zaman karşılaşılan bir durumdur. Buna göre son iki asırda müfessirlerin Neml 27/40. Ayetle ilgili açıklamalarında bazı farklılıklar gözlenmesi olağandır. Mesela Seyyid Kutub “evrende bilmediğimiz nice sınırlar, kullanmadığımız kuvvet ve enerjilerin varlığından” söz edebilmektedir. Elmalılı da “bir yıldırımında, bir elektrikte, bir telgrafta görülen bu sürat bir cisimde de görülebilir.” diyerek olayı akılla izah yönüne gitmiştir. Bu görüşlere sahip müfessirlerin mevcudiyeti ise akla “bilimsel gelişmelerin Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağlayıp sağlayamayacağı” sorusunu getirmektedir. Bu soruya cevabımız; bilimsel gelişmelerle ulaşılan bilgilerin Kur'an'ı anlamaya katkı sağlamayacağını düşünmek yerine bu durumun mümkün ancak zaruri olmadığının kabul edilmesidir. Son yüzyıllarda gerçekleşen bir kısım ilmi gelişmelerle ayetin anlaşılması konusunda bir çaba sarf etmek ayette yer almayan bir şeyi ona söyletmedikçe zorlama kabul edilmemelidir. Bu konuda zorlamaya gidilmesi Kur'an lafzına asla taşımayacağı anlamları yüklemeye yol açar ki bu da Kur'an mesajını hedefinden saptırmak gibi büyük bir hataya sürükler. Tıpkı aslında “yüzyıl ya da nesil” anlamına gelen *karn* kelimesini güncel bir yorumla korona virüsü şeklinde anlamak gibi. Böyle bir hata tefsir usulü ve tarihinden, ulumu'l-Kur'an'dan az da olsa haberdar olan kimselerin yapabileceği bir hata değil, bunlardan haberi olmayan kimseleri ikna edebilecek bir bilgidir.

KAYNAKÇA

- El-Âlûsî, Mahmud B. Abdillâh, *Ruhu'l-meani fi tefsiri'l-Kur'ani'l-azim*, tah. Ali Abdulbari Atiyye, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- Beğavi, el-Ferra, *Mealimu't-Tenzil fi tefsiri'l-Kur'an*, tah. Abdurrezzak el-Mehdi, Beyrut: Daru'ihyai't-Turasi'l-Arabi, 1420.
- Birişik, Abdulhamit, "Tefsir" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 40/281-290.
- Derveze, Muhammed İzzet, "Tefsir Kitaplarındaki İsrailiyata Dair", çev. Dr. Sema Çelem, Zakir Aras, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2018, (21) 53, 187-198
- Elmalılı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- El-Ferra, Yahya b. Ziyad, *Meani'l-Kur'an*, tah. Ahmed Yusuf en-Necati vd. Mısır: Daru'l-Mısriyye, tarihsiz.
- Firuzabadi, Muhammed b. Yakub, *Tenviru'l-mikbas min tefsir-i İbn Abbas*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.
- İbn Ebi Hatim, Abdurrahman b. Muhammed, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, tah. Esad Muhammed et-Tayyib, Suudi Arabistan: Mektebetu Nizar, 1419.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-azim*, tah. Sami b. Muhammed Selame, Daru'tayyibeti'n-Neşr ve't-tevzi', 1999.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *Garibu'l-Kur'an l'ibni Kuteybe*, tah. Said el-Liham, Şamile nüshası.
- Kur'an Yolu Meali*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Ma'mer b. el-Müsenna, *Mecazu'l-Kur'an*, tah. Muhammed Fuad, Kahire: Mektebetu'l-Hanci, tarihsiz.
- el-Maturidi, Ebu Mansur, *Te'vilatu ehli's-sünne*, tah. Mecdi Baslum, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, trc. Muhammed Han Kayanî vd., İstanbul, İnsan Yayınları, tarihsiz.
- Mücahid b. Cebr, *Tefsiru Mücahid*, tah. Muhammed b. Abdi's-Selam, Mısır: Daru'l-Fikri'l-İslami, 1989.
- Er-Razi, Fahrüddin, *Mefatihü'l-Gayb*, terc. Suat Yıldırım vd., Ankara: Akçağ, tarihsiz.
- Es-Sa'lebi, Ahmed b. Muhammed, *El-Keşf ve'l-beyan an tefsiri'l-Kur'an*, tah. İbn Aşur, Beyrut: Daru'ihyai't-Turas, 2002.
- Semerkindi, *Bahru'l-Ulum*, Şamile nüshası.
- Seyyid Kutub, *Fi zilali'l-Kur'an*, İstanbul: Dünya yayıncılık, 1991.
- Et-Taberi, Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-beyan fi tevili'l-Kur'an*, tah. Ahmed Muhammed Şakir, Kahire: Müessesetü'r-Risale, 2000.
- Tantavi Cevheri, *el-Cevahir fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim*, Mısır: Mustafa el-Babi el Halebi ve evladuhu, 1351

Et-Tüsteri, Sehl b. Abdilllah, *Tefsiru Tüsteri*, tah. Muhammed Basil, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423.
Ez-Zeccac, İbrahim b. es-Seri, *Maani'l-Kur'an ve İ'rabuhu*, tah. Abdulcelil Abduh Şelbi, Beyrut: Alimu'l-Kütüb, tarihsiz.
(<https://tr.wikipedia.org/wiki/Işınlanma>)

BÖLÜM 3

BATI'NIN MATBUATINDA TÜRK TASVİRİ;
'BARBAR TÜRKLER'

Doç.Dr.Mustafa İNCE

BATI'NIN MATBUATINDA TÜRK TASVİRİ; 'BARBAR TÜRKLER'¹

TURKISH DESCRIPTION IN THE WESTERN PRESS; 'BARBARIAN TURKS'

Mustafa İNCE

Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

1. Giriş

Batı, başka bir ifadeyle Avrupa, Türk kimliğini ya da Türk karşıtlığını genellikle kendileri için birleştirici temel bir unsur olarak görmüştür. Ebedi düşman olarak kabul ettikleri Türklerin aynı zamanda Müslüman olması, batının Türk düşmanlığıyla İslam karşıtlığını aynı değerlendirmesine neden olmuştur. Böylece Türkler ve İslam, Batılı Hıristiyan dünyası için her daim mücadele edilmesi gereken 'öteki' olarak görülmüştür. Batı aslında, bir bakıma doğunun ve doğulunun temsilcisi olarak gördüğü Türkleri daima 'öteki' olarak değerlendirmiştir. "Politik, kültürel ve hatta dini alanda dahi Doğu- Batı ilişkileri temelde daima zayıf ve güçlü ortaklar arasında olduğu şekli ile kalmıştır. Bununla birlikte Doğulu her zaman düşüncesiz, hain, entrika ve kurnazlığa yatkın, Avrupalı ise buna karşılık, erdemli, olgun ve normal olarak nitelendirilmiştir. (Akdemir, 2007:133) Batı bu yakıştırmaları genellikle Türkler üzerinden sürdürmüştür. Bu bağlamda "Türklerin varlığı Hristiyan Avrupalıların 'ortak düşmana' karşı birleşmelerinin ve Avrupalıların Avrupa çerçevesinde ortak bir bilinç oluşturma çabalarına da katkıda bulunmuştur" (Akdemir, 2007:131) Her ne kadar tarihte Türklerle yapılan pek çok savaşta ve diğer münasebetlerde Türklerin merhametine, hoşgörüsüne ve adaletine şahitlik etseler de Avrupalılar,

¹ Bu çalışma, 9. Uluslararası Mesleki ve Teknik Bilimler Kongresi'nde (UMTEB'2020) sunulan ve özet metni yayımlanan bildirinin genişletilmiş halidir.

Türkleri ‘vahşi’, ‘acımasız’, ‘barbar’ olarak nitelendirip, dillendirmişlerdir.

“Avrupa’da on altıncı ila on sekizinci yüzyıllar arasında yerleşik Türk kimliği, Avrupa ülkelerine yerleşen Türklerin ‘barbar’, ‘yağmacı’, ‘şehvet düşkünü’, ‘dinsiz’, ‘hoşgörüsüz’, ‘okumaz yazmaz’, ‘Avrupa’yı merak etmez’, ‘koca gövdeli ama küçük beyinli’ olduğu gibi birçok olumsuz sıfatı içeren imgelerden oluşmaktadır. Güvenç, orta çağın sonunda Avrupa’yı güneyden ve Akdeniz’den zorlayan Müslümanların, Hunlara yapılandırılan “barbar” imgesini üstlendiklerini ve daha sonra Hıristiyan Batı’ya karşı Müslüman Doğu’yu temsil eden Türkler’in ‘barbar’ olarak anılmaya başlandığını söyler” (Yazar, 2013:5). ‘Barbar’ kelimesi “vahşi, zalim, kaba ve akılsız ‘Doğulu’ya işaret etmektedir. Batı’nın üstünlüğü inancı ve Endüstri Devrimi ile Batı emperyalizmine paralel olarak, Batı’nın Doğu üzerindeki üstünlük ya da egemenliğini haklı gösterme ve sömürüyü meşrulaştırma çabası, yüzyıllar içinde gelişerek olumsuz Türk imgesini beslemeye yaramıştır. (Bozkurt, 1993: 296-310)

“On altıncı yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar Avrupalı gezginler, gözlemciler ve siyasetçiler, Osmanlı imparatorluğu ile Türk insanına hem birbirine çok benzeyen hem de farklı sıfatlar yakıştırmışlardır. Türkleri “barbar”, “geri kalmış”, “despot”, “zalim” ve “savaşçı” olarak görmüşler ve Türklerin Hıristiyanlara eziyet eden, onları köle olarak kullanan bir toplum olduğunu savunmuşlardır” (Kula, 2010: 271-274). Batılılar bu anlayışlarını sürdürmek, kalıcı kılmak, kendi toplumlarına ve öteki ülkelere de bu fikri yaymak adına pek çok propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir. Ders kitaplarından romanlara, tiyatrodan edebiyata, dergilerden gazeteye, afişlerden filmlere kadar pek çok farklı yol ve yöntemlerle Türk düşmanlığını yaymaya çalışmışlardır.

2. Batının değişmeyen ortaklığı: Türk düşmanlığı

Türk düşmanlığını; Türk karşıtlığı, Türk fobisi, Türklere, Türk kültürüne, Osmanlı İmparatorluğu’na, Türkiye’ye, Türk halklarına ve buna bağlı olarak -zamanla İslamiyet’e- karşı olan/gelişen düşmanlık olarak tanımlamak mümkündür. Tam olarak herhangi bir hadiseye dayandırılmazsa da batının Türk düşmanlığının tarihi oldukça eskidir. Batının Türk düşmanlığıyla ilgili farklı kaynaklarda değişik olaylara ve konulara rastlamak mümkündür. Belki de batının Türk karşıtlığının temelinde Atilla’nın komutasındaki Hun İmparatorluğu döneminde Roma İmparatorluklarıyla yapılan savaşlar etkili olmuştur. Miladi 434 senesine

Hun Türklerinin başına Atilla geçtiğinde Volga'nın doğusundan bugünkü Fransa'ya kadar olan bölgede 40'tan fazla kavim Atilla'ya bağlı idi. Üstelik bu kavimler içerisinde bugünkü Avrupalıların dedesi olan pek çok Avrupalı kavim de Atilla'ya bağlı kalmayı tercih etmişlerdi. Roma idaresini köle idaresi olarak gören bu kavimlerin bu tercihinde, Türk fobisi ile birlikte Türk hoşgörüsü ve Türk adaleti en belirleyici faktördü. (Samuk, 2007:27) Bu durumla beraber, zamanla Türk korkusu ile Türk hayranlığı tarzındaki zıt fikirleri ihtiva eden bir 'ambivalan'* düşünce batıların fikir hayatlarına hâkim oldu. Bu ambivalan düşünceyi, Akdemir, Osmanlı'da tutsak bulunan bir Hristiyan şöyle itiraf ettiğini açıklamıştır: *“Osmanlı İmparatorluğu'nda uzun zaman kaldıktan sonra görüp yaşadıklarını anlatan seyyahlar da ‘Türk tehlikesinin’ etkisi altında kalmışlardır. Bu dönemin en ilginç ve kendine has seyahatnamelerinden biri 1436'da Transilvanya'ya giren II. Murat komutasındaki Osmanlı ordusuna tutsak düşen ve Anadolu'ya getirilen Macaristanlı Georg von Ungarn'ın ‘Türken-Tractatus’ (Türlere İlişkin Deneme) dir. 1458 yılında özgürlüğüne kavuşan von Ungarn, Roma'ya döndükten sonra din bilimsel bir deneme yazmıştır. Ungarn bu denemesinde, Osmanlı İmparatorluğunda şeytanın imparatorluğu ile karşılaşmayı beklerken, gayet düzenli ve Hristiyanlara bile örnek olabilecek bir toplum bulunduğunu ifade etmiş ve vicdanının düştüğü derin bunalımı bu eserinde dile getirmiştir”* (Akdemir, 2007:134). Aynı şekilde O'nun İzinde adlı kitabın yazarı G. Barker'da konuyla ilgili şu yorumda bulunmaktadır: *“Acı gerçek şudur ki, Haçlılar Kudüs'e girer girmez ilk yaptıkları, ‘barbarlık’la suçlanmış oldukları Müslümanların hepsini kılıçtan geçirmek oldu!”*

Söz konusu dönemde Aristokratların ve belirli bir zümrenin idaresindeki Roma İmparatorluğu Avrupa'yı hükmü altına almış, Kuzey Afrika, Mısır ve Orta Doğu'da yaşayan milletler de bu imparatorluğun hegemonyasına girmişti. Atilla ve Türk fobiası Roma'nın üstüne bir kâbus gibi çökmüştü. Binlerce kişilik askeriye Roma'ya yürüyen ordu, yol üstünde Troyes Kalesi'ne varmış, burada bir din adamı olan piskopos Lunas'ın tahrik ve tehdit edici sözlerine karşın nezaket ve hoşgörüsüyle yaklaşan Atilla'ya piskopos kalenin kapılarını açarak ordunun ihtiyaçları için erzak almalarına müsaade etmişti. Bu olayda tek kişinin burnu bile kanamamıştır. Roma ordusunu bozguna uğratan ve püskürten ve Bizans'a sefer hazırlığında olan Atilla'ya, bu (Bizans) seferi öncesinde kompo kurularak -eşi tarafından zehirlenerek- öldürülmüştür. (Samuk, 2007:38)

* Ambivalent: (Fransızca) zıt düşüncelerin bir arada olması.

Atilla öldürülmüş, Bizans desisesi galip gelmişti. Ne var ki ‘Atilla Sendromu’, bir başka ifadeyle Türk korkusu, “Bizans’ta ve daha ziyade Batı Hristiyanlık alemi üzerinde salgın bir hastalık gibi uzun seneler sürmüştür. Zamanla etkisini kaybeder gibi olmuş ancak şuur altlarındaki bu sendrom, her an şuur üzerine çıkmak üzere hazır beklemiş, Roma’dan sonra da bütün Avrupa’nın, Avrupa kavimlerinin alt şuurlarında bir potansiyel güç olarak hep bulunmuştu. Bu düşmanlık kimi zaman gizli kaldı fakat hiç yok olmadı” (Samuk, 2007:38).

Atilla zamanına dayandırılabilen, zaman zaman şiddetlenen kimi zaman da üstü küllenen Türk düşmanlığı batıda hiç bitmedi. Selçukluların 1071 Malazgirt savaşıyla Anadolu’ya girmesi Avrupalılar için kabul edilebilir bir durum değildi. “Çünkü o güne kadar Orta Asya bozkırlarında göçebe olarak yaşayan, barbar diye bildikleri Türkler yüzyıllarca egemenlikleri altında olan Anadolu’ya girmişler, karşılıklarına bir tehdit unsuru olarak çıkmışlardır. Artık Avrupa için Türkler Orta Asya’da yaşayan uzak bir millet değil, kılıç zoruyla yanı başlarına kadar gelmiş bir toplumdur” (Hikmet, 2016:1). Bu bağlamda “*Malazgirt savaşı Avrupa’nın Türk tehdidini hissettiği ilk savaş olmuştur. Zira Türk tehdidine ait ilk belgeler de bu dönemde yazılmış mektuplardır. Örneğin Bizans imparatoru I.Aleksios 1088 yılında Papa’ya yazdığı mektupta Türklerin Müslüman bir millet olması nedeniyle Hristiyanlık için bir tehdit olduğunu, Hristiyan aleminin İslam’ın yayılmasına engel olmak için birleşmesi gerektiğini, bu nedenle haçlı seferlerinin mutlaka şart olduğunu vurgulamıştır*” (Akdemir, 2007:134), (Hikmet, 2016:1). Bu mektupla Batının Türkleri sadece ‘barbar’ olarak görmediğini aynı zamanda Müslüman bir millet olduğu için savaşılmaması gerektiğini düşündüklerini de ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle Batı için Müslüman demek Türk demektir. Aslında bugün dahi Batının İslam algısında bir fark yoktur. Hala İslam denince batıların aklına Araplar, Afrika milletleri değil, sadece Türkler gelmektedir. Türkler, özellikle Haçlı Seferleriyle birlikte aralıksız olarak olumsuz ve hoş olmayan tasvirlerle anılmaya başlamıştır. (Tavukçu, 2007:750)

“Selçukluların Anadolu’yu fethi ve bunu takip eden Bizans’ın umutsuz durumu Papa II. Urban’ı bütün Hristiyan dünyasını Türklere karşı bir savaşa çağırmasına yol açmıştır” (Samuk, 2007:97). Haçlı seferleri olarak karşılık bulan bu çağrının sonucunda kimi kaynaklara göre 600 bin, kimi kaynaklara göre ise 1 milyondan fazla zırhlı asker, Anadolu topraklarına girip binlerce insanı kılıçtan geçirmiştir.

“1400'lerin ortalarında Türklere karşı özel olarak Avrupa'nın her yerinde Katolik dini törenler düzenlenmiştir. Bu dini törenlerde verilen mesaj Türklere karşı bir zaferin sadece Tanrı'nın yardımıyla kazanılabileceği ve bu yüzden Hıristiyan aleminin Türklerin zalimliğine karşı direncini yitirmemesi gerektiğidir. Viyana piskoposu Johann Faber (1478- 1541) bu ön yargı ile ilgili şöyle demiştir:

"Dünyada yaş ve cinsiyet ayırımı yapmadan çocuk yaşlı herkesi kesen, hatta ana rahmindeki bebeği bile katleden Türkler kadar acımasız ve kaba bir ırk yoktur." (Diyadin, 2017)

Batının Türk düşmanlığı, Türkler Anadolu'daki yerlerini sağlamlaştırdıkça daha çok artmıştır. 14. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı'nın yavaş yavaş balkan topraklarına yönelmesiyle birlikte Türkler, Avrupa için sadece düşman bir millet değil aynı zamanda kendi varlıkları için çok ciddi bir tehdit olarak görülmüştür. İstanbul'un fethi ise Avrupa için büyük bir sarsıntı olmuştur. Çünkü Hristiyanlığın 1000 yıllık başkenti, Ortodoks mezhebinin merkezi, 'barbar' olarak gördükleri ve Orta Asya göçebesi dedikleri Türkler tarafından fethedilmiştir (Hikmet, 2016:1).

“Sonraki dönemlerde Osmanlılar, Balkanları fethetmiş ve Viyana'yı kuşatmıştı. Bu nedenle Avrupa'da Osmanlılara karşı da büyük bir korku vardı. Martin Luther'in yakın arkadaşı ve Protestanlığın en önemli isimlerinden olan Philipp Melancthon, Türklerin 'Kızıl Yahudiler' olduğunu iddia etmiştir. Buna dayanak olarak Türklerde ve Yahudilerde ortak olan erkek çocukları sünnet ettirme ve diğer ortak âdet ve gelenekleri göstermiştir. Kızıl benzetmesini de Türklerin âdeta bir kan tazısı gibi katleden ve savaşan bir millet olmasına bağlamıştır” (Turkey, Sweden and the EU Experiences and Expectations, Report by the Swedish Institute for European Policy Studies, 2006:6).

Alman dilinin günümüzdeki en tanınmış araştırma- inceleme yazarlarından olan Helmut Uhlig "Avrupa'nın Anası Anadolu" adlı eserinde Anadolu'nun Katolik dünyasınca Batılı ülkelerin anası olarak kabul edildiğini ancak, Müslüman Türklerin egemenliğine girmesiyle, Avrupa'nın düşmanı sayıldığını ifade etmektedir. Uhlig bu eserinde ayrıca, Avrupa'nın, Hıristiyanlığı ya da Müslümanlığı seçmesiyle ilgili olarak yaşadığı süreçlerin ve olayların, Osmanlıların 1683'te Viyana önlerine kadar gelmesine neden olduğunu ve dolayısıyla da bunun Türkiye'nin Avrupalıların gözünde pek de iyi olarak görülmemesine neden olduğunu savunmaktadır” (Akdemir, 2007:133)

Batının Türk düşmanlığı her zaman sadece Türk soylarına ya da Türk halklarına karşı olmamıştır. Başta Boşnaklar olmak üzere, Balkan Müslümanları, Arnavutlar, Pomaklar ve Torbeşler de Türk düşmanlığına maruz kalmaktadır. Rusya topraklarında ise Türkler için eskiden beri ‘Tatar’ kavramı kullanılmakta, dini ve ırkçı saldırılar -ve propagandalar- bu kavram üzerinden yürütülmektedir. Bu çerçevede, aslında batının Türk düşmanlığının arkasında Müslümanlığa ve dolayısıyla Müslümanlara da genel bir düşmanlığın olduğu değerlendirilebilir. Bir başka ifadeyle batı kendisinden (Hristiyan ve Yahudi) olmayanları, bilhassa Müslümanları düşman olarak görmektedir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de de mealen; “Sen onların dinlerine uymadıkça Yahudiler de Hristiyanlar da senden asla memnun kalmayacaklardır. De ki: ‘Asıl doğru yol ancak Allah’ın yoludur.’ Eğer sana gelen ilimden sonra onların arzularına uyarsan, bilesin ki artık Allah sana ne dost ne de yardımcı olacaktır” (Bakara, 120) buyurulmaktadır.

3. Bir kamuoyu oluşturma yöntemi olarak propaganda

Propaganda, yüzyıllardır farklı amaçlar için kullanılan bir kavramdır. Dinleri ve inançları yaymak, siyasi partiler için oy toplamak, devletlerin savaş durumlarında dış destek ve yardım bulmak, milli birliği sağlamak vb. amaçlar için kullanılmıştır. Propagandayı özellikle siyasiler, devlet adamları, din temsilcileri, devrimciler ile bazı şirketler rakiplerini egale etmek maksadıyla kullanmışlar ve kullanmaktadırlar.

Propaganda ilk olarak, Roma Katolik Kilisesi tarafından sosyolojik manada kullanılmış ve fikirlerin yayılması olarak ifade edilmiştir. (Brown, 2000: 9). Adolf Hitler, “Kavgam” adlı kitabında, propagandayla ilgili “*Ustaca bir propaganda ile, insanları cennetin cehennem olduğuna ve cennette en sefil hayatın yaşandığına inandırmak mümkündür*” (Hitler, 2002: 67) demiştir.

Propaganda bilhassa inanç ve ideoloji yaymada etkin olarak kullanılmıştır. Örneğin 1622 yılının haziran ayında Papa XV. Gregory tarafından, Katolik Kilisesinin iman ve inancını barışçı yollardan yaymak amacıyla yeni, örgütlü ve sürekli bir kuruluş olarak “*Sacra Congregatio Christiana Nomini Propaganda*”; ya da bugün daha çok hatırlanan adıyla, “*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*” kuruldu. “Bu kuruluş Roma Katolik Kilisesi’nin resmi bir organı oldu ve Katolik Kilisesi’nin inanç ve imanını yeni dünyaya yaymak, aynı zamanda eski dünyada da Roma Kilisesinin din anlayışını pekiştirmek ve yeniden güçlendirmekle görevlendirildi” (Qualter, 1992:255).

Türk Dil Kurumu sözlüğünde propaganda, “*Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca*” (tdk.gov.tr) olarak tarif edilir. Latince ‘propagere’ kelimesinden gelen, ‘taze bir bitkinin filizlerinin yeni bitkiler üretmek maksadıyla toprağa dikilmesi’ anlamını da taşımaktadır. Edward L. Bernays propagandayı “*görünmez yönetimin idari askeri*” olarak tanımlamaktadır. (Bernays, 1928:20). Başka bir çalışmada ise propaganda, Latince “yayılması gereken şey” manasına gelen “propago” kelimesinden türetilmiş olup “*hedef kitleyi fikren kazanmak, sistemli ve devamlı telkinlerde bulunarak düşünce ve davranışlarını yönlendirmek*” şeklinde açıklanmıştır. (Ulu, 2012:61). Nevzat Tarhan ise propagandayı, “*Bir topluluğun düşüncelerini, duygularını, davranışlarını, tavır ve hareketlerini etki altında tutmak ve onları değiştirmek amacıyla yayınlanan bilgi, belge, doktrin ve görüşlerdir*” (Tarhan, 2003:15) şeklinde tanımlamıştır.

Bazı yazarlar ise bir iletişim süreci olarak değerlendirdikleri propagandayı, algıları biçimlendirme, zihinleri manipüle etme ve propagandacının amaçlarına uygun bir tepki oluşması maksadıyla yapılan bilinçli sistematik çabalar olarak açıklamaktadırlar. Laswell, “Propaganda” isimli kitabında propagandayı “*sözlü, yazılı, resimli veya müzik şeklinde olabilen sunumların yönlendirmesiyle insan davranışlarını etkileme tekniği*” şeklinde tanımlayarak, propagandanın yönlendirme amacıyla yapıldığını savunmuştur. Nasıl tanımlanırsa tanımlansın, propagandanın esas amacının kişileri veya grupları çeşitli yöntemlerle etkilemek olduğu ortadadır. Ayrıca propaganda genellikle tek yönlü sistematik ve bilinçli çalışmalardan oluşmaktadır. Özellikle bilinçli olarak yapılması propagandanın önemli bir özelliğidir.

Propagandayı, “*bir bireyin veya grubun başka bireylerin veya grupların tutumlarını belirleyip biçimlendirmek, kontrol altına almak veya değiştirmek için: haberleşme araçlarından yararlanarak ve bu bireylerin veya grupların belirli bir durum veya konumdaki tepkilerinin kendi amaçlarına uygun tepkiler şeklinde olacağını umarak giriştikleri bilinçli bir faaliyet*” şeklinde daha kapsamlı olarak tanımlamak da mümkündür. (Qualter, 1992:279). Bu geniş tanımdan da anlaşılacağı üzere, propagandacı, bu tür bir girişimde bulunan tek bir birey olabileceği gibi, bir grup da olabilir.

Toplum bireylerinin kabul etmek zorunda olmadıkları bir fikri, bir düşünceyi herhangi bir yaptırım uygulamadan ve zor kullanmadan kendi

istekleriyle benimsetmeyi amaçlayan propagandanın farklı türleri bulunmaktadır. Propaganda türleri bazı kaynaklarda çok geniş olarak ele alınırken bazı kaynaklarda ise daha sade incelenmiştir. Propaganda, “Kapsamı Bakımından Propaganda”, “Konusu Bakımından Propaganda”, “Sahası Bakımından Propaganda” ve “Yöntemine Göre Propaganda” olmak üzere dört türdür. (Eke, 2008:60-69). Nevzat Tarhan’a göre ise propagandanın “Beyaz propaganda”, “Gri propaganda”, “Kara propaganda”, “Silahlı propaganda”, “Karşı propaganda” (Tarhan, 2003:37) olmak üzere beş türü vardır. Bunlar farklı yöntemler izlenerek uygulanırlar.

4. Yöntem

4.1. Çalışmanın amacı

Batılların, Türkler için ‘zalim’, ‘barbar’, ‘gerici’ vb. sıfatlar kullanarak kendi halklarına ve dünya kamuoyuna gazete, dergi, kitap, afiş gibi basılı materyalleri kullanarak nasıl aleyhte propaganda yaptıklarını ortaya koymaya çalışmaktır. Böylece Batıda bugün dahi hüküm süren Türk düşmanlığının temelindeki bazı olayların ve nedenlerin irdelenmesi amaçlanmıştır.

4.2. Çalışmanın önemi

Çalışma;

- Batının Türk düşmanlığının nedenlerinin açıklanması,
- Batının Türk düşmanlığını kendi halklarına ve dünya kamuoyuna iletmede kullandığı (dönemin) argümanları,
- Bugün bile, her fırsatta Avrupalılar tarafından ‘öteki’ olarak görülen Müslüman Türklerin ‘düşman’ olarak gösterilmesinin ne şekilde ve hangi gerekçelerle dayandırılmaya çalışıldığının aktarılması gibi nedenlerden dolayı önem taşımaktadır.

4.3. Çalışmanın evreni ve örnekleme

Çalışmanın evrenini tarihsel süreç içerisinde batılı devletler tarafından Türkleri karalamak amacıyla kullanılan, kitap, dergi, afiş, broşür gibi materyaller oluşturmaktadır. Buna karşın tüm propaganda materyallerinin tamamına ulaşmanın güçlüğünden dolayı çalışmada

amaçlı örneklem metodu kullanılarak belirlenen dört farklı kategoride belirlenen görseller üzerinden gösterge bilimsel analiz yapılmıştır.

4.4. Çalışmanın sınırlılıkları

Çalışma, konuyu anlatan ve söz konusu propaganda faaliyetlerinin ne tür araçlarla yapıldığını pekiştirmek maksadıyla, batılı ülkelerin amaçları doğrultusunda kullandığı, kitap, dergi, afiş, poster ve karikatür çiziminden oluşmak üzere toplam 6 örnekle sınırlandırılmıştır.

4.5. Çalışmanın temel soruları

Çalışma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır;

Türkleri karalamak maksadıyla kullanılan matbuat;

- Nasıl ve ne şekilde kullanılmıştır?
- Hangi -propaganda- mesajları verilmektedir?
- Ne tür materyallerden oluşmaktadır?

4.6. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan gösterge bilimsel analiz metodu kullanılmıştır. Çalışmadaki (kitap, dergi, afişten oluşan) Batılı matbuat görselleri Fransız göstergebilimci/dilbilimci Roland Barthes'ın göstergebilim modeline göre analiz edilmiştir.

5. Analiz

5.1. Bebek katleden ‘Türk savaşı’

Orijinali Macar Ulusal Müzesi'nde bulunan 16. yüzyıldan kalma orijinal baskılı bu afişte, bir Türk savaşı ‘bebekleri katleden kasap’ olarak betimlenmiş. Afişte, elinde kılıcıyla, uzun kıyafetli, başlıklı, çizmeli bir asker ve sözde kurbanlarının sadece çocuklar olduğunu gösteren bir figür. Afişte, kazığa saplanmış bir çocuk, yerde kesik bir baş ve kılıcını kaldırmış askerin elinde ikiye bölünmek üzere olan bir başka çocuk resmedilmiş. Bu afişin vermek istediği asıl mesaj, Türklerin, ‘sadece masum çocukları öldüren’ acımasız, ‘vahşi’ savaşı insanlar olduklarıdır.



Resim 1: Türkleri bebek katili olarak gösteren 16. yüzyıla ait bir çizim

5.2. Türklerin sivil nüfusa nasıl davrandığını gösteren Türk karşıtı poster

Türklerin sivil halka nasıl davrandığını betimlemek için, 1529 tarihli Viyana bölgesini temsilen çizilen bu afişte; güçlü görünümlü, iyi donanımlı, binekli olarak hareket halinde bulunan, mızrağına bir çocuk saplamış iki sivil boyunlarından iple bağlayarak zorla götürmeye çalışan bir ‘Türk’ resmedilmiş. Afişte, mızrağa saplanmış bir çocuk, atın ürkek hali, boğazlarından bağlanarak zorla götürülmeye çalışılan (kadın-erkek) iki sivilin korkulu ve çaresiz hallerine yer verilmiş. Bununla birlikte sözde ‘Türk’ün ise soğukkanlı ve rahat hali betimlenmiş. Bu afişte de verilmek istenen temel mesaj; Türkler ‘çocuk katili’, ‘vahşi’, ‘acımasız’ ve ‘zalim’ insanlardır.



Resim 2: Türklerin sivil nüfusa nasıl davrandığını gösteren Türk karşıtı propaganda.

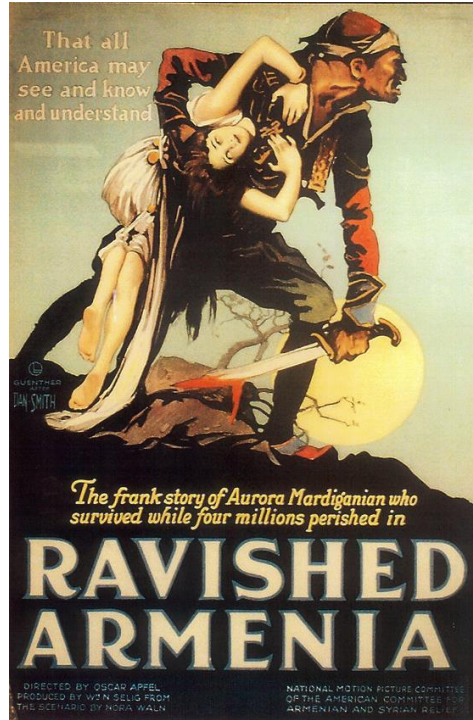
5.3. Perişan Ermenistan (Kitap)

Hem kitap olarak yayınlanan hem de daha sonra filme alınan ‘Ravished Armenia’ (Perişan Ermenistan) hikayesinin kitap kapağında ve film afişinde; Elinde ucundan kan damlayan kılıcı ile kucağında yaralı (ya da ölü) bir Ermeni kızı bulunan öfkeli bir (Türk) asker resmedilmiş. Afişin sol üst köşesinde Amerika’ya hitaben: ‘That all America may see and know end understand’ (Tüm Amerika görmeli, bilmeli ve anlamalı) mesajı yazılmıştır.

Hikâyeye göre genç ve güzel bir Ermeni kızı olan Aurora Mardigianian, ailesiyle birlikte Türk şehri Havpoul’da yaşamaktadır. Müreffeh bir tüccar olan babası onu eğitmek için Batı’ya göndermeye hazırlanıyordu. Yüzyıllar boyunca Ermeniler Türkler tarafından terörize edilmişti, ancak bu Türkler ve Hıristiyan-Ermeniler arasında bir huzur dönemi idi. Bununla birlikte, Savaş Avrupa’ya çarptı ve Türkler, Konstantinopolis’teki Amerikan elçisi Henry Morgenthau’ya Ermenilerin,

Türklerin düşmanlarına Rusya'ya destek verdiklerini bildirdi. Morgenthau'nun itirazlarına rağmen, Türkler, Ermenilerin güneye doğru çöle taşınması gerektiğine dair bir kararname çıkardı. Türk valisi Paşa, Aurora'nın babasına geliyor ve kızının ona gelin olarak verilmesini istiyor. Baba, kızının bir Müslümanla evlenmek zorunda kalacağı için Hıristiyan inancından vazgeçmeyeceğini söyler. Vali öfkeyle oradan ayrılır. Ermenilerin kaldırılması için emir verilir. Erkekler kadınlardan ayrılır ve Ermeni askerleri siper kazıp bir hendek hazırlamaya zorlanıyor ve ardından Türkler tarafından vuruluyor. Anneler çocuklarından koparılır ve Ermeniler kıtlık, susuzluk ve şiddetli sıcaklığın onları beklediği çölde yürürler...

Kitap kapağı- film afişi ile kitabın içeriği birlikte değerlendirildiğinde görselin vermek istediği temel mesaj; Türklerin katil, zalim, acımasız ve merhametsiz insanlar olduğu, Ermenileri -özellikle dinleri yüzünden- katlettikleridir. Mesaj, Ermenilerin medet umduğu Amerika başta olmak üzere tüm Hıristiyan batı dünyasıdır.



Resim 3: Perişan Ermenistan

5.4. ‘Kendi sonunu hazırlamak’ (Dergi kapağı)

Emil Flohri, tarafından karikatürize edilen ve ‘Making the Rope to Hang Himself’ mesajı ile yayınlanan renkli ofset litografi baskılı 1903 yılında New York City’de çıkartılan ‘Hâkim’ isimli dergide kendi sonunu hazırlayan ‘Osmanlı’ resmedilmiş. Dergi kapağındaki figürde Osmanlıların sonun getiren başlıca unsurlar şöyle sıralanmıştır: ‘Mohammedan fanatizmi’, ‘Kadın ve çocukları katletmek’, ‘Hristiyan katliamı’. Bu yaklaşım batının Osmanlıyı nasıl gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Bu anlayış çerçevesinde Osmanlı hoşgörüsüzlükle suçlanmaktadır.

Karikatürde arka fonda yangın yerine dönen kent ya da köyleri anlatmak için kullanılan yanan evler, bir darağacı ve heybesini açmış kendi sonunu hazırlayan bir ‘Osmanlı’ resmedilmiş. Görselde Osmanlı’nın sonunu hazırlayan unsurlar ise ‘Mohammedan fanatizmi’, ‘Kenevir’, ‘Kadın ve çocukları katletmek’, ‘Hristiyan katliamı’ olarak lanse edilmiş.



Resim 4: Kendi sonun hazırlayan Osmanlı

5.5. Rus savaşçıdan kaçan ‘Korkak Türk’

I. Dünya Savaşında arlık Rusya’sının kullandığı bir propaganda posterinde Rus’tan kaçan (korkak) bir Türk resmedilmiş. Birinci dünya savaşında Ruslar değişik amaçlar için pek çok görseli propaganda maksadıyla kullanmışlardır. Görselde korkmuş ve alabildiğine hızla kaçan bir Türk’ kovalayan atlı, kırbalı ve tam donanımlı Rus askeri resmedilmiş. Afişte verilmek istenen temel mesaj ise bilinenin aksine



Türklerin korkak olduğudur.

Resim 5: Rus savaşçıdan kaçan ‘Korkak Türk’

5.6. ‘şeytani Müslümanlara’ karşı savaşan Balkan lkeleri

Türklerin Müslüman olmalarının batılıların Türk dşmalığıında büyük etkisi vardır. Tarihsel süreçte pek çok kez Hristiyanların Müslüman Türklerle karşı birlik olmaları yönünde ağrı yapılmıştır. Bu afiş, birçok yeni bağımsız devletin Osmanlılara karşı savaştığı ilk Balkan savaşını anlatıyor. Görselde vurgulanan ama tema şeytanın Müslüman Türkler olduğu, şeytani Müslümanlara karşı savaşmak için ise Hristiyan devletlerin (Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ) birleşmiş olduğudur. Görselde sözde şeytan olan Müslüman Türkleri, Hristiyan dünyası birleşerek -el birliği ile- etkisi hale getirmeye alıştıklarıdır. Yine görselde Hristiyan devletler elinde ha olan bir sözde meleği de arkalarına almışlardır.



Resim 6: ‘Şeytani Müslümanlara’ karşı savaşan Balkan ülkeleri

6. Sonuç ve değerlendirme

Avrupa ve dolayısıyla Batı’da pek çok ülkede gerek resmi gerekse gayri resmi kaynaklarda (matbuatta) Türk düşmanlığı açıkça görülmektedir. Gazetelerde, dergilerde, afişlerde hatta ders kitaplarında Türklerle ilgili olumsuz bilgi ve imajlar yer almaktadır. Üstelik bu yayınların sayısı azımsanmayacak derecededir. Sadece 16. yüzyılda Türkler aleyhine ve Türk düşmanlığıyla ilgili konuları ihtiva eden, tüm Avrupa’da 2500 civarında (1000’den fazlası Almanya’da) kitap basılmıştır. Bu kitaplarda özellikle Türk imgesi ‘kana susamış Türk’ imajı yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Alman ders kitaplarında Türklerin ötekileştirildiği açıkça görülmektedir (Dedeoğlu, 2013:414) Ermeni tarih ders kitaplarında mekânlar, kişiler, yaşam tarzları, yönetimler, yöneticiler, rejimler, savaşlar, barışlar, antlaşmalar ve mücadeleler incelenmiş ve genel anlamda Türk/Osmanlı imgesinin negatif ve öteki olarak sunulduğu görülmektedir. Bu çerçevede yapılan bir çalışmada Ermeni öğrenciler Türkleri ‘düşman’ olarak görmüşlerdir. (Bozkuş, 2014:29) Balkan tarih ders kitapları ve Rus tarih ders kitaplarında da Osmanlılar ve Türklere olumsuz imaj yüklenerek ötekileştirildiği görülmektedir. (Şahingöz ve Bilalli, 2018:177) “Yine Rum kaynaklarında Türkler, ‘yağmacı’, ‘katliam yapan’, ‘işkenceci’, ‘sözünde durmayan’, ‘vahşi’ bir millet olarak sunulmaktadır. Türklere yönelik böyle bir yaklaşımın ve ifadelerin konuyla ilgili hemen bütün

tarih ders kitaplarında sıkça geçtiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Türkler, ‘kana susamış’, ‘düşmanca’ ve ‘barbar’ bir halk olarak gösterilmektedir. İlginç bir şekilde bazı Avrupa ülkelerinin tarih ders kitaplarında da karikatür ve minyatür şeklinde benzer canlandırmaları görebiliyoruz. Mesela incelenen ilkokul seviyesindeki bir İngiliz tarih ders kitabında ‘Osmanlı cezalandırmasını gösteren bir ‘minyatür’ olarak ‘kazığa oturtulmuş ve kancaya geçirilmiş insan’ figürleri yer almaktadır” (Köstüklü, 2015:1).

Türlere olan düşmanlık sadece ders kitaplarına yansımamış, romanlarda, tiyatro oyunlarında, dergilerde ve posterlerde de aynı yaklaşım sergilenmiştir. Pek çok yazar ve edebiyatçı eserlerinde Türkleri ‘aşağılayıcı’ ve ‘barbar’ gösteren bir dil ve üslupla işlemişlerdir. “Dostoyevski, otobiyografik bir özellik taşıyan “Ölü Bir Evden Hatıralar ’da (1862) Sibiryadaki hapishanede karşılaştığı bir Tatar’dan bahseder. Gazin adındaki bu Tatar, romanda korkunç bir bebek katili olarak tanıtılır. Zevk için çocukları öldüren Gazin, cezaevinin en güçlü mahkûmu olmasının yanı sıra herkesin kendisinden çekindiği iğrenç ve tiksindirici bir adamdır” (Çiftçi, 2013:216)

Türklerle ilgili yakıştırmalar o kadar ileri gitmiştir ki, bazı hikayelerde Kurt-Türk karışımı, insan yiyen, yarı insan (Türk) yarı kurt, kurt kafası ve kuyruğu olan gerisi insan biçiminde bir yaratığın varlığı iddia edilmiştir. Askerî güç ve acımasızlık olarak imgelenen Türklerin kökeni hakkında yapılan bu iddialar farklı kaynaklarda defalarca kez işlenmiştir. Bu kaynaklardan beslenen batının nesli Türkleri ebedi düşman olarak görmüş ve görmeye devam etmektedir. Türkleri, sadece bu matbuattan tanıyan Slovenler Türk kelimesini ‘zulüm’ ile eş anlamlı görmektedirler. İsveçliler ise Türkleri ‘kana susamış’ ve ‘Hristiyanlığın can düşmanı’ olarak kabul etmektedirler.

Kaynakça

- Akdemir, E. (2007). Avrupa Aynasında Türk Kimliği, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 7, No. 1, (Güz, 2007) ss. 131-148
- Barker, G., (1985) *O'nun İzinde, Hristiyanlık ve Laiklik Tarihi*, İstanbul: Zafer Matbaası.
- Bernays, E. L. (1928) “*Propaganda*”, New York, Horace Liveright
- Bozkurt G. (1993) “*Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*”, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 296-310.
- Bozkuş, Y. D. (2014) Ermeni Tarih Ders Kitaplarında Türk İmgesi, *Yeni Türkiye*, 60 / 2014
- Brown, J.A.C, (2000). “*Beyin Yıkama*”, Çev.: Behzat Tanç, İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Cooper, M. B. (1964) British Policy in the Balkans, 1908-9, *The Historical Journal*, Vol. 7, No. 2, s. 258
- Çiftçi, S. (2010). Dostoyevski'nin Eserlerinde Türklere ve İslâm'a Bakışı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3 / 11, Spring 2010
- Dedeoğlu, H. (‘013). Almanya’da Bavyera Eyaleti İlköğretim Ders Kitaplarında Türk İmgesi Üzerine Bir Analiz, *Eğitim ve Bilim*, 2013, Cilt 38, Sayı 170
- Eke, E. (2008). Siyasal Propaganda Araçlarının Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi; Isparta Örnek Olayı, *Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2008, s.60-69
- Gazi, M., Çakı, C., ve Gülada, M. O. (2019). İkinci Dünya Savaşı'ndaki Sovyet Propaganda Posterlerinde Coşku Çekiciliği Bağlamında Ekim Devrimi'nin Sunumu, *III. Uluslararası AVRASYA Multidisipliner Çalışmalar Kongresi* (4-7 Nisan) Sosyal ve Beşerî Bilimler Kitabı, ss. 305-313
- Güvenç, B. (1993). *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Hitler, A. (2002). “*Kavgam*”, İstanbul: Emre Yayınları.
- Köstüklü, N. (2015). Kıbrıs Rum Kesimi Tarih Ders Kitaplarında ‘Türk’ ve ‘Türkiye’ İmajı, *Türk Yurdu*, Şubat 2015- Yıl 104- Sayı 330

Kula, O. B. (2010). “Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi”, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 2010, s.s. 271-274

Kur’an-ı Kerim, Bakara Suresi- 120. Ayet Tefsiri

Laçiner, S. (2001). *Bir Başka Açıdan İngiltere*, USAK Books, ISBN 975-6769-19-X, 9789756769195, s. 9

Qualter, T. H. (1002). “*Propaganda ve Psikolojik Savaş*”, Çev. Ünsal Oskay, Kanada, Waterloo Üniversitesi, (1992) s.255

Qualter, T. H. (1002). “*Propaganda ve Psikolojik Savaş*”, Çev. Ünsal Oskay, Kanada, Waterloo Üniversitesi, (1992) s.255

Said, E. (1998), “*Oryantalizm*”, çev. Nezih Uzel, İstanbul: İrfan Yayıncılık.

Samuk, F. (2007) *Atilla Sendromu, Batı Hristiyanlığının Şuur ötesi*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat

Şahingöz, M. ve Bilalli, S. (2018). Balkanlar’da Eğitim Kurumlarında Okutulan Tarih Ders Kitaplarında “Osmanlı-Türk İmajı”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 14 Sayı 28

Tarhan, N. (2003) “*Psikolojik Savaş, Gri Propaganda*”, 4. Basım, İstanbul: Timaş Yayınları

Tavukçu, O. K. (2007). Edebî Metinler Işığında Doğu Kültürlerinin Batıya Etkileri ve Batıda Türk İmgesi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 2/4, 750-762.

Turkey, Sweden and the EU Experiences and Expectations”, Report by the Swedish Institute for European Policy Studies, Nisan 2006, s. 6

Türk Dil Kurumu, tdk.gov.tr

Ulu, C. (2012). Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Sayı: 12, Bahar 2012, s.61

Yaylagil, L. (2010). “*Kitle İletişim Kuramları, Eleştirel ve Egemen Yaklaşımlar*”, Ankara: Dipnot Yayınları.

Yazar, U. C. (2013) *Komedi Kisvesi Altında Türk Kimliğine Oryantalist Saldırıları*, *Akademik Bakış Dergisi (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi)* ISSN:1694-528X, Sayı: 38 Eylül – Ekim 2013

Ziyaoğlu, R. (1963). “*Propaganda ve Sanatı*”, İstanbul: Halk Basımevi.

İnternet Kaynakları

<https://tibbiyelihikmet.com/2016/01/28/gecmisten-gunumuze-avrupanin-turk-dusmanligi/>

<https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=45>

<http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1431474-avrupa-uygarligi-ile-aydinlanmanin-en-onemli-isimlerinin-ortak-noktalari-bitmek-bilmeyen-turk-dusmanligidir>

BÖLÜM 4

BİLGİLENDİRME Mİ, ÖZENDİRME
Mİ;MEDYANIN İNTİHAR HABERLERİNİ
SUNUMU ÜZERİNE BİR İNCELEME1

Dr.Mustafa İNCE

BİLGİLENDİRME Mİ, ÖZENDİRME Mİ; MEDYANIN İNTİHAR HABERLERİNİ SUNUMU ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

INFORMATION OR ENCOURAGEMENT; A STUDY ON MEDIA PRESENTATION OF SUICIDE NEWS

Mustafa İNCE

*Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İletişim Fakültesi Gazetecilik
Bölümü*

GİRİŞ (MEDYA VE HABER)

Medyanın haber seçme ölçütlerinden biri de nadirliktir. Başka bir ifadeyle nadiren meydana gelen olayların medyada yer alma ihtimali yüksektir. İntihar olayları da nadiren meydana gelmesi ve toplumsal etkisi sebebiyle medyanın öteden beri ilgisini çeken olaylar arasında yer almıştır. Bu bağlamda kitle iletişim araçlarında intihar olaylarının yer alması ve medyanın intihar davranışı üzerinde bir etkisinin bulunup bulunmadığı sürekli tartışılmıştır. Medyanın intihar olaylarını haber ve konu edinmesinin özendirici mi bilgilendirici mi olup olmadığı sorusuna yanıt bulmak üzere; Motto 1967, Philips 1974, 1979, Litman 1981, Wasserman 1984, Berman 1987, Biblarz 1987, Stack 1990, Palabıykoğlu 1994, Harmancı ve Ark., 2014 tarafından pek çok çalışma yapılmıştır. Çalışmalara genel olarak bakıldığında; bazı araştırmacılar, kitle iletişim araçlarının intihar oranları üzerinde oldukça etkili olduğunu ortaya koymuşlardır (Philips ve ark., 1974, 1979). Bazı araştırmacılar ise kitle iletişim araçlarında intihar haberlerinin sunumu ile intihar oranları arasında herhangi bir bağlantı saptayamamışlardır. Biblarz (1987)

¹ Bu çalışma, 9. Uluslararası Mesleki ve Teknik Bilimler Kongresi'nde (UMTEB'2020) sunulan ve özet metni yayımlanan bildirinin genişletilmiş halidir.

tarafında yapılan çalışmada ise medya ile intihar istatistiklerinin ilişkisini destekleyen bulgular elde edilmiştir (Palabıyıkoglu, 1994:286). Aslında geçmiş dönemde ülkemizde de toplumu yönlendirme hususunda büyük bir güç olan basında intihar olaylarının yer alması; bireyleri taklit edici, özendirici, kışkırtıcı vb. davranışlara yöneltmesi bakımından risk olarak görülmüş, 1931 tarih ve 1881 sayılı matbuat kanunu ile intihar haberlerinin yayınlanması izne tabi tutulmuştur. 1950 yılında çıkarılan 5680 sayılı kanunla bu madde değiştirilerek yasak kaldırılmış ve intihar haberlerinin yayınlanmasına yönelik sınırlayıcı hükümler getirilmiştir (Palabıyıkoglu, 1994:285).

Son dönemlerde medyada özellikle istismar, kaçırılma, saldırı, cinayet, şiddet, intihar vb. haberlerin sıklıkla yer aldığı ve bu olayların sorumsuzca haberleştirildiği görülmektedir. Bu uygulamayı gazetelerin tiraj kaybına bağlı olarak ayakta kalma mücadelesinin bir parçası olarak görmek mümkündür. Özellikle başta intihar olayları olmak üzere toplumda infial uyandırabilecek olayların haberlerini, gazetelerin manşetten -ve duygusallaştırarak- verdikleri gözlemlenmektedir. Bu durum, gazetelerin, bu tarz hassas konulardaki haberleri yayınlarken uyguladıkları yöntemin doğruluğunu tartışmalı kılmaktadır. Başka bir ifadeyle, medyanın toplumu derinden etkileyen haberleri -adeta toplumun gözüne sokarcasına- büyük puntolarla ve detaylandırarak vermesi ne kadar doğrudur?

Medyanın haber ve bilgi verme fonksiyonun doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan kitleleri etkileme gücü, olumlu değerlendirildiğinde 'toplumsal fayda' ekseninde büyük kazanımlar sağlayabilmektedir. Bununla birlikte, özellikle olumsuz konulara ilgi duyma eğiliminde olan medyanın, bu noktada gerekli hassasiyeti göstermemesi ise insanları olumsuz davranışlara itebilmektedir. Farklı sosyo-demografik özelliklere sahip ve çeşitli sorunlarla baş başa olan toplum bireylerinin, medya tarafından olumsuz davranışlara yöneltebilecek bir tarzda içerik ve sunumlar yapması 'teşvik edici' bir unsur olarak görülebilir. Bu da toplumda telafisi güç bazı sorunlara yol açabilir. Bu maksatla ele alınan bu çalışmanın amacı, medyanın, intihar haberlerini ne şekilde sunduğunu ortaya koymaya çalışmaktır. Çalışma kapsamında, Türkiye'de en çok tiraja sahip olan gazetelerin intihar olaylarını ne şekilde ele aldıkları, intihar haberlerini nasıl yayınladıkları, konuyla ilgili haberlerde hangi unsurlara yer verdikleri, haberlerde kullandıkları dil ve üslup içerik çözümlemesiyle değerlendirilmeye çalışılmıştır.

MEDYANIN TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yüzyıllardır toplumsal yaşamda önemli rol oynayan kitle iletişim araçlarının zaman içerisinde konumları ve rolleri değişmiştir. Gelişen teknolojilerle birlikte çeşitlenen ve komplike yapıya dönüşen bu araçların (iletileri) mesajları da giderek daha karmaşık hale gelmiş ve bireyler açısından anlaşılması zorlaşmıştır. Önceleri gazeteler, daha sonra radyo ve kısa bir süre sonra da televizyon egemen kitle iletişim araçları olarak toplumsal yaşamda önemli fonksiyona sahip olmuştur. (İnce, 2018:13)

Medyanın hayatımızda giderek daha fazla yer edinmesi, bireylerin yaşamlarını da bu araçlar vasıtası ile anlaması, algılaması ve değerlendirmesine yol açmıştır. Böylece insanlar medya araçlarının gerçekliğine bağlı duruma gelmişlerdir. Günümüzde kitle iletişim araçları toplumsal yaşamı belirleyen en önemli merkezlerden biri olmuştur. Kimilerine göre birinci güç kimilerine göre dördüncü güç olan medyanın, güç sıralaması bir yana, sosyal yaşamın en önemli aktörlerinden biri olduğu ve modern dünyada pek çok insanın, yaşamı medya aracılığıyla algıladığı bilinen bir gerçektir. İletişim olanaklarının çoğalması ve farklılaşması ile kişiler arası ilişkilerin yerini kitle iletişim araçları aracılığıyla gerçekleştiren iletişim almıştır. Bu da toplumun medyaya olan ihtiyacının giderek artmasına ve hayatın merkezinde yer almasına neden olmuştur. İnsanların artık kitle iletişim araçları aracılığı ile bilgi edindiği ve aldıkları kararlarda bu araçların etkisi altında kaldıkları gözlemlenmektedir.

Medyanın yayınladığı haberler, sunduğu bilgiler ve paylaştığı içeriklerin yanı sıra, dağıtım (ve kitlelere ulaşma) gücü sebebiyle toplum üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu ve böylece kitleleri yönlendirebildiği de bilinmektedir. Bu gücü ve etkisinden dolayı basın, tarihin hemen her döneminde iktidarı ve gücü elinde bulundurmak isteyenler için vazgeçilmez bir araç olmuştur. Basın, kimi zaman ideolojik bir aygıt, kimi zaman bir pazarlama aracı, kimi zaman da bir bilgilendirme mekanizması olarak çeşitli çevreler tarafından kullanılmıştır. Ancak her ne amaçla kullanılırsa kullanılsın, basın, kitleleri etkileme ve yönlendirmede büyük rol oynadığı açıktır. (Yaylagül, 2010: 15-19)

Bireylerin ve dolayısıyla toplumların üzerinde önemli tesiri bulunan medya, toplumu her dönemde farklı argümanlarla etkisi altına almayı başarabilmiştir. “Medyanın her geçen gün bireysel ve toplumsal yaşamda, terminolojide yer alan tanımlamalardan biraz daha farklı ve

kapsamlı bir biçimde rol oynadığı görülmektedir. Medya üstlendiği rol ile özellikle eğitimi, kültürü, ekonomisi ve demokrasi deneyimi az gelişmiş toplumları ya da grupları bir anda çılgınca bir mecraya, şiddete, coşkuya ya da hüsrana sokabileceği gibi, toplumların aydınlanmasında, kültürel ve eğitimsel kalkınmasında büyük rol alabilmektedir. Bir anlamda medya tüm demokratik anlayışların ötesinde önemli bir güce ulaşmış durumdadır” (Vural, 2000:110).

“Medyanın yaygınlığı ve büyük kitleler üzerindeki etkisi, sürekli olarak medyadan ileti alan ve medyaya bağımlı hale gelen topluluklar oluşmasına neden olmuştur. Medyanın etkilerinin, insanlar arasında örgütlenip kültüre dönüşmesiyle de medyanın yarattığı toplumlar ortaya çıkmıştır. 21. yüzyılda akademik veya halktan grupların ciddi biçimde eleştirdiği medyanın toplumları yönlendirmesi ve yönetmesi sorunu, medyayı bilerek ve seçerek izleyen grupların oluşmasına da yol açarken, medyanın egemenliğini engelleyememiştir (Karppinen ve Moe, 2014, 337).” Toplumlar, yarın için planlarını medyadan aldıkları iletilerle yapan, medyada okudukları etkileyici yazılarla görüşlerini oluşturan, medyada gördükleri ürünlerle evlerini döşeyen, tatillerini medyadan öğrendikleri ve ilginç buldukları yerlerde geçirmek isteyen insanlardan oluşmaktadır (Lentz, 2014, 192). İnsanlar artık medyayı, yaşamak için vazgeçilmez bir kaynak olarak kullanmaktadır.” (Cereci ve Özdemir, 2015: 2-3)

MEDYA VE HABER VERME İŞLEVİ

“Daniel Katz, Graeme Burton ve Denis McQuail’e göre medyanın beş temel işlevi vardır. Bunlar; 1. Bilgilendirme (haber verme), 2. Kültürel devamlılık, 3. Toplumsallaştırma, 4. Kamuoyu yaratma, 5. Eğlendirme” (Özdemir 1998: 35-36). Çağımızda gazetecilik yapan kitle iletişim araçları, temel işlevleri olan haber verme ile topluma çeşitli girdileri hem olgular hem de değer yargıları arasında farklı bağıntılar kurarak her zaman sunarlar. Bu sunuş sırasında yapmış oldukları toplumsal işlevlerin yanı sıra birtakım psikososyal işlevler de yüklenmiştir. Diğer bir deyişle, haber verme işlevine ek olarak kamuoyu oluşturarak belirli konular üzerinde bilgilendirme, ikna etme, yönlendirme, eğitim, eğlendirme ve reklam yapma da yer almaktadır (Tokgöz, 2012: 138).

Haber verme işlevi, gazeteciliğin ve gazetecilik yapan diğer kitle iletişim araçlarının en önemli işlevdir. Kamusal ilişkiler hakkında hüküm verme yönünden de değerlendirilen, her zaman haberler olmaktadır.

Ancak gazetecilik yapan araçların “haber verme işlevi” birçok kişi tarafından eleştirilmektedir. Eleştiri, haberler neden sıradandır veya bayağıdır? Haberlerde neden bilgi içerikleri bulunmamaktadır? Hatalı ve eksiktir? İşte bu sorular ile sunulan haberleri eleştiren bireylere yanıt vermek için “haber yapma ve verme” işlevlerini bilmek gereklidir (Tokgöz, 2012: 135-136).

Medyanın olumsuz haberlere ilgisi daha fazladır. Ancak medya, meydana gelen bir olayı haberleştirirken bazı olguları öne çıkarabilmekte, olaya dair neyi verip neyi vermeyeceğine karar verebilmektedir. Bu durumda haberin ne şekilde verileceği, hangi unsurların ön plana çıkarılacağı, üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir husustur. Özellikle başta intihar olmak üzere toplumda infial uyandırabilecek konuların haberleştirilmesi ayrı bir özen ve önem gerektirmektedir. Philips’e (1974, 1987) göre haberde, olaya konu kişi ve kişilerin özelliklerine ilişkin ayrıntıya girilmesi, belli bir zaman aralığında tekrarlı haber niteliği taşıması, intihar oranlarında daha büyük bir artışa yol açacaktır (Palabıyıkoglu, 1994: 278).

Medyanın haber sunum tarzına bağlı olarak ortaya çıkabilecek olası olumsuzluklara karşı, kitle iletişim araçlarının intihar olaylarını nasıl haberleştirilmesi gerektiği hakkında çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. İntihar olaylarının özendirilmemesi ve medyanın haber sunumunda gerekli hassasiyeti göstermesine yönelik Dünya Sağlık Örgütü (WHO) bu haberlerin yayınlanmasında dikkat edilmesi gereken hususları şu şekilde belirtmiştir;

1. İntihar olaylarının, intihara eğilimli kişileri olumsuz etkilediği bilinmektedir; bu nedenle bu tür olayların haber yapılmasından kaçınılmalıdır. Söz konusu olaylar haber yapıldığında ise medya organlarında dikkat çekici bir formatta ve yerde verilmemelidir.
2. Ölen kişinin yakınlarını incitecek acılarını artıracak tarzda haber yapılmamalıdır.
3. İntihar haberlerinde intihar yeri ve yöntemine dair ayrıntılar verilmemelidir.
4. Haber metninde ‘intihar’ kelimesi yerli yersiz kullanılmalıdır; haber başlığında bulunmamalı ve haber içinde ‘intihar etti’ yerine ‘intihar ederek öldü’ biçiminde ifadeler kullanılmalıdır.
5. İntihar eden kişilerin kimlik bilgileri verilmemeli ve fotoğraf ya da görüntüleri yayımlanmamalıdır.

6. İntiharı yüceltici, övücü, özendirici veya romantize edici bir dil kullanılmamalıdır.
7. İntihar üzerine yapılan araştırma sonuçlarına göre intihar genellikle psikiyatrik rahatsızlık ya da ruhsal sorunların sonucunda ortaya çıkmaktadır. İntihar konulu haberlerde ‘Bir sorunu yoktu.’ tarzında ifadelerle intiharın anlaşılmaz, açıklanamaz gösterilmesi ve gizemselleştirilmesi ise toplumun zihinsel haritasında intiharın ruhsal sorunlarla bağlantısının kopmasına neden olduğundan bu şekilde yapılandırılmaldan kaçınılmalıdır.
8. İntihar konulu haber metnlerinin sonunda böyle durumlarda yardım istenebilecek kurumlarla ilgili (adres, telefon vs.) bilgiler bulunmalıdır.
9. Yine haber metinleri içinde bu sonu önleyebilecek yorum ve yönlendirmelere yer verilmelidir.

ARAŞTIRMA

Medyanın birey ve toplum üzerinde yönlendirici bir etkisinin bulunduğu bilinen bir gerçektir. Bu etki bireysel veya toplumsal davranışlarda olumlu veya olumsuz olarak kendini gösterebilmektedir. Medyanın olumsuz içeriklerinin etkileri, dikkat edilmediği takdirde istenmeyen sonuçlara yol açabilmekte ve insanları olumsuz düşünce ve davranışlara sevk edebilmektedir. Bu durumun en çarpıcı örneğini bugün medyada yer alan ve çalışmamıza konu olan intihar haberlerinde görmek mümkündür. Bu bağlamda medyanın, haber ve bilgi verme fonksiyonunu yerine getirirken yayınladığı haber ve içeriklerin milyonlarca insanı etkileyebileceği bilinciyle hareket etmesi ve -kamu yararı ilkesi gereği- mümkün olduğu kadar hassas davranması gerekmektedir. Bu maksatla hazırlanan bu çalışma, medyanın haber sunumunu doğru yapmadığı takdirde ne tür sonuçlara yol açabileceğinin gözler önüne serilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Amaç ve Kapsam

Türkiye’de (Kasım 2019’da) 10 gün içerisinde art arda ve benzer şekilde yaşanan intihar vakaları ve bu vakaların yaşanmasında medyanın (olası) rolünü ele alan bu çalışma, benzer olayların tekrar yaşanmaması

için meselenin medya boyutunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, Türkiye’de 2019 yılında, (6 Kasım, 9 Kasım ve 15 Kasım’da) art arda meydana gelen intihar vakalarının medyada yer alışı incelenip değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında, söz konusu olayların, olayların meydana geldiği tarihlerde Türkiye’nin en çok tiraja sahip olan -Sözcü, Sabah, Hürriyet- gazeteleri tarafından ne şekilde sunulduğu ele alınmıştır. Bu bağlamda Sözcü, Sabah, Hürriyet gazetelerinin intihar vakalarının meydana geldiği tarihlerde yayınladıkları haberler içerik çözümlemesi yöntemiyle incelenmiştir.

Yöntem

Türkiye’de 2019 yılında (Kasım ayında) yaşanan ve o ay en çok tiraja sahip ulusal düzeyde yayınlanan (Sözcü, Sabah, Hürriyet) gazetelerinin ilgili sayıları temin edilerek, bu gazetelerde yer alan çalışmaya konu teşkil eden ‘intihar’ konulu haberlerden elde edilen veriler araştırmada kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında söz konusu gazetelerin ilgili haberlerinde yer alan, ‘intihar’, ‘toplu intihar’, ‘ekonomik / maddi sıkıntı’, ‘siyanür’, ‘kimyasal’ vb. kavramlar -niceliksel olarak- elde edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra haberde detay verme, yöntem belirtme, adres / kimlik bilgileri kullanma, ajitasyon, dramatize etme, fotoğraf / grafik yayınlama, övücü, özendirici, romantize edici dil ve üslup kullanma gibi -niteliksel- hususlar da içerik çözümlemesi yöntemiyle değerlendirmeye alınmıştır.

İçerik Çözümlemesi

İçerik çözümlemesi tekniğinin tanımlanması için tekniğin tanımlarını yapan baş aktörler olarak nitelendirilebilecek birtakım bilim insanlarını Neuendorf (2002: 10), kronolojik bir sıralamaya göre şu şekilde aktarmıştır;

Berelson’a (1952: 18) göre içerik çözümlemesi, iletişimin açık içeriğinin nesnel, sistematik ve niceliksel tanımlamalarını yapan bir araştırma tekniğidir.

Stone vd. (1966: 5, Dr. Ole Holsti’ye telif hakkı verilerek): İçerik çözümlemesi metin içerisinde ifade edilen spesifik özellikler yoluyla sistematik ve nesnel bir şekilde çıkarımlar yapmak için uygulanan herhangi bir araştırma tekniğidir.

Carney’e (1971: 52) göre kanıtlanabilir bulgular elde etmek için bir “iletişime” sorular yönelten genel amaçlı bir teknik... Bu “iletişim” her

şey olabilir: Bir roman, bazı resimler, bir film ya da müzikal bir nota - teknik bu şekildeki tüm benzerlere uygulanabilir, yalnızca edebi eserlerle sınırlı değildir.

Krippendorff 'a (1980: 21) göre verilerden kendi bağlamında tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir.

Weber'e (1990: 9) göre metinden geçerli çıkarımlar yapmak amacıyla birtakım prosedürler kullanan bir araştırma tekniğidir.

Berger'e (1991: 25) göre bazı kitle iletişim aracılı popüler sanat formlarının temsili bir örnekleme içerisinde (şiddet, kadınların negatif temsili vb.) bir şeyin miktarını ölçmeye dayanan bir araştırma tekniğidir.

Riffle vd.'ne (1998: 20) göre, nicel içerik çözümlemesi; iletişimi tanımlamak, anlamı hakkında çıkarımlarda bulunmak ya da hem üretim hem de tüketim bağlamından hareketle iletişimden bir sonuç çıkarmak için, geçerli ölçüm kurallarına göre sayısal değerler atayan ve istatistiksel metotlar kullanarak bu değerleri içeren ilişkileri analiz eden, iletişimin sembollerinin sistematik ve tekrarlanabilir bir tekniğidir.

Neuendorf'a (2002: 10) göre ise içerik çözümlemesi nesnellik, intersubjektivite, önsel tasarım, güvenilirlik, geçerlilik, genelleştirilebilen, tekrarlanabilen ve hipotez testlerinin bu gibi bilimsel metotlara dayanan mesajlarının nicel analizidir ve bu mesajlar oluşturulan ya da sunulan içeriklerde ya da ölçülebilir geçerlilik türlerinde sınırlandırılmamıştır.

Yukarıdaki tanımlamalara bakıldığında içerik çözümlemesinin çoğunlukla nicel bir boyutta olduğu görülebilir. Ancak içerik çözümlemesi tekniğinin, özünde hem nicel hem de nitel bir yöntem olduğu ifade edilmektedir. Buna göre; nitel çözümleme, belli bir zaman aralığında belli bir anda, sınırlı sayıda çok önemli iletiler aktaran belli bir mesaj kaynağının, belli hedeflere yönelik öznel maksadını ortaya çıkarmak için yapılmaktadır (Akt: Balcı ve Bekiroğlu, 2012: 272).

Bu çalışmada da hem nicel hem de nitel bir araştırma yürütülmesi sebebiyle içerik çözümlemesi metodunun her iki özelliğinden de yararlanılmıştır. Öyle ki, haber metinlerinde yer alan bazı kelimelerin kullanım sıklığı niceliksel olarak ele alınırken, yine bu metinlerin yazımında kullanılan teşvik edici, özendirici, eylemi masum gösteren vb. dil ve üslup niteliksel olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

MEDYADA İNTİHAR HABERLERİ

Medyada intihar haberlerinin yer almasının veya medyanın intihar haberlerini yayınlama tarzının, intiharı tetiklediğini kesin olarak söylemek mümkün değildir. Ancak geçmişte yaşanan pek çok hadise ve konuyla ilgili yapılan birçok çalışma, medya intihar ilişkisinin üzerinde durulması gereken önemli bir husus olduğunu göstermektedir. Medya ve diğer yazılı kaynakların toplum üzerindeki etkisine yönelik en çarpıcı örneklerden biri, Goethe tarafından 1774 yılında kaleme alınan ‘Genç Werther’in Acıları’ adlı kitaptır. Kitapta konu edilen hikâyenin toplumsal etkisi, literatüre ‘Werther etkisi’ olarak geçmiştir. Bu romanda Werther adında aşk acısı çeken bir gencin intihara kadar uzanan hikâyesi konu edilmiştir. “Romanın yayımlanmasından bir süre sonra Avrupa’da gençler arasında görülmeye başlayan intihar salgını, intiharın toplum üzerinde iletişim araçlarıyla nasıl yaygınlaşabileceğini gösteren bir olay olarak tarihe geçmiştir. Romanın ana karakteri Werther’in intihar şeklini birebir uygulayarak intihar eden gençlerin sayısındaki artış, Avrupa’nın pek çok yerinde romanın yasaklanmasına neden olmuştur” (Harmancı, vd. 2014: 367).

O’Connor ve arkadaşları Werther etkisini, bir intihar olayının medya ve benzeri kaynaklar vasıtasıyla tasvir edilerek topluma yansıtılması ve özendirilmesi sonucunda insanların bu davranışı taklit etmesi ve intihara yönelmesi olarak tanımlamaktadır. Evans ve Farberov (2003:50), Medyada yer alan bir intiharın, bu konuda tetikleyici bir rol oynayabileceğine, insanların taklit davranışa yönelmesi sonucu toplumda seri intihar vakalarının yaşanabileceğini belirtmiştir. Nitekim, 1986 yılında Japonya’da yaşanan 30 seri intiharların sebebi olarak 14 yaşındaki bir lise öğrencisinin intiharının medyada romantize edilerek yayınlaması ve ülkenin ünlü pop şarkıcısı Yukiko Okada’nın intihar etmesi gösterilmiştir. Benzer şekilde medyanın özendirici tutumu sebebiyle 2012 yılında Sibiry’a (Rusya) 16 yaşındaki bir kızın intiharından sonraki 24 saat içerisinde 6 kişi, 1 ay içerisinde de 10 kişi yine benzer şekilde intihar etmiştir (Harmancı, vd. 2014: 368).

Medyanın intihar davranışı üzerindeki etkisine yönelik gazeteci Fatih Altaylı’ da bir köşe yazısında şu ifadelerle yer vermişti; “*Yıllar önce Kanal D Haber’in başına geçtiğimde Türkiye’de bir salgın vardı. Neredeyse tüm televizyonlar Boğaz’daki iki asma köprüünün üzerinde sürekli olarak bir muhabir bulunduyorlardı. Çünkü her gün en az bir, bazen daha fazla sayıda intihar girişimi oluyordu bu köprülerde. Tüm ana*

haber bültenleri de dakikalarca bu intihar girişimi haberlerini yayınlıyorlardı. Girişimler kimi zaman ikna kimi zaman da intiharla sonuçlanıyordu. Bizim ilk işimiz ‘Bu intihar haberlerini yayınlamıyoruz’ demek oldu. Bunu da bir manifesto ile açıkladık. Diğer kanallar da bizi izlediler ve intiharlar önce azaldı, sonra hemen hemen kesildi. Enderleştii...”

Altaylı, intiharla ilgili her türlü yazı, haberin intiharları tetiklediğini belirttiği yazısında, herkesi değil ama intihar eğilimi olanlarda ‘süreci başlatıcı bir etkisi’ olduğunu belirtiyordu. Altaylı, yazısının devamında Prof. Dr. Kemal Sayar’ın ‘Kamuya aktarılan intihar öyküleri doğal reklam işlevi görür’ ifadesi ile Prof. Dr. Rüstem Taşkın’ın ‘İntihara tanık olmak yatkınlığı olan kişilerde intihar riskini artırır. Tanıklık medya aracılığı ile olabilir’ dediğine de yer vermiştir.

Medyanın intihar haberlerini sunuş tarzı öğretici, özendirici ve yol gösterici mahiyette olabilmektedir. Bu durumda, kişiler haberde sunulan yöntem ve özelliklerden etkilenecek bu davranışı taklit edebilirler. Wassermann’a (1984) göre, literatürde taklit ve model almaya örnek olabilecek 3 tür intihar olgusu ayrıştırmıştır. Bu olgulardan biri de; ‘İntihar eden kişiyle özdeşleşme sonucu görülenlerdir. İntihar eden kişiyle ortak özelliklerin bulunması, belli bir sosyal role sahip olunması, kişiyi intihara itmektir’ (Palabıyıköğlü, 1994: 279). Çalışmamıza konu gazetelerin intihar haberlerini sunuş tarzında da benzer bir duruma rastlamak mümkündür. Haberlerin genelinde, intihar eden kişi ya da ailelerin ortak özelliklerinin ekonomik sorunlar olduğu, süreci başlatanların ise genellikle sosyal rol ve sorumluluk gereği aile reislerinin olduğuna yer verilmektedir.

SÖZCÜ

1. Olay: Kasım 2019’da Türkiye’de en çok tiraja sahip gazetelerden biri olan Sözcü gazetesi, 6 Kasım 2019’da İstanbul Fatih’te meydana gelen intihar olayını birinci sayfadan “Ah şu yoksulluğun gözü kör olsun” başlığıyla ikinci manşet haberi olarak yayınlamıştır. Sözcü’, tamamen ekonomik nedenlere dayandırarak verdiği haberde, ‘fatura ve borçların altında can verdiler’ ifadelerini kullanmıştır. Gazete haberinde, “İstanbul Fatih’te 2’si kadın 4 kardeş, elektrik borçlarını bile ödeyememişlerdi. Ve dün olanlar oldu... Geçim yükünü daha fazla taşıyamayan 4 kardeş evde hep birlikte siyanür içip topluca canına kıydı.” ifadelerini kullanmıştır.

İntiharın temel nedeninin ekonomik olduğunu desteklemek amacıyla mahalle bakkalının; “dördü de becardı, biri müzik öğretmeni biri de kuryeydi, diğer ikisi de işsizdi. Öğretmen olanın maaşına haciz gelmişti. Maddi sıkıntıları vardı. Daha fazla dayanamadılar...” şeklindeki görüşlerine de yer vermiştir. Sözcü, birinci sayfada yer alan bu haberde görsel olarak ödenmeyen faturayı ve fatura tutarını büyüterek vermiş ayrıca ölenlerin ikisinin fotoğraflarını kullanmıştır.

Sözcü gazetesi olayın devamını 10. sayfada, manşetten ve daha büyük puntolarla vermiştir. ‘İstanbul’da 4 cesetli dehşet evinden dram çıktı’ üst başlığıyla ve ‘Ölümün Faturası’ manşetiyle yayınladığı (devam) habere yarım sayfa yer ayırmıştır. Ölenlerin adres, yaş, meslek vb. bilgilerinin yer aldığı haberin devamında da olayın konusu tamamen ekonomik nedenlere dayandırılarak sunulmuştur. Haberde alt başlık olarak ‘maaşlarına haciz geldi’, ‘borç batağına düşüp bunaldılar’, gibi alt başlıklara yer verilmiştir. Yine haberde ‘Ekonomik nedenler sona giden yolda tetikleyicidir’ şeklindeki başka bir başlık altında ise Psikiyatrist Okan D.’nin değerlendirmeleri yer almıştır.

Geçim sıkıntısı çeken 4 kardeş toplu intihar etti... Ah şu yoksulluğun gözü kör olsun

Şte insanın
yüreğini
yakan dram

**RAHMI
TURAN**
TOKMAK
rturan@sozcu.com.tr

Tarım sıkılan kurşun!
Ülkede bir bu eksikti sevgili okurlar...
Tarım ve çiftçiye ithalat darbeleri indii.
Zaten büyük zorluklar içinde olan Türk tarımı bu darbe ile can çekişme hâle gelecek!
İticlek, Bütçe Komisyonu'ndan geçen kararın tekli ile Toprak Mahsulleri Ofisi'ne "Sımsız ihlalat yetkisi" verildi.
Çiçerin altına sikolan bir kurşun bu...
Ülkenin can dönen olan tarım zaten bitiyor ve milliî doyurmaya çıkan çilliî kan ağlıyor. Sımsız çökme riski ile kara kurşun kaldırıldı.
Ülkemizde bir Tarım Bakanı var ama bu efendi ne iş yapar? Çiçinin ve hayvan üreticisinin sorunlarına el atıp onların çözmesini görebir, değil mi?
Çünkü çilliî fazlanmaz da aç kalırsa, millet de aç kalabilir!

Istanbul Fatih'te 2'si kadın 4 kardeş, elektrik borçlarını bile ödeyememişlerdi. Ve dün...

HACİZ GELMİŞTİ
"4'ü de becardı. Biri müzik öğretmeni, biri de kuryeydi. Diğer ikisi işsizdi. Öğretmen olanın maaşına haciz gelmişti. Maddi sıkıntıları vardı. Daha fazla dayanamadılar..." S.10

**Diyanet uyuma
10 kasım'ı unutmua**
VAZİYANDAŞ, Atatürk'un adını anmayan Diyanet'e bu cuma hutbesi için başlattıkları çağırın yaptı. S.4

İŞTE ÖLDÜREN FATURA

BOĞAZIÇI ELEKTRİK DAĞITIM A.Ş.			
BORÇ NEDENİYLE ELEKTRİK KESME VE MÜHÜRLEME BELGESİ			
ÖDEME ÖLÇÜLERİ	Ölçüm Tarihi		
Güçten Birc Akad.	02/07/2015		
Güçten Etki	KP200001		
Güçten Elektrik Kurumu	Güçten Elektrik Kurumu		
Güçten İşletme	Güçten İşletme		
Güçten Hizmet	Güçten Hizmet		
Güçten Tutar	Güçten Tutar		
Güçten Borç Tutarı	Güçten Borç Tutarı	311.70	311.70
Güçten Borç Tutarı	Güçten Borç Tutarı	Güçten Borç Tutarı	Güçten Borç Tutarı
Güçten Borç Tutarı	Güçten Borç Tutarı	Güçten Borç Tutarı	Güçten Borç Tutarı

FATURA VE BORÇLARIN ALTINDA CAN VERDİLER
4 kardeşin ödeyemediği elektrik borcu 341 lirayı bulmuştu. Gelir yoktu, borç çoktu, kriz vurmuytu... Sonları kötü oldu...

Oya Yetişkin (54) Kamuran Yetişkin (60)





Sözcü, 7 Kasım 2019

Sözcü, 10 Kasım 2019

Sözcü, 16 Kasım 2019

Gazetenin yazarlarından Necati Doğru, aynı olayla ilgili “*Sıyanür ve Yeşil Kart*” başlıklı köşe yazısında ailenin yaşadıklarını ve intihar sürecini dramatize ederek anlatmış ve intihar eden aile fertleri için “...*Onurluydu aile! Gururluydular...*” ifadelerine yer vermiştir. Doğru, “...*Acı içindeydiler. Sessizce. Kurtulmak İstediler. Ölümü Seçtiler...*” şeklinde devam ettiği yazısının son kısmında ise Türkiye’de giderek artan yoksulluğa bazı rakamlar vererek dikkat çekmiştir. Necati Doğru’nun bu köşe yazısının da Fatih’te yaşanan intihar olayının ekonomik nedenlerle özdeşleştirme maksatlı olduğu anlaşılmaktadır. Necati Doğru’nun köşe yazısında kullandığı ifadelerden özellikle ‘onurluydu aile’ ibaresi, intihar etmenin olurlu bir davranış olarak görülmesine atıfta bulunmaktadır.

2. Olay: İstanbul Fatih’te yaşanan olaydan 3 gün sonra bu kez Antalya’da bir intihar olayı meydana gelmiş, bir aile benzer şekilde hayatlarına son vermişti. 9 Kasım’da yaşanan bu olayı Sözcü Gazetesi ‘*Parasızlık Cınneti: 4 Ölü*’ başlığıyla okuyucularına duyurmuştur. Gazete, başlığın altına ‘*Antalya’da 4 kişilik Şimşek ailesi evlerinde ölü bulundu. Hayatını kaybeden çocuklardan biri 5 diğeri ise 9 yaşındaydı. Acı olayın arkasından yine maddi sıkıntılar ve sıyanür çıktı.*’ ifadelerine yer vererek intihar olayını yine ekonomik nedenlerle özdeşleştirmiştir.

Sözcü gazetesi, haberin devamında aile fertlerinin isimlerine ve yaşlarına yer vermiş, siyanür bulgusuna rastlanan evde babanın yazdığı anlaşılan ve ekonomik sıkıntıları anlatan iki sayfalık mektup bulunduğu dair detaylar yayınlamıştır. Gazete ayrıca haberin başlığının hemen üstünde aile fertlerinin vesikalık boy fotoğraflarına yer vermiştir. Sözcü gazetesi 10 Kasım tarihli sayısının 6. sayfasının sadece dörtte birini reklama ayırmış, kalan dörtte üçlük kısmını ise Fatihte yaşanan olayla birlikte intihar olaylarıyla ilgili haberlere yer vermiştir. Sözcü, 10 Kasım tarihli sayısının birinci sayfasının tamamını Atatürk'ün ölüm yıldönümüne yönelik haberlere ayırmasından dolayı Antalya'da yaşanan olaya ancak iç sayfalarında yer verebilmiştir.

3. Olay: İstanbul Bakırköy'de yaşanan üçüncü benzer olayı ise 16 Kasım 2019 tarihli Sözcü Gazetesi 'Yine cinnet, yine toplu bir aile ölümü' manşet üstü yazısıyla birlikte *'Neler oluyor bize'* manşetiyle yayınlamıştır. Manşet altı yazısında *'İstanbul ve Antalya'daki siyanür ölümlerine dün yenisi eklendi. Yine İstanbul'da bu kez iş adamı Bahattin Delen ile oğlu ve eşinin siyanürle öldüğü tespit edildi'* ifadelerine yer veren gazete büyük puntolarla intihar eden kişinin 'iş adamı' statüsüne vurgu yapmıştır.

Gazete, aile fertlerinin isim ve yaşlarına yönelik bilgileri verdikten hemen sonra 'Borç İntiharı' alt başlığıyla birlikte Delen'in internet üzerinden yaptığı ticaret yüzünden aşırı borçlanarak bunalıma girdiği ve intihar ettiği bilgilerine yer vermiştir. Sözcü'nün, oldukça büyük ebatlarda yayınladığı 'Mutlu bir aile' fotoğrafının altında ise baba Bahattin Delen'in borçlarından ötürü bunalıma girerek intihar ettiği ile ilgili bilgiler yer almıştır. Gazete, birinci sayfadaki bu haberin sağ tarafında *'20 milyon aç, bunun adı ekonomik terör'*, başlıklı habere, hemen altında ise diğer intihar olaylarıyla ilgili bir haberle birlikte *'İşsizlikte tarihi rekor'* başlıklı başka bir ekonomi haberine yer vermiştir.

Sözcü gazetesinin bu üç olayı ele alışı genel olarak değerlendirildiğinde; gazetenin bu olayların sebebini temel olarak ekonomiye dayandırdığı görülmektedir. Sözcü gazetesi, sadece Fatih'te meydana gelen olayla ilgili yayınladığı bir haberde, olayın ekonomik olduğuna yönelik (Geçim sıkıntısı, maddi sıkıntı, borç / borç batağı, geçim yükü, ekonomik durum, kriz / maddi kriz, yoksulluk, yokluk, haciz, fatura, parasızlık vb.) kelimeleri 28 kez kullanmıştır. Bu anlayışla oluşturulan haberlerin ise, benzer ekonomik sorunlar yaşayanlar açısından bir 'özdeşleştirme' ye sebebiyet verebileceğini değerlendirmek

mümkündür. Ayrıca olaylara bu tarzda bir yaklaşım sergilemek ekonomik sorun yaşayanlar için intiharın bir ‘çıkart yol’ olarak algılanması riskini de taşıyabileceği varsayılabılır. Sözcü gazetesi, söz konusu olaylarla ilgili yayınladığı haberlerin tamamında aile fertlerinin isimleri, yaşları, statüleri vb. bilgilere yer verdiği, olayın oluş şekline yönelik detaylar yayınladığı da görülmektedir. Yine gazete, haberlerinde olaya konu kişilere ait fotoğraflara yer verdiği ve hatta oldukça büyük görseller kullandığı da anlaşılmaktadır. Gazete aynı olaylarla ilgili internet sitesinde söz konusu olayları dramatize ederek yayınlamış, olayların meydana geldiği adresleri açıkça yazmış, aileye ait çok sayıda fotoğrafa da yer vermiştir. Sözcü gazetesi bu olayların haberleştirirken, Dünya Sağlık Örgütü’nün belirlediği, intihar haberlerinin yayınlanmasında dikkat edilmesi gereken hususların neredeyse tamamını ihlal ettiği görülmektedir.

SABAH

1. Olay: 6 Kasım 2019’da İstanbul Fatih’te meydana gelen olayı birinci sayfadan *“Kapısında ‘siyanür var’ yazılı evde dört kardeş ölü bulundu”* başlığıyla yayınlayan sabah gazetesi, başlığın altında *“Fatih’te ihbar üzerine yakınlarının ulaşamadığı ailenin evine giden polisler, kapıda ‘Dikkat siyanür var, polisi arayın, içeri girmeyin notuyla karşılaştı”* ifadelerine yer vermiştir. Gazete haberin devamında ise ölen kardeşlerin isimleri ve yaşlarını yayınlamıştır.

Sabah gazetesi haberin devamını üçüncü sayfada yayınlamış, burada da kardeşlerin isimlerine ve yaşlarına yer vermiş, olayın meydana geldiği açık adresi yazmıştır. Gazete ‘esrarengiz’ olarak değerlendirdiği olayda, kardeşlerin kimyasal ilaçla intihar etmiş olabileceğine vurgu yapmıştır. Sabah gazetesi olayı haberleştirirken birinci sayfada inceleme yapan özel kıyafetli polislerin sokaktaki fotoğrafını yayınlamış, iç sayfada ise ailenin yemek masasında birlikte çektiği fotoğrafa yer vermiştir. Sabah gazetesi, Fatih’te meydana gelen olayla ilgili sayfalarında diğer gazetelere nispeten daha az yer ayırmıştır.

Gazete, 7 Kasım tarihindeki sayısında ise aynı olaya dair daha fazla ayrıntıya yer vermiş, üçüncü sayfanın neredeyse tamamını bu olaya ayırmıştır. Gazete, haberi, üçüncü sayfada *“Siyanürlü ölümden ruhsal bunalım çıktı”* manşetiyle yayınlamıştır. Gazete bu haberde, yine olayın meydana geldiği tam adresi, kardeşlerin isimlerini, mesleklerini ve yaşlarını yayınlamış, hayatını kaybedenlerin daha önce annelerini kaybettiklerini, ruhsal bunalıma girdiklerini, maddi sıkıntı yaşadıklarını ve antidepresan kullandıklarını yazmıştır. Haberde, ailenin ekonomik

sıkıntılar yaşadığına yönelik bilgilere yer verilmiş, evlerine sadece peynir ekmek alabildiklerinden bahsedilerek, çektikleri krediden ödedikleri taksitlere kadar olay detaylandırılmıştır. Ayrıca intihar ederek ölen kardeşleri caddedeki tüm esnafın tanıdığı ve sessiz, iyi insanlar olduklarına yönelik bilgilere de yer verilmiştir.



KAPISINDA 'SIYANÜR VAR' YAZILI EVDE DÖRT KARDEŞ ÖLÜ BULUNDU

FATİH'TE ihbar üzerine yakınlarının ulaşamadığı ailenin evine giden polisler, kapıda "Dikkat siyanür var, polisi arayın, içeri girmeyin" notuyla karşılaştı. Korumacı kıyafetlerle eve giren olay yeri inceleme ekipleri Cüneyt (48), Oya (54), Kamuran (60) ve Yaşar Y. (56) isimli 4 kardeşin cesediyle karşılaştı. 3TE



Siyanürlü ölümü ruhsal bunalımlar tetikledi

DÖRT kardeşin ölümündeki sır perdesi aralanıyor. Anneleri öldükten sonra ev sahibi için çektikleri kredi borcunu ödeyemediler. Borç yükünü taşıyan Oya Yetişkin'in maaşına haciz geldi. Bunalıma giren kardeşler siyanürlü meyveyle intihar etti. 3TE



İstanbul'da bir aile faciası daha: 3 ölü

BAKIRKÖY'DE açık daire kapısında Zübeyde Delen'in cesedi bulundu. Polis, koku üzerine AFAD'ı çağırdı. İçerde baba Bahattin ve oğlunun cesedine ulaşıldı. Siyanürlü babanın içtiği anne ve çocuğun kokudan zehirlendiği bildirildi. 12DE

BAKANLIK VE EMNİYET TOPLANTI YAPACAK İNTERNETTEN SIYANÜR SATAN SİTELERE GÖZALTI

Sabah, 6 Kasım 2019 Sabah, 7 Kasım 2019

Sabah, 10 Kasım 2019

Sabah, 16 Kasım 2019

2. Olay: Sabah gazetesi, İstanbul Fatih'te yaşanan olaydan 3 gün sonra Antalya'da meydana gelen intihar olayını birinci sayfada manşetten yayınlamıştır. “Kargoyla gelen aile faciası” başlığının kullanıldığı haberde, “Yeni bir siyanür dehşeti... Antalya'da öldürücü maddeyi internetten alan baba, kendisini, eşini ve iki çocuğunu zehirledi” ifadelerine yer verilmiştir. Ölenlerin isimlerinin ve yaşlarının da yer aldığı

haberinde devamında intiharın (ekonomik) sebeplerine yer verilmiştir. Siyanürün temin edilme şekline de yer verilen haberde ailenin ‘mutlu anlar’ da çekilmiş üç adet fotoğrafı da yayınlanmıştır.

Gazete, olayın devamını 12. sayfada tam sayfa olarak yayınlamış, haberde, *“Aile faciası kargo paketiyle geldi”* manşetini kullanmıştır. Olayın oluş şeklinin ve polis ve sağlık ekiplerini olay yerindeki çalışmasının adım adım anlatıldığı haberde, babanın bıraktığı nottan, yaptığı işe, internetten siyanürün sipariş edilmesinden, kargonu geliş saatine pek çok detaya yer verilmiştir. Sabah gazetesi bu sayfada da hayatını kaybedenlere ait 3 farklı fotoğrafa, kargocu görsellerine ve olayın meydana geldiği binaya ait resimlere yer vermiştir.

3. Olay: 15 Kasım’da Bakırköy’de meydana gelen olayı sabah gazetesi 16 Kasım tarihli sayısında, *“İstanbul’da bir aile faciası daha: 3 ölü”* başlığıyla birinci sayfada yayınlamıştır. Aile fertlerinin bir arada olduğu bir fotoğrafın altında verilen haberde *“Bakırköy’de açık daire kapısında Zübeyde Delen’in cesedi bulundu. Polis koku üzerine AFAD’ı çağırdı. İçeride baba Bahattin ve oğlunun cesedine ulaşıldı. Siyanürü babanın içtiği anne ve çocuğu kokudan zehirlendiği belirlendi”* ifadeleri yer aldı

Gazete, 12. sayfadan yayınladığı haberin devamında ise olayın meydana geldiği açık adres bilgilerine, ölenlerin isimlerine ve yaşlarına yer verilmiştir. Ayrıca babanın mesleği, nerede ve ne iş yaptığına yönelik bilgiler, yaşadığı ekonomik sıkıntılarla ilgili detaylar da haberde paylaşılmıştır.

Sabah gazetesinin bu üç intihar olayını ele alışı genel olarak değerlendirildiğinde; haberlerde olayların genellikle ‘bunalım’ üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır. Gazete birinci sayfa haberlerini Antalya’daki olay dışında birinci sayfada küçük puntolarla vermiş olsa da iç sayfalarda haberi manşetten vermiş, detaylandırmış ve intihar edenlerin bunalıma girmesinin temel nedeninin ekonomik sıkıntılar olduğuna yönelik bilgiler paylaşmıştır. Haber dili açısından gazete haberlerinde ‘feci, facia, dehşet, bunalım gibi infial uyandıran ifadeleri sıklıkla kullanmıştır. Öyle ki; gazete bu üç olaya ait yayınladığı haberlerinde bu ifadelere 12 kez yer vermiştir. Gazete Antalya’da yaşanan olayın haberinin altında, *“Yönetmelik var ama denetim yok”* başlığı altında siyanürün bileşiminde neler olduğu, nerelerde kullanıldığı, hangi gıdalarda bulunduğu, vücuda nasıl tesir ettiği gibi detaylara yer vermiştir. Gazete yine bu olayla ilgili babanın yazdığı mektubun içeriğini de yayınlamış ve

olayın “duygusallık” kazanmasına imkân/katkı sağlamıştır. Sabah gazetesi özellikle Antalya’da yaşanan olayı haberleştirirken Dünya Sağlık Örgütü’nün belirlediği, intihar haberlerinin yayınlanmasında dikkat edilmesi gereken hususların neredeyse tamamını ihlal etmiştir. Gazete, konuyla ilgili yayınladığı tüm haberlerde ekonomik sıkıntılara dikkat çekmiş ve bu durumun bunalıma girme (özdeşleşme) sebebi olarak görülmesine neden olabilecek içerikler sunmuştur. Yine gazete konuyla ilgili yayınladığı tüm haberlerde, olayın kahramanlarının, isimleri, yaşları, meslekleri, statüleri vb. sosyo-demografik özelliklerine yer vermiş, olayın meydana geldiği açık adresi yayınlamış, kişilerin fotoğraflarını (özellikle mutlu fotoğraflarını) yayınlamış, olaylara duygusallık katmaya çalışmıştır. Haberlerde, olayın kahramanlarının “iyi insanlar” olduğunun algılanmasına katkı sağlayacak bilgilere yer vererek, konuyu dramatize ederek yayınlamıştır.

HÜRRİYET

1. Olay: Hürriyet gazetesi “*Fatih’te bir evde 4 ceset*” başlığıyla 6 Kasım 2019’da İstanbul Fatih’te meydana gelen olayı birinci sayfadan duyurmuştur. Haberde, “İstanbul Fatih’te kapısında ‘Dikkat siyanür var, polisi arayın, içeri girmeyin’ yazılı not asılı bir eve, AFAD KBRN ekipleri önlem olarak girdi. İçeride orta yaşlardaki ikisi kadın 4 kişinin cesedi bulundu. Ölenlerin kardeş oldukları belirlendi” ifadelerine yer verilmiştir.

Gazete, üçüncü sayfada ‘*Fatih’te 4 kardeşin esrarengiz ölümü*’ manşetiyle verdiği haberin devamında, olayın meydana geldiği adrese birlikte olayda hayatını kaybedenlerin isimleri ve yaşlarına ait bilgilere de yer verilmiştir. Caddede özel kıyafetli görevlilerin bulunduğu bir görsele yer verilen haberin devamında ise AFAD ve polis yetkililerinin soruşturmasının devam ettiği yazılmıştır.

Gazete, aynı olayla ilgili ertesi günkü sayısında daha fazla ayrıntıya yer vermiştir. Hürriyet’in 7 Kasım tarihli nüshasında birinci sayfadan ve manşetten “*Sırlar evi*” başlığıyla verilen haberde, hayatını kaybeden kardeşlerin babalarının evi terk ettiği, annelerinin ise daha önce vefat ettiği bilgilerine yer verilmiştir. Aile üyelerinin meslek, gelir surumu ve statülerine dair bilgilerin yer verildiği haberin devamında ailenin anne öldükten sonra dağıldığına, maaşlarına haciz geldiğine, maddi sıkıntılar çektiklerine, kira ve aidatlarını ödeyemediklerine dikkat çekmiştir. Gazete bu haberde binanın görselinin yanı sıra, evin kendisinin

ve aile fertlerinin fotoğraflarını kullanmış, fotoğrafların altlarına çalışıp çalışmadıklarına dair birer cümlelik bilgiler yazmıştır.

Üçüncü sayfasında ise olaya tam sayfa ayıran Hürriyet, aynı haberin devamında ailenin 35 yıldır aynı adreste ikamet ettiğine, aile üyelerinin yaptıkları işlerin detaylarına, yaşadıkları ekonomik sıkıntılara yönelik bilgilere yer vermiştir. Gazete, haberde ailenin iki kedisi olduğuna ve onların artık komşularına emanet edildiği bilgisine de yer vererek olayı duygusal boyuta taşıyarak haberleştirme yolunu seçmiştir. Gazete bu sayfada da aile fertlerinin vesikalık fotoğraflarını yayınlamıştır.

2. Olay: Hürriyet gazetesi, Antalya’da meydana gelen olayı *“Uzmanlar peş peşe yaşanan ölümler için uyardı, Aman dikkat”* başlığıyla okuyucularına duyurmuştur. Gazete başlığın altında *‘İstanbul’da 4 kardeşin intiharının ardından Antalya’da da bir babanın aynı yöntemle kendisini ve ailesini öldürmesi üzerine uzmanlar uyardı; bu öğrenilmiş yöntemdir. Özendirici olmayın’* ifadelerine yer vermiş, haberin devamında ise Üsküdar Üniversitesi öğretim üyesinin *“Siyanürle bir ailenin toplu intiharı nadir görülür. İki gün arayla iki farklı ilde görülmesi mutlak öğrenilmiş bir davranış göstergesidir. İnsanları umutsuzluğa götüren sorunlara çözüm üretmeliyiz”* şeklindeki açıklamalarına yer vermiştir. Gazete, olayla ilgili asıl haberi, aynı haberin altında siyah zeminde *“Bir aile daha yok oldu”* başlığıyla vermiş, haberde ölenlerin yaşları ve ne şekilde bulduklarına yönelik detaylar ilk sayfada verilmiştir.

Gazete, 16. sayfanın neredeyse yarısını ayırdığı devam haberde *“İntiharı öğretmeyin”, “Bir faciada Antalya’dan”* başlıklarını kullanarak haberi detaylandırmıştır. Aile fertlerinin ayrı ayrı fotoğraflarının, isimlerinin ve yaşlarının yayınlandığı haberde olayın meydana geldiği adres verilmiş, cesetlerin nasıl bulunduğu haberde anlatılmıştır. Yine aynı sayfada Üsküdar Üniversitesi öğretim üyesinin intihar vakalarının önlenmesiyle ilgili yaptığı açıklamalara yer verilmiştir. Gazete haberde, öğretim üyesinin, intihar vakalarıyla ilgili detayların haberde verilmemesi gerektiği, çünkü bu detayların intiharı özendirdiği ve yöntem öğrettiğini söylediğine yer vermiştir.



Hürriyet, 6 Kasım 2019
Hürriyet, 7 Kasım
Hürriyet, 10 Kasım
Hürriyet, 16 Kasım

3. Olay: Hürriyet gazetesi, İstanbul Bakırköy’de meydana gelen üçüncü benzer olayı “Düpedüz cinayet” başlığıyla yayınlamış, başlığın altında ‘Yine bir baba eşi ve çocuğunu zehirledikten sonra kendi yaşamına son verdi. Son günlerde benzer olayla toplu intihar gibi algılandı da aslında bunlar birer cinayet vakası’ ifadelerine yer verilmiştir. Haberin birinci sayfadaki devamında, ölenlerin isimleri, yaşları ve fotoğraflarıyla birlikte babanın mesleği ve intihar etme gerekçelerine de yer verilmiştir. Babanın bir yakınına not yazdığı da haberde yayınlanmıştır.

Gazete beşinci sayfada haberin devamını “Yine baba katliamı” başlığıyla olayın meydana geldiği açık adresi yayınlamış, haberde aile fertlerinin neşeli fotoğraflarına yer vermiştir. Gazete yarım sayfadan fazla yer ayırarak detaylandırdığı haberde, baba, anne ve çocuğa ait özel bilgilere yer vermiştir. Çevrelerinde iyi insan olarak bilindiklerine vurgu yapılmış, babanın ticaretiyle ilgili detaylara da girilmiştir. Hürriyet bu devam haberde intiharın nedeni olarak ekonomik sorunların anlaşılmasına sebep olacak bilgiler yayınlamıştır.

Hürriyet gazetesinin bu üç olayı haberleştirmesi genel olarak değerlendirildiğinde; bu gazetenin de İstanbul Fatih, Antalya ve İstanbul Bakırköy’de meydana gelen olayları haberleştirirken Dünya Sağlık Örgütü’nün belirlediği, intihar haberlerinin yayınlanmasında dikkat edilmesi gereken hususlara dikkat etmediği anlaşılmaktadır. Öyle ki, Hürriyet Kasım 2019’da yaşanan olaylarla ilgili haberlere, gizem katmaya çalışmış, olayları duygusallaştırmış, olayın kahramanlarının özel bilgilerini yayınlamış, özendirmeye sebebiyet verebilecek detaylara ve bilgilere yer vermiştir. Mesela, gazete *‘sırlar evi’* manşetiyle Fatih’teki intihar olayını gizemli hale getirmeye çalışmış, evin kedisinin resmini kullanmak suretiyle de olayı duygusal boyuta taşımıştır. Yine gazetenin, intihar ederek hayatını kaybeden bir aile ferdinin obez olduğu, aşırı kiloları yüzünden dışarı çıkmak istemediğini, psikolojisinin bozulduğu ve depresyon ilaçları kullandığını yazarak benzer durumda olanlar için özendirici bir içerik sunduğu anlaşılmaktadır. Gazetenin, yine Fatih’te yaşanan olayı haberleştirirken *‘Acıya açılan kapı’* manşetini kullanarak olayı dramatize ettiği ve konuyu ajite edici bir dille sunarak haberleştirdiği görülmektedir. Hürriyet gazetesi, Antalya’da meydana gelen olayı resimli ve birinci sayfadan manşetten yayınlamış ve başlığın altında *‘Bu öğrenilmiş yöntemdir. Özendirici olmayın’* ifadelerine yer vererek adeta kendi kendini uyarmıştır. Gazete bu olayı haberleştirdiği birinci sayfada, *‘baba Şimşek ve iki çocuğu salonda el ele tutuşmuş halde bulundu’* ifadelerine yer vererek olaya hem duygu katmış hem de dramatize ederek sunmuştur. Hürriyet, intihar vakalarıyla ilgili toplumu uyarıcı nitelikte görüşlerine yer verdiği Üsküdar Üniversitesi öğretim üyesinin *-haberde detay vermeyin, bu özendirici olur, yöntem öğretir şeklindeki-* açıklamalarının tam aksini (aynı haberde) yapmak suretiyle kendisiyle çelişmiştir. Gazetede İstanbul Bakırköy’de meydana gelen olayı haberleştirirken de yine aynı hatalar yapılmış, olay dramatize ederek yayınlanmıştır. Babanın işiyle ilgili detaylara yer verilmiş, çocuğun okula henüz başladığı duygusallaştırılarak yazılmıştır. Yine haberde komşularının ölen aile ile ilgili *“çok iyi bir aileydi, 7-8 yıldır burada oturuyorlar, çok canlı hayat dolu civil civil insanlardı. Çok şaşırдық”* ifadelerine yer vererek, intihar eyleminin iyilik ve dürüstlikle ilişkilendirildiği görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Medyada intihar haberlerinin yer almasının veya medyanın intihar haberlerini yayınlama tarzının, intiharı tetiklediğini kesin olarak söylemek mümkün değildir. Ancak geçmişte yaşanan pek çok hadise ve konuyla

ilgili yapılan birçok çalışma, medya intihar ilişkisinin, üzerinde durulması gereken önemli bir husus olduğunu göstermektedir. Bu nedenden ötürü medyanın intihar haberlerini sunuş şekli toplumsal etki bakımından son derece önemlidir. Gerek yazılı basında gerek televizyonlarda ve gerekse de internet haberlerinde ne yazık ki intihar olaylarının haberleştirilmesinde herhangi bir hassasiyet gösterilmediği anlaşılmaktadır. İncelemesini yaptığımız Türkiye'nin en çok tiraja sahip olan gazetelerinin de Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirlenen hususlara dikkate etmedikleri açıkça görülmektedir. Hatta bilerek veya bilmeyerek bunun tam tersini yaptıkları anlaşılmaktadır. Öyle ki; çalışmamıza konu olan söz konusu gazetelerin Dünya Sağlık Örgütü'nün intihar haberlerinin yayınlanmasına ilişkin maddelerin tamamını ihlal ettikleri görülmektedir. İncelemesini yaptığımız gazetelerin, Dünya Sağlık Örgütü'nün yukarıda belirttiğimiz maddelerinin aksine, İntihar haberlerini yayınlamaya istekli ve eğilimli oldukları, intihar haberlerini dikkat çekici bir yerde ve kolay görülür bir şekilde yayınladıkları, intihar yeri ve yöntemine dair ayrıntılar verdikleri, haber başlığında ve haber metinlerinde 'intihar' kelimelerini yerli yersiz kullandıkları, intihar eden kişilerin kimlik bilgilerini verdikleri ve fotoğraf ya da görüntüleri yayımladıkları, İntiharı yüceltici, övücü, özendirici veya romantize edici bir dil kullandıkları, haberlerde 'iyi insanlardı', 'bir sorunu yoktu' tarzında ifadelerle intiharın anlaşılmasız, açıklanamaz gösterildiği ve gizemselleştirildiği ve bu şekilde yapılandırıldığı, intihar konulu haber metinlerinin sonunda böyle durumlarda yardım istenebilecek kurumlarla ilgili (adres, telefon vs.) bilgilere yer verilmediği görülmektedir. Hem yazılı basında hem de televizyonlarda yayınlanan intihar haberlerinin veriliş yöntemi bu eylemin normalleşmesine katkı sağladığı yönündeki endişeleri artırmaktadır. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)'te, "*Son dönemde meydana gelen intihar vakalarıyla ilgili haberlerin medyada yer alma biçimlerine ilişkin, kişilerin yaşadıkları çeşitli problemler karşısında şiddet eğilimlerinin artması, kendilerine veya çevresinde bulunan başkalarına zarar vermeleri normalleştirilerek izleyiciye aktarılmamalıdır*" şeklinde bir açıklama yapmıştır. RTÜK'te, açıklamasında da bizim dikkat çektiğimiz hususlarda uyarılarda bulunmuş, "*Maalesef ki, birçok medya hizmet sağlayıcının, habere konu vatandaşlarımızın hayat hikayelerini farklı fotoğraflar kullanmak suretiyle kamusal yayıncılık anlayışına uygun olmayan bir şekilde aşırı derecede dramatize ettikleri görülmüştür. Toplumun geneli tarafından ailece takip edilen bültenlerde, bu haberlerin aktarılmasında kullanılan dile azami itina gösterilmeli, konunun hassasiyeti göz önüne alınarak kullanılan kelimeler özenle seçilmelidir. Kişilerin yaşadıkları çeşitli problemler karşısında şiddet eğilimlerinin*

artması, kendilerine veya çevresinde bulunan başkalarına zarar vermeleri normalleştirilerek izleyiciye aktarılmamalıdır” ifadelerine yer vermiştir.

Özellikle internet medyasında, intihar haberlerinin yayınlanmasında sunumunda çok kontrolsüz davranıldığı görülmektedir. İnternet siteleri olayla ilgili daha çarpıcı başlıklar kullanmakta, çok fazla detaya yer vermekte ve olay hakkında foto galeri şeklinde onlarca görsel yayımlayabilmektedirler. İncelemesini yaptığımız gazetelerin haber sitelerinin de bu konuda oldukça duyarsız davrandıkları ve gazetelerinde yayınladıklarından çok daha fazla içeriği internette yayınladıkları ve Dünya Sağlık Örgütü'nün ilkelerini internet sitelerinde de ihlal ettikleri görülmektedir.

KAYNAKLAR

Aziz, A. (1982). *Toplumsallaşma ve Kitleleşme İletişim*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları No: 2

Balcı Ş. ve Bekiroğlu O. (2012). “İçerikten Anlama Giden Bir Tünel Olarak İçerik Çözümlemesi: 2011 Genel Seçimlerinde Ak Parti TV Reklamları Üzerine Bir Araştırma”, *Görsel Metin Çözümleme*, Ed: Özlem Güllüoğlu, Ankara: Ütopya Yayınevi, 268-323.

Berman, A. (1987) Fictional depiction of suicide in television films and imitation effects, *American Journal of Psychiatry*, 145, 982-986

Bertrand, J. (2004). *Medya Etiği*, Ankara: Özkan Matbaa.

Biblarz, A. (1987) *Imitation and suicide, A review of recent studies* R. Yufit (ed.) Proceedings of the AAS and IASP San Francisco.451-452

Cereci, S. Ve Özdemir H. (2015). Medyanın Toplumsal Gelişimi: Medya Toplulukları, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 33, p. 1-10, Spring I 2015

Çebi, M.S. (2013). Gabriel Tarde’ın İzzinde Medyanın İşlev ve Etkilerini Yeniden Gözden Geçirmek, *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi-* Sayı 36, Bahar 2013

Evans, G. and Farberow, N. L., (2003), *The Encyclopedia of Suicide*, New York: Library of Congress Cataloging in publishing Data

Güllüoğlu, Ö. (2013). “Medyada Etik İlke ve Kuralların Belirlenmesi”, *İletişim ve Etik*, Ed: Metin Işık, Konya: Eğitim Yayınevi, 163-184.

Harmancı, F, Buçak, M, Gültekin, E, Güldibi, M. (2014). Gazetelerde Polis İntihar Haberlerinin Sunumu. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (51), DOI: 10.17755/esosder.34554

İnce, M. (2018) Trump’ın Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanınmasının Türk basınındaki yansımaları. *Turkish Studies, International Congress on Social Sciences II (INCSOS 2018 Quds)*, Volume 13/15, Spring 2018, p. 273-289. DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13452>

İnce, M. (2018). *Haber edinme aracı olarak internet ve internet haberciliği*, Konya: Eğitim Yayınevi

Litman, S.K. (1981) *The role of the press in the control of suicide epidemics in Soubrien J. J. Vedrinne (eds.) Suicide and Depression*, Pergamon Press Paris,168-170

Motto, J. (1967) Suicide and suggestibility-The role of the press *American Journal of Psychiatry*,1242,156-160

Mutz, D. C. and Martin, P. S. (2001). *Facilitating Communication across Lines of Political Difference: The Role of Mass Media*. The American Political Science Review. 95

Neuendorf, K. A. (2002). *The Content Analysis Guidebook*, Thousand Oaks, California: Sage Publications.

O’Connor, R. C.; Platt, S. and Gordon, J. (Ed.) (2011), *International Handbook of Suicide Prevention Research, Policy and Practice*, West Sussex, UK: Wiley-Blackbell Publication

Özdemir, S. (1998), *Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Özgen, M. (2002). *Gazetecinin Etik Kimliği*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Palabıyıkoglu, R. ve Ark. (1994). Gazetelerdeki intihar haberlerinin okuyucuya nasıl yansıtıldığına ilişkin bir alışma, *Kriz Dergisi*, 2 (2), 285-292

Palabıyıkoglu, R. ve Ark. (1994). İntihar davranışı ve kitle iletişim araçları, *Kriz Dergisi*, 2 (2), 277-284

Philips, D. P. (1974) The influence of suggestion on suicide substantive and theoretical implications of the Werther effect *American Sociological Review*,39, 340-354

Philips, D. P. (1979) Suicide motor vehicle fatalities and the mass media Evidence toward a theory of suggestions *American Journal of Sociology*, 84, 5, 1150-1174

Postman, N. (2004). *Televizyon: Öldüren Eğlence*, Çev: Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Savaş, G. (2004). *Kitle İletişim Araçlarına Eleştirel Bir Yaklaşım*, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:1, Sayı: 1

Stack S. (1990) *Media impacts on suicide in D. Lester (ed.) current concepts of suicide* The Charles Press Publishers, Philadelphia

Tokgöz, O. (2012). *Temel Gazetecilik*, Ankara: İmge Kitabevi.

Vural, A. M. (2000). *Medyanın Kültürel Kalkınmayı Sağlama ve Eğitim İşlevi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,

Wassermann, I. (1984). Imitation and suicide a reexamination of the Werther effect, *American Sociological Review*, 49, 427-436

Yaylagül, L., (2010). *Kitle İletişim Kuramları, Eleştirel ve Egemen Yaklaşımlar*, Ankara: Dipnot Yayınları

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://www.haberturk.com/yazarlar/fatih-altayli-1001/2539547-songul-odenin-siyah-kugusu>

<https://www.memurlar.net/haber/866976/rtuk-ten-intihar-haberleri-aciklamasi.html?amp=1>

BÖLÜM 5

ORTADOĞU'DA DEVLET, İKTİDAR VE
SİVİL TOPLUM

Dr.Özlem Uluç KÜÇÜKCAN

ORTADOĞU'DA DEVLET, İKTİDAR VE SİVİL TOPLUM

Özlem Uluç KÜÇÜKCAN

Marmara Üniversitesi

Dr.,Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Küreselleşme süreci, modern batı siyasal düşünce sisteminde yer alan ve kullanılan kavramların yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Konu özellikle demokrasi, haklar ve özgürlükler ekseninde ise, devlet, iktidar, iktidarın denetimi, sınırlar, yasal sorumluluk ve vatandaşlık gibi kategoriler, küreselleşmenin, göçlerin ve kimlik temelli tanınma taleplerinin etkisi nedeniyle, yeniden ele alınması gereken kavramlar olarak öne çıkmaktadır. Son yıllarda öne çıkan kavramlardan bir diğeri *sivil toplum* kavramıdır. Siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisinin siyasal ve toplumsal hayatın temel aktörlerinden biri olarak değerlendirdiği bu olgu, hem iç siyasette hem ulus-devlet üstü düzeyde önemli etkiye ve role sahiptir. Öte yandan sivil toplum kavramı gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler arasında farklı değerlendirilmektedir. Gelişmiş ülkelerde sivil toplum, şehirlerin, ticaretin ve sanayileşmenin gelişmesi sonucu ortaya çıkmıştır ve siyasi otoriteden birtakım hak ve imtiyazlar isteyen kesimlerin örgütlenerek sergiledikleri hak elde etme çabalarının temel unsurlarından biridir. Daha çok otoriter siyasal rejimlerin siyasal iktidara egemen olduğu demokratikleşme ölçütleri itibariyle az gelişmiş veya gelişmemiş ülkelerde ise sivil toplum ya zayıf bir gelişme göstermekte ya da bunlara sınırlı bir hareket alanı tanınmaktadır. Bu ülkelerde sivil toplum, siyasal talepleri öncelemeleyen yardım dernekleri üzerinden faaliyet gösterebilmekte ve/veya kısıtlı düzeyde otoriter yönetimlerin baskısına karşı koyma aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada sivil toplumun devlet ve vatandaş arasındaki bir köprü, iletişim ve etkileşim zemini olarak tampon vazifesi gördüğünü ve özü itibariyle hak arama ve talep

etme aracı olarak işlev gördüğünü söylemek mümkündür (Akbal, 2017, s. 74; Spini, 2010, s. 15; Cavatorta & Durac, 2011, s. 10).

Otoriteryen rejimden demokrasiye geçişin gerçekleşebilme ihtimali, genel olarak üç yol ve yöntemle ortaya çıkabilmektedir. Bunlar, ‘yukarıdan’ devletin başlattığı demokratikleşme hareketi; devletin yöntemlerini daha önce onun kurumlarına ve kaynaklarına erişmek için kullanmış olan aktörler ve siyasal partiler arasında al-ver ilişkisine dayalı, tamamlanamayan, uzatmalı demokratikleşme süreci ile sivil toplumun önemli rol oynadığı demokratikleşme sürecidir. Bunlardan özellikle sivil toplum aracılığıyla gerçekleşen demokratikleşme süreci, temelde toplumun güçlenmesi, devlet ve iktidar gücünün ise toplum lehine zayıflamasının sonucu olarak ortaya çıkar (Kamrava, 2005, s. 334; Kaşıkçı, 2012, s. 18).

Sivil toplum olgusu ve argümanının merkezinde, birey/vatandaşların paylaştığı ortak yaşamın devletin karşısında özerk bir hareket alanına sahip olmasına dair kaygı bulunmaktadır. Diamond sivil toplumu “gönüllü, kendi kendini üreten, (büyük ölçüde) kendi kendini destekleyen, devletten özerk olan toplumsal yaşam alanı” (Diamond, 1994, s. 5) olarak tanımlamaktadır. White (1994, s. 379), sivil toplumla ilişkili olarak, devlet ile aile arasında, devletten ayrı ve devletle ilişkide özerkliğe sahip ve toplumun üyeleri tarafından kendi çıkarlarını ya da değerlerini korumak veya yaymak için gönüllü olarak kurulan örgütlenmelerin bulunduğu bir ilişki alanından bahsetmektedir. Taylor (1990, s. 111) ise sivil topluma ilişkin ‘minimal anlamda’ devletin vesayeti altında olmayan, özgür örgütlenmelerden bahsederken, ‘güçlü anlamda’ sivil toplumun, devlet vesayeti altında olmayan örgütlenmeler üzerinden faaliyetlerini düzenleyen ve kendini yapılandırabilen bir bütünsel toplum olarak var olduğunu ileri sürmektedir. Bu tanımlardan yola çıkarak, sivil toplumun gönüllülük esasına dayalı olarak bir araya gelen birey/vatandaşların, argümanlarını ortaya koymada yapısal olarak kendi kendini ürettiği, desteklediği, devletten özerk, yasal bir düzene ya da ortak değerler dizisine bağlı örgütlü toplumsal yaşam alanı olduğunu söylemek mümkündür (Özbudun, 2002, s. 85; Beckman, 2002, s. 4).

Devlet ile vatandaş arasında örgütlenme mekanizmasını ve imkanını işaret eden sivil toplum, farklı vatandaşlardan oluşan, farklı bakış açılarının, farklı çıkarların yayılması veya temsil edilmesi amacı taşıyan ve bu amaç doğrultusunda çeşitli aktiviteler organize eden birlikler ve organizasyonlar üzerinden örgütlenmiş olur. Bu örgütlenmeler, devletten özerk, devletin vesayetinden uzak, demokratik

rejimlerde ve ilkesel olarak operasyon özgürlükleri devlet tarafından garanti altına alınması gereken, diğer görüşleri tolere etmenin davranışsal kodlarına ve değerlerine sahip olması gereken, sözel veya sözsüz aynı kavramsal alanı paylaşan bireyler ve topluluklar arasındaki farklılıkları barışçıl şekilde yönetme taahhüdü sunan yapılardır (Niblock, 2005, s. 487). Nitekim bir toplumun, o toplumun üyeleri, bireysel ve grupsal düzeyde özerk hareket edebildiği ölçüde, yani finansal olarak devlete bağımlı olmaması halinde (Kaşıkçı, 2012, s. 17); bu özerkliğin, özgürlüğün ve çoğulculuğun devlet tarafından yasalar nezdinde korunması halinde sivil topluma dönüşebilmesi ve sivil toplum örgütlenmeleri düzeyinde faaliyet yürütebilmesi mümkün olabilir. Kendi kendini üreten ve kurumsallaşmış yapılar ayrı ayrı bulunabilirken, uzun vadede ve demokrasi idealine erişim için birey ve devlet arasında bilinçli etkileşime dayalı bir ilişki formu kapsamında bireysel ve grupsal düzeyde hem özerk eylem hem de kurumsallaşma gerekir. Ancak böyle bir yapısal ortam bulunduğu takdirde, sivil toplumun toplum içindeki çatışmaların çözümünde arabulucu olarak işlev görebilmesi mümkün olabilir. Bu, rasyonel aklın, bireysel düzeyde, devleti yönetme/idare etme erkini elinde bulunduran yetkililerde ve sosyal etkileşime giren tüm gruplarda hakim olması anlamına gelmektedir (Sariolghalam, 2002, s. 58).

Burada, sivil toplum olgusunun kavramsallaştırılmasında üç analitik kusurun bulunduğu belirtilmektedir (Therborn, 2002, s. 47). İlk olarak, sivil toplum tanımlamalarında toplumsal eşitsizlikler, sınıf, ırk, etnik köken, vatandaşlık, cinsiyet gibi unsurların göz ardı edildiği, üyeler arasında önceden tanımlanmış bir eşitlik varsayımı ya da ön kabulü söz konusudur. Fakat gerçek dünyada bu eşitsizliklere ve/veya farklılıklara bağlı sorunlar ve çatışmalı alanlar son derece yüksek düzeyde bulunmaktadır. İkincisi, normatif bir kavram olarak sivil toplumun tarihsel bir kavram olmadığı düşünülmektedir. Daha açık bir anlatımla sivil toplum olgusu, tarihi olaylar, kurumlar, eğilimler ve tarihsel devamlılık ve kesintilerle çok az ilişkili olduğu kabul edilerek tanımlanmaktadır. Bu nedenle gerçek yaşamda söz konusu kavramsallaştırma zaman ve uzam içinde düşünülmemiş, doğrulanmamış tahminlere kolayca kayabilmektedir. Kavramsallaştırmaların üçüncü hatalı yönü ise sivil toplum tanımının, herhangi bir özel siyaset içi dinamik ile ilintili olmamasıdır. Çünkü bu yaklaşıma göre 'toplum(a karşı)-devlet' ikilemi tek anlamlı ayrışma ve çatışma hattıdır. Bu yaklaşım, devlet içi ve devletler arası çatışmaları ve aynı zamanda toplumsal ayrışmaları görmezden gelmek, demektir. Ancak demokrasi tarihi

dolayısıyla bilindiği gibi bu tür siyasal çatışmalar her zaman hayati önem taşımaktadır.

Bu noktada sivil toplum ile siyasal toplum ayırımına dikkat çekmek yerinde olacaktır. “Sivil toplum devletle bir şekilde ilişkilidir, ancak devlette resmi görev gücünü kazanmayı amaçlamaz” (Diamond, 1994, s. 6). Tıpkı sivil toplumun birey ile devlet arasında durması gibi, siyasal toplum da sivil toplum ile devlet arasında durur ve ikisi arasında bir köprü oluşturur. Sivil toplum ve siyasal toplum kurumlarının birbirinden farklı amaçları, stilleri, örgütsel kalıpları ve zihniyetleri vardır. Dolayısıyla sivil toplum ve siyasal toplum birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Özellikle demokratik yaklaşımın egemen olduğu toplumda, sivil toplum ya da siyasal toplum çoğunlukla birbirlerinin normal gelişimine zarar vermeyen bir söylem ve bir dizi uygulama benimserler. Bu nedenle sivil toplum tarafından bilgilendirilen, baskı altına alınan ve periyodik olarak yenilenen siyasal toplum, bir şekilde demokratik gücün elde edilip kullanılacağı, uygulanması mümkün bir anlaşmaya varmalıdır. Diğer yönüyle ifade etmek gerekirse, sivil toplum siyasal toplumu bilgilendirmek, izlemek, kontrol etmek ve onu baskı altına almak iddiasıyla faaliyetlerini gerçekleştirmelidir (Özbudun, 2002, ss. 85-6). Aksi halde sivilliğini kaybedecektir.

Siyasal toplumu oluşturan örgütlenmeler, siyasi partiler olarak sistem içerisinde yer bulmaktadır. Her ne kadar bazı araştırmacılar siyasi partileri sivil toplumun bir parçası olarak değerlendiriyor olsa da, devlet yönetim erkini elde etme çaba ve iddiaları nedeniyle sivil toplum unsurlarından biri olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Benzer şekilde finansal yapıya sahip şirketler de sivil toplum aktörleri arasında sayılmamaktadır. Fakat geniş ailelere ve kabilelere mensubiyet ve etnik köken gibi unsurların sivil toplumu oluşturup oluşturmadığı, Batı'nın modernleşme ve demokratikleşme tarihinden edindiği tecrübeyle tanımlanmış olan sivil toplum kavramsallaştırmalarında değerlendirilmesi gereken bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, sivil toplumun resmi (formal) ve gayri resmi (informal) formları arasında bir ayırım yapmak, meseleyi anlamlandırmak için işlevsel olabilir (Schulz, 2010, s. 167).

Eski dönemlerde, hastaların iyileştirilmesi, açların doyurulması, yoksulların ihtiyaçlarının giderilmesi gibi, günümüzde sivil toplum kuruluşları tarafından yerine getirilen faaliyetler vakıflar gibi geleneksel toplumsal kurumlar tarafından yürütülmekteydi. Aile ve akrabalık ilişkileri, aynı köy ve/veya kasabaya aidiyet bağlarına dayalı ilişkiler

üzerinden, kimi zaman ekonomik amaçlı kimi zaman dini motivasyonlu gerçekleşmekteydi. Günümüzde ise bu faaliyetleri yerine getiren sivil toplum kuruluşları, dini ve kültürel farklılıklar sebebiyle farklı toplumlarda farklı şekillerde kurulmuştur. Sivil toplum kavramına ve sivil toplum kuruluşlarına günümüzde taşıdığı anlamı kazandıran kırılma Sanayi Devrimi ile birlikte yaşanmıştır. Sanayileşme ile büyüyen ve gelişen kentler ve köylerden kentlere yapılan göçler ile gönüllülük kuruluşları da bir değişim geçirmiştir. Geleneksel kurumların görevlerini devlet üstlenmeye başlamış; 1929 yılındaki Büyük Buhran ve ardından İkinci Dünya Savaşı nedeniyle toplumsal gelişme ve ekonomik kalkınma için devlet, sosyal hayata daha yoğun müdahale etmek durumunda kalmıştır. Liberalizmin etkisi pek çok alanda olduğu gibi sivil toplum faaliyetleri ve örgütlenmeleri noktasında da dönüşüme yol açmıştır. Zira 1970'li yıllarda devletin tüm alanlara müdahale etmesinin özgürlükleri kısıtladığı iddiaları ve eleştiriler, sivil toplumun içeriği ve işleyişine yönelik yeni bakış açıları doğurmuştur. Liberalizmin sunduğu özgürlükçü yaklaşım, devletin bazı hizmetleri yerel yönetimlere devretmeye yönelmesine sebep olmuş, böylece sivil toplum ve sivil toplum örgütlenmelerinin önü açılmıştır.

Sivil toplum faaliyetlerini ve faaliyetlerinin etkinliğini etkileyen unsurlar iki kategoride ele alınabilir. *Birincisi* o ülkenin siyasal yapısı ve siyasal kültürüdür. Şöyle ki, katılımcı bir demokrasi anlayışının olduğu, çatışmaların veya anlaşmazlıkların demokratik bir çerçevede dile getirilebildiği, ötekileştirmelerin ve kutuplaşmaların yaygın olmadığı bir ortamda sivil toplum çok daha etkin olmaktadır. Buna karşılık baskın ve otoriter bir yönetimde ve toplum içi kutuplaşmaların yaşandığı yerlerde sivil toplum ve dolayısıyla sivil toplum örgütlenmelerinin etkin olamamakla birlikte bağımsız bir rol de üstlenebilmeleri zordur. *İkinci* husus ise sivil toplum ve sivil toplum örgütlenmelerinin daha etkin faaliyetler sürdürebilmesi için sahip olması gereken özelliklerdir. Sivil toplumun daha geniş bir toplumsal kitleye ulaşabilmesi ve onların desteğini alabilmesi, mali açıdan güçlü olması, bağımsız ve tarafsız olması, saydam olması ve hedeflerinin açık ve net olması bunlardan birkaçıdır.

Ortadoğu coğrafyasında sivil toplum tartışmalarının merkezinde siyasi yapı ve kültür bulunmaktadır. Zira kültürel yapı, sivil toplumun bel kemiğini oluşturan toplumsal ve yapısal kurumların zayıf niteliğini açıklamak üzere, temel nedensel değişken olarak geçerliliğe sahip görünmektedir.

Arap Dünyasında Sivil Toplumun Gelişimi

Sivil toplum kavramı ve olgusu, Arap Dünyası tartışmalarına girmesiyle beraber bölgedeki politikalar bağlamında temel kavramlardan biri haline gelmiştir. Ortadoğu'nun toplumsal kurumlarının işlevi, işleyişi ve ilişki biçimleri, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının temel özellikleri ile normatif olarak değerlendirildiğinde, bölgede geniş ölçekli ve etkili bir sivil toplum ve sivil toplum örgütlenmesi ağı olduğu düşünülebilir. Çünkü geleneksel klan/kabile gruplaşmaları veya dini topluluklar/cemaatler üzerinden toplumsal kurum işleyişi söz konusudur. Bir başka ifade ile vatandaş ile devlet arasında güçlü toplumsal kurumlar bulunmaktadır. Bu yapılar sivil toplum tanımı kapsamında değerlendirilirse, Ortadoğu'da güçlü sivil toplum olduğu söylenebilir; öte yandan sivil toplumun ve sivil toplum örgütlenmelerinin varlığı, bu yapıların işlevini yerine getirebilme kapasite ve alanı ölçüsünde değerlendirilecek olursa sivil toplumun zayıf olduğu iddia edilebilecektir (Niblock, 2005, s. 488). Burada belirleyici olan mevcut siyasal rejimin demokrasi ile otoriterizm sarkacında nerede bulunduğudır.

Bölgedeki devletlerin rejimi bazı istisnalar dışında demokratik olmaktan ziyade otoriter ve totaliter rejimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar Ortadoğu coğrafyasındaki siyasal rejimlerin hepsinin aynı derecede otoriter olduğunu söylemek mümkün olmasa da, demokrasiye geçişin ve sivil toplum örgütlenmelerinin engellendiği yönetim anlayışını çoğunun ortak yönü olarak ifade etmek mümkündür.

Ortadoğu ülkelerinde sivil toplum örgütlenmeleri, daha çok vakıf ve dernekler üzerinden varlık kazanmaktadır; fakat demokratik ülkelerdeki sivil toplum kuruluşlarının görevini tam olarak yerine getirebilecek yetkinliğe, imkana ve alana sahip değildirler. Batı'da sivil toplum örgütlenmelerinin devlet dışı organizasyonlardan oluştuğu iddiası ve kabulü söz konusuysen, bu bölgede işaret edilen yapıların çoğu, siyasal iktidar ile iç içe geçmiştir. Hatta Ortadoğu ülkelerindeki sendikal ve işçi organizasyonlarının tam manasıyla devlete angaje olmadan faaliyetlerini yürüttükleri söylenemez. Çünkü Ortadoğu'daki rejimler, kendi rejimleri için bir tehdit olarak algıladıkları devlet dışı yapıları ya sistem dışı ilan etmekte ya da kapatmaktadır. “www.arab.org” gibi internet siteleri incelendiğinde bölgedeki aşağı yukarı her ülkede sayıları yüzlere varan sivil toplum organizasyonlarının bulunduğu görülmektedir. Ancak bu kuruluşların kendilerini devlete kabul ettirip ettirememesi gibi bir sorunu söz konusudur.

Ortadoğu'daki sivil toplum, dünyanın diğer bölgelerinde olduğu kadar güçlü ve canlı değildir. Tarihsel olarak bölgede sivil toplumun gelişim aşamaları dört döneme ayrılarak açıklanabilir. Birincisi, vakıf adı altında ve gönüllülük esasına dayalı, hayır kurumları, loncalar ve dini yönelimli yardım ve eğitim kurumlarından oluşan, Batılı sömürgeci güçlerin henüz gelmediği dönemdir. İkinci dönem, sömürgeci güçlerin bölgeye gelmesiyle ortaya çıkan meslek örgütleri, sendikalar, kültür kulüpleri ve İslami örgütlerin faaliyette bulunduğu dönemdir. Bu dönem sivil toplum örgütlenmelerinin özelliği, hem Arap birliğini savunmaları hem de kendilerine has ulusal eğilimlerinin bulunmasıdır. Üçüncü dönem, sivil toplumun Arap devletlerinin katı kontrolü altına girdiği dönemdir. Çünkü bu rejimler özgür sivil toplumdan gelen meydan okumalardan endişe duymuşlardır. Dördüncü dönem ise daha çok küreselleşme ve toplumların kademeli bir şekilde liberalleşmesi ile beraber Arap toplumlarının dışa açılmasına, sivil toplum örgütlenmelerinin yeni yöntemler geliştirmesine öncülük ettiği dönemdir (Schulz, 2010, s. 172). Ancak Arap Devrimleri'nin ardından, -rejimler açısından yeni tehditleri de beraberinde getirdiği için- Mısır başta olmak üzere çoğu Arap devletinin sivil toplumun alanını daralttığını söylemek mümkündür.

Ortadoğu coğrafyasında etkin olan sivil toplumun beş çeşit örgütlenme alanından bahsedilebilir. Bunlar İslami örgüt ve kuruluşlar, hükümet dışı yardım kuruluşları, meslek örgütleri, dayanışma örgütleri ve demokrasi yanlısı kuruluşlardır. Demokrasi yanlısı kuruluşlar, en genç ve en küçük olanlarıyken, İslami örgütlenmeler en büyük ve en etkili kısmını oluşturmaktadır. Bu farklı örgütlenme alanları bölgede çok farklı eylem seçeneklerine sahiptir. Bazı ülkelerde sivil toplumun manevra alanı son derece kısıtlanmıştır, hatta devlet tarafından yasadışı olarak kabul edilmektedir. Bazılarında İslami yardım kuruluşlarının çeşitli biçimleri yarı kabul edilmiş bir statüye sahiptir. Hatta Arap Baharı'na kadar Cezayir, Bahreyn, Mısır, Ürdün, Kuveyt, Tunus ve Yemen'de sivil toplum üzerinde çok daha az baskı ve kısıtlama olmuştur (Schulz, 2010, s. 172; Cavatorta & Durac, 2011, s. 142).

Ortadoğu Batılı anlamda ve ölçütlerde demokratikleşmenin gerçekleşmediği bir bölge olarak görülmektedir; hatta demokratikleşme açısından "kaybedilmiş dava" olduğu iddia edilmektedir. Bunun nedenini yazarların bir kısmı, İslam ve kültür kategorileri ile açıklamaktadır. Bazıları ise bu ülkelerde ulus-inşa projelerinin başarısız olduğunu, aidiyet duygusunun çoğunlukla ulus-altı kimliklere bağlı olmaya devam ettiğini ve ulusal demokrasinin kökleşmediğini; devlet mefhumunun dış aktörler

tarafından empoze edilen ve hala vatandaşlarıyla arasında anlamlı ilişkiler kuramayan bir şekil aldığı iddia etmektedir. Rantiyer ekonomilerin varlığı ve zayıf vergilendirme sistemi, diğer faktörler olarak değerlendirilmektedir. Çünkü sınıf yapısının hala oturmadığı, rejimler ile geniş bir alana yayılmış devlet bürokrasisi arasında karşılıklı bağımlılık/menfaat ilişkisinin bulunduğu iddiası söz konusudur. Son olarak, çatışmalar ve savaşlar, militarize devletler, halkın egemenliği yerine emperyalizme karşı mücadele, Arap birliği ve Filistin'in özgürleşmesi gibi 'misyonlar' yoluyla rejimler kendilerini meşrulaştırmalarının yolunu açmıştır. Tarihsel ve yapısal olarak bakıldığında, tüm yönleriyle, baştan beri Ortadoğu'nun demokrasinin gerçekleşmesi için gerekli ön şartları taşımadığı iddia edilmektedir (Schulz, 2010, ss. 168-170). Çünkü Batı'nın tarihi tecrübelerinden kökenlerini alan ve bu doğrultuda kavramsallaştırılan sivil toplum, rasyonel akıl, devletin rasyonelliği ve sosyal etkileşimlerin rasyonel ilkeler temelinde işlemesi ile açıklanmaktadır. Verimlilik, özgürlük, hak talepleri, hesap verilebilirlik, demokrasiye götüren ve sivil toplumun böyle bir süreçte işlev gösterebileceği alanın temel özelliklerini oluşturmaktadır. Oysa Ortadoğu genel olarak, Batı'nınki gibi kuvvetler ayrılığına götüren, rasyonel düşünmeye imkan veren, sermaye güçlerinin ve devlet verimliliğinin gelişmesine izin verecek farklılaşmış sınıf yapısını üretecek tarihsel süreçlerden geçmemiştir. Ortadoğu coğrafyasında hala birçok bölgede, cemaat ve aşiret yapısından, sosyolojik manada bir toplum yapısına geçilmediği, bir diğer ifade ile Batı'daki gibi sivil toplum anlayışına götüreceği sürecin yaşanmadığı görülmektedir. Dolayısıyla Ortadoğu kültüründe bireyler, akran grubuna, kabileye, sınıfa, devlet aygıtına ya da başka bir bireye bağlılık ve aidiyet duygusu geliştirmektedir. Bu ise rasyonel akıl ile açıklanamayacak ve örtüşemeyecek bir eğilim/anlayıştır (Sariolghalam, 2002, s. 57).

Tüm bu olumsuz şartlara rağmen sivil toplumun varlığı ve işlevselliğine dair Ortadoğu coğrafyasında ilginç bir tablo vardır. Bugün iç çatışmaların ve kutuplaşmaların had safhada olduğu Irak, Lübnan gibi ülkelerde sivil toplum örgütlenmelerinin sayıları binlerle ifade edilmektedir. Benzer şekilde Sisi'ye rağmen Mısır'da da sivil toplum oldukça aktif bir görünüm arz etmektedir.

Sivil toplumun demokrasi ile güçlü bağı göz önünde bulundurulduğunda demokrasinin gelişmediği bu coğrafyada gözlenen bu durumun nedenlerine bakmak yerinde olacaktır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan bölge devletlerinde kabileleri devlete bağlayan sistem

tesis edilemediği için, kabilecilik anlayışının halen güçlü ve etkin olduğu görülmektedir. Bu Batılı kriterlere göre özerk sivil toplum tanımına uymasa da işlevi itibariyle var olmasına imkan tanımaktadır. Diğer taraftan mezhepler de insanları kuşatan bir diğer unsur olmaktadır. Gerek cemaatsel/kabilesele bağlar gerekse dini motivasyonlar, bir taraftan devletin etkinliğine zarar verirken, diğer taraftan devlet mekanizmasının kontrol edemediği bu bölgede boşlukları doldurmaya devam etmektedir. Ayrıca –her ne kadar yeterli fon desteğine sahip olamasalar da- özellikle kadın hakları, eğitim ve sağlık gibi konularda faaliyetler yürüten sivil toplum örgütlenmelerinin varlığından söz etmek de mümkündür.

Sonuç olarak özellikle Ortadoğu Arap devletlerinin hemen hiçbiri Batılı anlamda demokrasiye sahip olmasalar da demokrasiler için vazgeçilmez olan sivil toplumun bölgenin kendine özgü yapısı itibariyle varlığını koruduğu ve “başarısız devlet” olarak adlandırılan bölgedeki pek çok devletin ayakta kalmasında rol oynadığını söylemek mümkündür. Sivil toplumun gelişimi ve kurumsallaşması devlet ve iktidarın yapısına, siyasal ve toplumsal taleplerin gündeme getirilmesine ilişkin kültür ve bilinç düzeyine, sivil toplum yapılarının oluşmasına zemin hazırlayacak yasal düzenlemeler ve devlet erkinin açtığı alana bağlıdır. Ortadoğu’da tek tip bir yapıdan bahsetmek mümkün değildir. Türkiye ve İsrail farklı bir kategoride, İran ayrı bir kategoride, Arap ülkeleri ise kendi iç farklılıklarını göz önünde bulundurmak şartıyla farklı bir kategoride ele alınmalıdır. Ortadoğu’da sivil toplum tartışmalarında değinilmesi gereken önemli konulardan biri de sivil toplum kurum ve örgütlerinin etkinlik analizinin yapılmasıdır. Zira etkinin ölçülmesi sivil toplum yapısına ilişkin pek çok soruyu aydınlığa kavuşturabilir.

KAYNAKÇA

- Akbal, İsmail (2017). *Sivil toplum*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Beckman, B. (2002). Explaining democratization: Notes on the concept of civil society. E. Özdalga & S. Persson (Ed.) *Civil society, democracy and the Muslim World* içinde (s. 1-7). İstanbul: Swedish Research Institute.
- Cavatorta, F. & V. Durac (2011). *Civil society and democratization in the Arab World*. London&New York: Routledge.
- Diamond, L. (1994). Rethinking civil society: Toward democratic consolidation. *Journal of Democracy*, 5 (3), 4-17.

- Kamrava, M. (2005). *The modern Middle East, a political history since the First World War*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Kaşıkcı, T. (2012). Mısır'ın demokratikleşmesinde sivil toplumun rolü. *Akademik Orta Doğu*, 7 (1), 15-28.
- Niblock, T. (2005). Civil society in the Middle East. Y. M. Choueiri (Ed.), *A Companion to the history of the Middle East* içinde (s. 486-503). Oxford: Blackwell Publishing.
- Özbudun, E. (2002). Civil society and democratic consolidation in Turkey. E. Özdalga & S. Persson (Ed.) *Civil society, democracy and the Muslim World* içinde (s. 85-92). İstanbul: Swedish Research Institute.
- Sarıbay, A. Y. (1998). *Siyaset, demokrasi ve kimlik*. Bursa: Asa Kitabevi.
- Sariolghalam, M. (2002). Prospects for civil society in the Middle East: An analysis of cultural impediments. E. Özdalga & S. Persson (Ed.) *Civil society, democracy and the Muslim World* içinde (s. 55-61). İstanbul: Swedish Research Institute.
- Schulz, M. (2010). The role of civil society in regional governance in the Middle East. D. Armstrong, V. Bello, J. Gilson, D. Spini (Ed.) *Civil society and international governance: The role of non-state actors in global and regional regulatory frameworks* içinde (s. 166-180). London: Routledge.
- Spini, D. (2010). Civil society and the democratization of global public sphere. D. Armstrong, V. Bello, J. Gilson, D. Spini (Ed.) *Civil society and international governance: The role of non-state actors in global and regional regulatory frameworks* içinde (s. 15-30). London: Routledge.
- Taylor, C. (1990). Modes of civil society. *Public Culture*, 3(1), 102-119.
- Therborn, G. (2002). Beyond civil society: Democratic experiences and their relevance to the "Middle East". E. Özdalga & S. Persson (Ed.) *Civil society, democracy and the Muslim World* içinde (s.45-53). İstanbul: Swedish Research Institute.
- White, G. (1994). Civil society, democratization and development (I): Clearing the analytical ground. *Democratization*, 1 (2), 375-390.

BÖLÜM 6

TIBBİLEŞTİRME VE FARMASÖTİKALİZASYON BAĞLAMINDA DİKKAT EKSİKLİĞİ HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU: TÜRKİYE'DE WEB 2.0 İÇERİKLERİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME*

Dr. Öğr. Üyesi Selin ATALAY

* Bu çalışma, 15-16 Şubat 2020 tarihlerinde İzmir'de düzenlenen International Aegean Symposiums on Social Sciences & Humanities' de, "Medicalization and Pharmaceuticalization of Everyday Life: The Case of ADHD in Turkey" başlıklı sözlü bildirinın yeniden düzenlenmiş tam metnidir.

TIBBİLEŞTİRME VE FARMASÖTİKALİZASYON BAĞLAMINDA DİKKAT EKSİKLİĞİ HİPERAKTİVİTE BOZUKLUĞU: TÜRKİYE’DE WEB 2.0 İÇERİKLERİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Selin ATALAY

GİRİŞ

Modern Batı tıbbına yönelik temel eleştirilerden biri, gündelik yaşamın artan bir şekilde tıp alanının gözetim ve egemenliği altına girmekte olduğu yönündedir. Bu eleştiri, geçmişte hastalık olarak tanımlanmayan ya da önem gösterilmeyen durumların bir hastalık kategorisi temelinde değerlendirilmesi / önem kazanması ve bu hastalık kategorisinin de zamanla sınırlarının genişletilmesi anlamına gelen ‘Tıbbileştirme’ kavramı çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Toplumsal etkileşimin gerçekleştiği birçok alan tıbbi terimler temelinde yeniden ele alınırken bireyler, gündelik yaşama ilişkin genişleyen hastalık kategorileri temelinde hayatlarını sürdürmekte, gündelik yaşamlarını bu kategoriler üzerinden deneyimlemekte ve yaşadıkları herhangi bir sorunda artan bir şekilde ilaç temelli çözümlere yönelmektedir. Bu durum ‘Farmasötikalizasyon’ kavramı temelinde ele alınırken dünya çapında, yakın dönemde ortaya çıkmış hastalık kategorilerine yönelik artan teşhis ve reçetelendirme yanında bu hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçların reçetesiz, kötüye kullanımı çerçevesinde, ilaç kullanımının hızla arttığı görülmektedir.

Bu çalışmada ilk olarak tıbbileştirme ve farmasötikalizasyon süreçlerine ilişkin bir kavramsal çerçeve çizilecek ve sonrasında bu kavramsal çerçevenin karşılık geldiği toplumsal gelişmeler tartışılacaktır. Tıbbileştirme ve farmasötikalizasyon süreçleri, geçmişte sosyal devlet anlayışı çerçevesinde

sunulan hizmetlerin yeniden yapılandırıldığı neoliberal dönemde, kendisinin sağlık seçimleri konusunda biricik yetkili ve sorumlu kişi konumuna geçen neoliberal birey ele alınacaktır. Bilimsel bilginin otorite olduğu modernizm ideolojisinin eleştirisi çerçevesinde ortaya çıkan postmodernizmin sağlık alanındaki yansımaları olan , doktor-hasta ilişkisindein değişim, uzman/aktif hasta konumununun ortaya çıkması ve bu hastanın en temel sağlık bilgisi kanallarından bir haline gelen Web 2.0 tartışılacaktır. Bu çerçevede tıbbileştirme ve farmasötikalizasyon süreçlerinin değişen dinamikleri, tıp profesyoneli olmayan kişilerin ve uluslar üstü büyük şirketler tarafından domine edilen ilaç endüstrisinin bu süreçlerdeki rolü ele alınacaktır.

Bu çerçevede, yakın dönemde ortaya çıkmış/ önem kazanmış hastalık kategorilerinden Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB), tıbbileştirme ve farmasötikalizasyon temelinde ele alınacak, DEHB ilaçlarının kullanımında yaşanan artışın toplumsal temelleri değerlendirilecektir. Bu değerlendirme çerçevesinde, ‘uzman hasta’ kavramının ortaya çıkması ile araçsal hale gelen Web 2.0 teknolojisinde, kullanıcı katkılı içerikler temelinde üretilen ve paylaşılan tıbbi bilgi, Google Türkiye üzerinden gerçekleştirilen farklı anahtar kelimeler yoluyla yapılan aramalar sonucu elde edilen örnekler üzerinden analiz edilecektir.

Tıbbileştirme ve Farmasötikalizasyon, Kavramsal Çerçeve

Tıbbileştirme, modern Batı tıbbına yöneltilen eleştirilerden biridir. Tıbbileştirme üzerine kavramsal çerçeve, 1960’lı yıllarında ortaya çıkmış iki temel tartışma üzerine kurulmaktadır. Bu tartışmalardan biri ‘Tıbbi Emperyalizm’ başlığı altında ele alınmaktadır. Bu başlıkta, tıp mesleğine, kapitalist sisteme ve tıbbın bu sistem içindeki yerine vurgu yapılmaktadır. “*Thomas Szasz (1960) , Erving Goffman (1961), David Cooper (1971) ve*

R.D. Laing (1967)...” gibi düşünürlerin fikirleri üzerine kurulu bu anlayışta eleştirinin merkezinde psikiyatri alanı bulunmaktadır. Yazarlar mevcut akıl hastalığı modelini reddetmekte ve akıl hastalığı olarak ele alınan durumların insanların içinde bulunduğu zorlu koşullara verdikleri anlaşılabilir tepkiler olduğunu öne sürmektedirler (Davis, 2010, s. 212). Bu başlık altındaki tartışmanın önemli isimlerinden bir diğeri ise Ivan Illich’dir.

Illich (1976, s. 76) tıp alanının kendisinin insan sağlığı açısından zararlı olduğunu savunmaktadır. Yazara göre modern tıp üç seviyede iatrojeneze sebep olmuştur. Klinik iatrojenezde tıp alanındaki uygulamaların sağlığı bozucu etkileri ele alınmış, tedavi süreci, tedavide kullanılan kimyasallar, doktorlar ve hastalar, patojenler olarak değerlendirilmiştir. İkinci seviyede sosyal iatrojenez gerçekleşmektedir. Kişilerin tıbbın sunduğu ürünlere bağımlı birer tüketici haline geldiği sosyal iatrojenezde tıp alanının hastalığa sponsor olduğu belirtilmektedir. Üçüncü seviyedeki kültürel iatrojenezde ise bireyler gündelik yaşantılarında karşılaştıkları sorunlarla baş edemez hale gelmekte ve bu sorunlar tıp alanının egemenliği altında çözüm bulmaktadır. Kültürel iatrojenez *“Bireylerin kendi gerçeklikleri ile yüzleşme, kendi değerlerini ortaya koyma ve kaçınılmaz ve çoğunlukla çaresi olmayan acı, sakatlık, bozulma ve ölümü kabul etme becerilerinin baltalanmasına sebep olmaktadır”*.

İkinci temel tartışma ise ‘sapkın davranış ve tıbbi kontrol’ başlığı altında ele alınabilir. Bu tartışmanın temelinde Talcott Parsons’ın ‘hasta rolü’ kuramı yer almaktadır. Parsons (1991) hastalığı, kişinin gündelik anlamda performans göstermesini engelleyen ve bu çerçevede toplumsal olarak kontrol edilmesi gerekli görülen bir ‘sapkın’ davranış olarak ele almaktadır. Hasta rolü kuramı çerçevesinde hastalığı diğer sapkın davranışlardan ayıran şey ise hastalığın hasta kişinin sorumluluğu olarak görülmemesidir. Kişi tedavi seçiminde yetkin olmadığı için, nasıl hasta olduğundan bağımsız bir şekilde kendi durumundan

sorumlu değildir. Hastalık sosyal kontrole tabi bir alanken bu kontrolün kaynağı tıp alanı, temsilcisi de doktordur.

Parsons'ın sosyal sisteme ilişkin yazıları sonrasında gelişen tartışmada tıbbın sosyal kontrolünü gün geçtikçe arttırma eğiliminde olduğuna dair eleştiriler dile getirilmiştir. Geçmişte din, aile, hukuk yoluyla sağlanan, toplumda kabul görmeyen toplumsal davranışların sosyal kontrolünün, günümüzde artan bir şekilde tıp alanı tarafından gerçekleştirildiği belirtilmektedir (Davis, 2010). Conrad (2007, s.6) önceden “*ahlak, günah ya da suç*” kapsamında değerlendirilen insan davranışlarının günümüzde tıp alanı çerçevesinde ele alındığını, bu alan kaynaklı sosyal kontrolün işler hale getirildiğini savunmaktadır. Burada, tıbbın egemenlik alanını genişletmesi çerçevesinde, tıbbi emperyalizmin fikrinden farklı olarak, itici güç sadece tıp alanı ve profesyonelleri olarak görülmemektedir. Birçok farklı toplumsal aktör tıbbileştirme sürecinin aktif birer yürütücüsüdür. Bu yürütücülerden biri ileride alınacağı üzere gündelik sorunları ile baş etmekte sorun yaşayan ‘sıradan’ insanlar, tıp profesyoneli olmayan kişilerdir.

Tıbbileştirme şöyle tanımlanmaktadır: “*Tıbbileştirme insan deneyimlerinin gitgide artan bir oranda tıbbi durumlar olarak tanımlanması, deneyimlenmesi ve tedavi edilmesi sürecidir*” (Barker, 2010, s. 151). Günümüzde geçmişte bulunmayan birçok hastalık kategorisi ortaya çıkmakta ve toplumsal olan birçok alan, birçok insan davranışı tıbbileştirilmektedir. Furedi (2006) Batılı toplumlarda sağlığın temel bir değer haline gelmesi ile birlikte kişilerin insani durumları tıp terimleri temelinde tanımlar hale geldiğini belirtmektedir. Hastalık kategorilerinin gün geçtikçe artması ve büyümesi, sağlık alanında gerçekleştirilen harcamaların büyük oranlarda artışı getirmiştir.

Günümüzde ortaya çıkan ve tıbbileştirilen yeni hastalık kategorilerinin bir bölümü ‘sapkın’ davranışın tıbbileştirilmesi çerçevesinde gerçekleşmektedir. Toplum tarafından uygunsuz bulunan çeşitli davranışlar bir hastalık bozukluk kategorisi haline gelmektedir. Alkolizm, madde bağımlılığı, kumar bağımlılığı, alışveriş bağımlılığı, agresiflik böylesi davranışlara örnek olarak gösterilebilir (Conrad, 1975). Davis (2010) tıbbileştirilen bu alanların daha çok çocuklar, kadınlar ve orta sınıfları etkilediği, tıbbileştirmenin arkasındaki itici gücün toplumsal hareketler, tıp profesyoneli olmayan kişiler ve devletler olduğunu belirtmektedir.

Tıbbileştirilen bir diğer alan ‘doğal yaşam süreçleri’ dir. “...*Yaşlanma, hamilelik, menapoz ve ölüm gibi doğal bedensel*” süreçler tıbbileştirilmekte, (Ballard & Elston, 2005, s. 229), andropoz, kellik, menopoz, empotans gibi yaşlanma ile ilişkili durumlar çözülmesi gereken tıbbi sorunlar haline gelirken yaşam döngüsünün doğal sınırlarına yönelik tıbbi müdahale söz konusu olmaktadır. Üreme sistemi de artan bir şekilde tıbbileştirilen kategoriler temelinde kontrol edilmektedir. Doğum kontrol, kısırlık, kürtaj tıbbileştirilen alanlardır. Burada etkilenen grupların daha çok kadınlar ve erkekleri de kapsayacak şekilde yaşlılar olduğu, tıbbileştirmeyi sağlayanın da tıp uzmanları ve tüketiciler olduğu belirtilmektedir (Davis, 2010).

Üçüncü temel tıbbileştirme kategorisi gündelik yaşam sorunlarını kapsamaktadır. Yas, stres, üzüntü ve diğer duygusal sıkıntılar tıbbileştirilmektedir. (Bendelow, 2010; Davis, 2010 Lowenberg & Davis, 1994),“*Utangaçlık, başarısızlık korkusu, görevlere yoğunlaşma yetersizliği ... tıbbi teşhise konu olan sorunlardan birkaçıdır*” (Furedi, 2006, s. 14). Gündelik yaşamın yarattığı anlaşılabilir sorunlar birer patoloji olarak görülmekte ve bir hastalık kategorisi çerçevesinde çözüm bulmaktadır. Yalnızlık, kaygı gibi duygularla birlikte utangaçlık, eleştiriden korkma, sosyal fobi ya da

mükemmeliyetçilik gibi kişilik özellikleri tıbbileştirilmektedir. Burada etkilenen temel grubun maddi durumu iyi olan orta sınıflar olduğu, tıbbileştirmenin de psikiyatristler, ilaç firmaları, hasta grupları tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir (Davis, 2010).

Tıbbileştirilen dördüncü alanın ise sağlıklı insanların ‘geliştirilmesi’ kapsamında gerçekleştiği görülmektedir. Burada başlangıçta bir sorun üzerine kurulu bir önceki kategoriden farklı olarak temel bir sağlık sorunu yaşanmadan da tıbbi müdahale gerçekleşmektedir. “*Bir kişinin, bedenini, zihnini ya da performansını geliştirmeye yönelik ilaçlar, ameliyatlar ve diğer tıbbi müdahaleler. Yağ aldırma, yüz gerdirme, göğüs büyütme ve burun estetiği... steroit, hormon ve stimülan gibi performans arttırıcı madde...*” kullanımı bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Burada farklı amaçlarla geliştirilmiş müdahalelerin ve ilaçların ‘geliştirme’ amacıyla kullanılabilmesi söz konusudur. Örnek olarak gelişim sorunu yaşayan çocuklar için üretilmiş büyüme hormonu boyu kısa olan sağlıklı çocuklara verilebilmektedir (Conrad, 2007, s.72). Davis (2010) burada da etkilenen temel grubun orta sınıflar olduğunu, tıbbileştirici tarafın ise tıp uzmanları, ilaç firmaları ve tüketiciler olduğunu belirtmektedir.

Sağlıklı kişilerde geliştirmeye yönelik tıbbileştirmede özellikle ilaç temelli geliştirmenin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Bu çerçevede farmasötikalizasyon kavramını değerlendirmek gerekmektedir. Farmasötikalizasyon, tıbbileştirmeye kıyasla daha yeni bir kavramdır ve ilaç kullanıma ilişkin araştırmalar eskiye dayansa da 2000’li yıllarda kullanılmaya başlanmıştır (Bell & Figert, 2012). “*Farmasötikalizasyon, toplumsal, davranışsal veya fiziksel sorunların doktorlar veya hastalar tarafından tıbbi ilaçlarla tedavi edilmesi veya bu yolla tedavinin gerekli görülür hale gelmesi sürecidir*” (Abraham, 2010, s. 604). Farmasötikalizasyon, farmasötiklerin

(ilaçların) insanların gündelik yaşamında artan bir şekilde önem kazanması anlamına gelmektedir. (Conrad & Bergey, 2014, s.31).

Farmasötikalizasyon hem tıbbi alanın dışında ele alınan durumlar için hem de tıbbi kategoriler altında gerçekleştirmektedir (Bell & Figert, 2012). Farmasötikalizasyon, tıbbileştirme olmadan da devam eden bir süreçtir. Herhangi bir ilacın kullanımı, tıbbileştirilmemiş bir alan için de gerçekleşmektedir. “Yaşam tarzı ilaçları” (Viagra gibi), herhangi bir tıbbi kategori olmaksızın bireysel tercihler temelinde kullanılabilen, uyku sorunlarına, genel kaygı problemlerine ilaç temelli çözümler getirilebilmektedir. DEHB örneğinde ele alacağımız gibi, tıbbileştirme ve farmasötikalizasyon farklı kanallardan ve farklı şekillerde birlikte gerçekleşebilmektedir. İleride tartışılacağı gibi DEHB tedavisinde kullanılan Ritalin’in reçetelendirmesindeki artış tıbbileştirmeden kaynaklandığı gibi psikiyatri alanında özellikle maddi kaygılarla psikoterapi yerine ilaç tedavisinin geçmesi durumu ile de bağlantılıdır. Bu durum farmasötikalizasyon ile ilişkilidir (Abraham, 2010, s. 605). Bu çerçevede tıbbileştirme ve farmasötikalizasyon süreçlerinin hangi toplumsal gelişmelere karşılık geldiği ele alınacaktır.

Tıbbileştirme ve Farmasötikalizasyonun Toplumsal Temelleri

Tıbbileştirme ve farmasötikalizasyon birbirini içine geçmiş çeşitli toplumsal gelişmeler temelinde anlamlandırılmaktadır. Bu gelişmelerden biri neoliberalizm ve onun sağlık alanındaki yansımaları ile ilişkilidir. Tıbbileştirmenin 1980 sonrası dönemde büyük bir ivme kazandığı belirtilmektedir (Hafferty, 2006). 1980 sonrası dünya genelinde kabul gören neoliberal politikalar, piyasa mekanizmalarının verimlilik ve etkinlik ilkeleri çerçevesinde toplumsal tüm alanlarda geçerli kılınması düşüncesi üzerine

kuruludur. Bu çerçevede devletlerin eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerden çekilmesi, bu hizmetlerde özelleştirmeye gidilmesi (Çavdar, 2013; Clarke, 2014; Crouch, 2014) ya da yeni kamu yönetimi (YKY) anlayışı çerçevesinde bu hizmetlerin özel sektör modelinin verimlilik ilkeleri üzerinden yeniden yapılandırılması söz konusu olmuştur (Talat Arslan, 2010; Van der Sluis vd. 2017).

Neo-klasik iktisat politikaları Batılı ülkelerde uygulama alanı bulurken düşük gelirli ülkelerde, IMF, Dünya Bankası gibi uluslar ötesi kuruluşların öngördüğü yapısal uyum politikaları yoluyla neoliberal gündem geçerli kılınmıştır (Kart, 2010). Neoliberalizm, toplum boyutunda, hizmetlerin yeniden düzenlenmesi temelinde görünür olurken birey boyutunda “homo-economicus” (ekonomik insan) anlayışında vücut bulmaktadır. Genel anlamda himayekâr bir devlet anlayışından, rekabetin bireylerin en iyi seçimleri yapmaları açısından onları güdüleyici mahiyette olduğu fikrine doğru bir geçiş yaşanmıştır. Bu çerçevede birey için iyi olanın genel için iyi olana öncelendiği bir döneme girilmiştir (Atalay, 2019a, s.75). Bireyler kendinin girişimcisi haline gelmiş ve ekonomik insan kendi kaderinin belirleyicisi konumunda, kendine yatırım yapan ve böylelikle geleceği üzerinde söz sahibi birey olarak kurgulanmıştır. Bu durum kişilerin bireysel seçimleri üzerinden yaşam şanslarını belirlediği, yapısal faktörlerin ise bu seçimlerdeki rolünün göz ardı edildiği bir neoliberal birey anlayışını getirmiştir (Adaman & Madra, 2015; Peters, 2016; Sparke, 2016).

Bu çerçevede Furedi (2006, s.16), neoliberal dönemde toplumsal deneyimin bireyselleştirildiği fikri üzerinden şöyle demektedir:

“Topluluk bağlarının zayıflaması ve ahlaki anlam sistemlerinin değer kaybetmesi gibi gelişmeler 1980’lerde toplumsal dayanışmanın sona ermesi yoluyla pekiştirilmiştir. O zamandan

beri, sağlığa ilişkin sorunların toplumsal deneyim alanını gasp etmesi yönündeki imkanların artmasını sağlayacak şekilde toplumsal deneyimin bireyselleşmesi, kişisel savunmasızlık hissini arttırmıştır”.

Neoliberal dönemde sağlık, bireysel seçimler üzerine kurulu temel bir yatırım aracı haline gelmiştir. Kişilerin kendi sağlıkları üzerinde sorumluluk taşır hale gelmeleriyle birlikte birer sağlık tüketicisi konumuna geçtikleri görülmektedir. Bu durum, healtizm (sağlıklı yaşam) kültürünün yükselişi ile karşılık bulmaktadır. Sağlık, en temel insan ihtiyaçlarından biri olarak stratejik bir öneme sahiptir ve sağlıklı olma bu anlamda bireysel seçimler ve girişimler nezdinde bir zorunluluk konumuna geçmektedir (Bendelow, 2010; Gr, 2013). Böylesi bir anlayışın, Illich (1976)’in sosyal ve kültürel iatrojenez kavramlarına karşılık geldiği görülmektedir. Toplum, sağlığı bir tüketim nesnesi olarak görürken bireysel düzlemde sağlık kültürel alanın merkezine yerleşmekte ve bireysel deneyim sağlık kategorileri çerçevesinde anlam kazanır hale gelmektedir.

1980 sonrası dönem, sermayenin ülkelerin sınırlarını açarak akışkanlığının arttığı ayrıca küresel düzlemde hizmetler sektörünün nc konuma geçtiği bir üretim örgütlenmesi ortaya çıkmıştır. Tketicilik kültürün yükseldiği bu dönemin ideolojik karşılığı postmodernizm olarak ele alınmaktadır (Atalay, 2019b; Eagleton, 2013). Postmodernizm, aklın ve bilimin dünyayı anlamlandırmada ve hakikate ulaşmada temel araçlar olduğu, uzman sistemleri üzerine kurulu büyük örgütlerin işlerlik kazandığı modernizmin öncüllerine yönelik bir karşı çıkıştır. Postmodernizmde, geçmiş dönemde kutsanmış akıl ve bilime yönelik şüpheci bir bakış hâkim kılınmıştır. Tek bir hakikat olduğu ve bu hakikatin ulaşılabilir olduğu anlayışı eleştiriye tabi tutulmuştur (Best& Kellner, 2011; Darrow, 2015).

Modernizm ideolojisinin sağlık alanında karşılığı modern Batı tıbbının üzerine kurulmuş olduğu biyomedikal sağlık anlayışı iken, postmodernizmin karşılığı biyomedikal modelin eleştirisi çerçevesinde önem kazanan bütüncül sağlık modelidir. Biyomedikal sağlık modelinde sağlık, hastalığın olmaması durumu üzerinden sınırları istatistiksel olarak belirlenmiş bir ‘normal’ olma durumuna indirgenirken bütüncül anlayışta sağlık genel olarak bir iyi olma hali olarak tanımlanmıştır. Biyomedikal modele temel oluşturan Kartezyen beden ve ruh ayrımı, insanın bir bütün olarak ele alınması gerekliliği ve bu beden ruh bütünlüğu içinde sosyal bir varlık ve sosyal bir çevrenin bir parçası olduğu anlayışı çerçevesinde reddedilmiştir. Bu temelde dünya çapında, geleneksel sağlık bilgisinin dolaşıma sokulmasıyla Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp (TAT) uygulamaları önem kazanmıştır (Björklund vd. 2006; Gale, 2014; Lowenberg & Davis, 1994).

Biyomedikal model çerçevesinde ortaya çıkan doktor hasta ilişkisi de postmodern sağlık anlayışı temelinde değişime uğramıştır. Geçmişte, uzman sistemlerinin egemenliği ve bilimin tek otorite konumunda olması çerçevesinde doktor, bu otoritenin temsilcisi olarak, hasta ile ilişkisinde ‘üst’ bir konumda yer alabilmektedir. Hasta ise doktor tarafından ortaya konan teşhis ve tedavi pratiklerine uyum sağlamakla yükümlüdür ve pasif bir konumdadır. Böylesi bir ilişki, hastanın bireysel hikayesinin önemsizleştirildiği, paternalist bir anlayış ortaya çıkardığı yönünde eleştirilmiştir. Bu çerçevede günümüzde, bütüncül sağlık sistemlerinde ‘aktif’ hasta kavramı öne çıkmaktadır. Aktif hasta teşhis ve tedavi süreçlerine ortak olmakta ve kendi deneyimini, iyileşme sürecinin bir parçası haline getirebilmektedir (Ho & Bylund, 2008; Okyay, Akbaba, & Kirkit, 2016)..

Bilimsel bilgiye ve uzman sistemlerine yönelik şüphecilik, doktor hasta ilişkisinde hastanın hikayesinin merkeze alınması, “uzman” hasta olgusunun

ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Sağlık bilgisi ileride ele alınacağı üzere, tıp alanının dışına çıkmış, özellikle medya aracılığıyla birçok toplumsal alanda dolaşıma sokulmaya başlanmıştır. Kültürel alanın merkezine yerleşen sağlığa ilişkin bilgi toplumsallaşmış ve hastalar bu bilgilere erişim çerçevesinde, kendi sağlıklarına yönelik uygulamalarda söz sahibi olmaya başlamışlardır (Longino, 2008; Shelby&Ernst, 2013).

Hafferty (2006, s. 41) doktor ve hasta ilişkisinde değişime ilişkin olarak “...uysal hastanın, tüketiciye ya da teşhis arayışında olan bir aktif hastaya dönüşümü” değerlendirmesini yapmaktadır. Hastalar, medya aracılığıyla edindikleri bilgiler ve çeşitli sivil toplum kuruluşları aracılığıyla, üretilen tıp bilgisinde söz sahibi olmaya başlamakta ve bu çerçevede tıbbileştirmenin önemli bir aktörü haline gelmektedir. Bu çerçevede geçmişte tıp alanında ortaya çıkan gelişmeler, tıbbileştirme, yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşen bir süreçken bu süreç günümüzde, aşağıdan yukarıya doğru bir şekilde gerçekleşmekte, tıbbileştirme tıp alanının tekelinden çıkmaktadır (Conrad & Potter, 2000). Karmaşıklaşan toplumda gündelik varoluşun zorlukları, neoliberal ekonomik insanların bireysel seçimlerine ilişkin taşıdıkları sorumluluk, kişilerin teşhis ve tedavi arayışına geçmesi ve yeni alanların tıbbileştirilmesi ile karşılık bulmaktadır. Kişiler sosyal güvenlik mekanizmalarından yoksun kalırken yaşadıkları zorlukları bir bozukluk kategorisi altında deneyimlemeyi seçebilmekte ve bu kategoriye yönelik ilaçlarla gündelik hayatın sorunları ile başa çıkma yoluna gidebilmektedirler.

Medya alanında yaşanan teknolojik gelişmelerin de tıbbileştirme ve farmasötikalizasyon süreçlerinde önemli etkileri söz konusudur. Geçmişte geleneksel (televizyon, yazılı basın) medya aracılığıyla bilgi sahibi olan toplum özellikle internet teknolojisinin ortaya çıkması ile birlikte birçok kaynaktan bilgiye erişebilir hale gelmiştir. Web 2.0 teknolojisi ile birlikte bilgiye erişimin

sınırları genişlemiş, internet kullanıcıları bilgi alıcısı konumundan çıkmış ve bilgi paylaşıcısı, üreticisi konumuna geçmişlerdir. Web 1.0 teknolojisinde içerik belirli bir kaynaktan üretilirken, Web 2.0 içeriğin kullanıcılar tarafından üretilebildiği bir platformdur. Bu çerçevede Web 2.0 teknolojisi kişilerin temel sağlık bilgilerini, sağlık deneyimlerini paylaştıkları bir yer haline gelmektedir (Kata, 2012). Sağlık bilgisi erişime ve paylaşımına açılırken eb 2.0 dezenformasyonun alanı haline de gelebilmektedir. Bu çerçevede Kata (2010, s. 1709) Web 2.0 için “Pandora’nın Kutusu” benzetmesini yapmakta ve Kuzey Amerika’da internet kullanıcılarının %75-80 oranında interneti, sağlık bilgisine ulaşmak için kullandıklarını belirtmektedir. Uzman sistemlerine yönelik şüphe çerçevesinde kişilerin kişisel deneyimlerini paylaşabildiği bir platformun ortaya çıkması ile web 2.0 teknolojisi, postmodern sağlık anlayışının temel alanı haline gelmiştir. Bu alanda kişiler, ileride ele alacağımız üzere doktorlar, hastalıklar ve ilaçlar konusunda deneyimlerini paylaşmakta ve birbirlerine önerilerde bulunmaktadır. Bu durum DEHB özelinde ise tıbbileştirme ve farmasötikalizasyon süreçlerinin temelinde bulunmaktadır.

Günümüzde, uzman/aktif hasta yanında tıbbileştirmenin ve farmasötikalizasyonun önemli aktörlerinden bir diğerinin ilaç endüstrisi olduğu belirtilmektedir (Conrad & Bergey, 2014). İlaç endüstrisi, kapitalist piyasa ekonomisi çerçevesinde kar temelli bir işleyişe sahip olması yanında uluslar üstü büyük tekeller tarafından domine edilmektedir (Morrall, 2009). Böylelikle tıbbileştirme ve farmasötikalizasyon süreçlerinde bu uluslar üstü ilaç firmalarının maddi çıkarlarının önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

2018 yılında dünya çapında farmasötiklere yönelik harcama 1.2 trilyon \$’dır. 2023 yılında tutarın 1,5 trilyon \$’ı aşacağı öngörülmektedir. İlaç endüstrisinde yeni yükselen ulusal pazarlardan “...2019 ve 2023 yılları arası en fazla büyümeyi Türkiye, Mısır ve Pakistan’ın yaşayacağı öngörülmektedir”

(IQVIA Institute for Human Data Science, 2019, s. 7). Busfield (2006), ilaç endüstrisinin küresel anlamda büyük bir ekonomik güç olduğunu belirtmekte ve 1992 yılında endüstrinin önde gelen 10 firmasının sektör gelirlerinin üçte birine sahip olduğunu, 2002 yılına gelindiğindeyse şirket birleşmeleri, tekelleşme ile bu 10 firmanın endüstri gelirinin yarısına sahip konuma geçtiğini göstermektedir. Yazar 2003 yılı verileri üzerinden, ilaç satışlarından elde edilen gelirin birçok düşük gelirli ülkenin milli gelirinden daha yüksek olduğunu belirtmektedir. En büyük ilaç piyasası ise ABD'dir.

Bell & Figert (2012), farmasötiklere yönelik harcamaların büyük bölümünün Batılı yüksek gelirli ülkelerde gerçekleştiğini belirtmekte ve 1988 yılından 2010 yılına kadar geçen sürede ABD'de antidepresan kullanımının %400 oranında arttığını göstermektedir. Amerika'da, 12 yaşında büyük her 10 kişiden 1'i antidepresan kullanmaktadır. Busfield (2006) ilaç firmalarının büyük pazarlama bütçelerine sahip olduklarını, doğrudan reklam yapmaları mümkün olmasa da doktorlar ve medya gibi farklı kanallar aracılığıyla bu devasa uluslar üstü firmaların ilaçlarının tanıtımını gerçekleştirdiğini belirtmektedir.

Neoliberal politikalar çerçevesinde sağlık hizmetleri özelleştirilip, piyasa mekanizmaları bu alanda hâkim kılınırken sağlık seçimlerine ilişkin yetki ve sorumluluk bireylere bırakılmaktadır. Bu bağlamda, sağlık kültürel alanın merkezine yerleşmekte ve tıp profesyoneli olmayan kişiler tıbbileştirme ve farmasötikalizasyon süreçlerinin yürütücüsü haline gelmektedirler. Sağlıkta modern biyomedikal model yerine postmodern bütüncül anlayışın yerleşmesi ile ise uzman sistemlerine yönelik azalan güven, uzman/aktif hastanın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Uzman/ aktif hasta, sağlık ve hastalık süreçlerinde, toplumsallaşmış tıp bilgisine erişim ile birlikte teşhis ve tedavi süreçlerine bireysel hikayesi ile müdahil olmakta ve sağlık profesyonelleri ile birlikte

çalışmaktadır. Sağlık bilgisinin toplumsallaşması medya aracılığıyla gerçekleşirken günümüzde Web 2.0 teknolojisi tıp profesyoneli olmayan kişilerin sağlığa ilişkin bilgilerini ve deneyimlerini paylaşmalarına olanak tanımaktadır. Bu çerçevede Web 2.0, tıbbileştirme ve farmasötikalizasyonun ana mecralarından biri haline gelmektedir. Bu süreçlerde birçok ülkenin milli gelirinden yüksek kazançta sahip uluslar üstü ilaç firmalarının bulunduğu ilaç endüstrisinin de önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Bu firmaların işleyişleri kar maksimizasyonu çerçevesinde gerçekleşirken yeni hastalık kategorileri ortaya çıkmakta ve artan sayıda birey sorunlarının çözümü için ilaçlara başvurmaktadır. Yeni hastalık/ bozukluk kategorilerinden biri DEHB' dur. Bu çerçevede tartışma DEHB özelinde sürdürülecek ve sonrasında Türkiye'de DEHB' nun tıbbileştirilmesi ve farmasötikalizasyonu Web 2.0 üzerinden çeşitli örneklerle ele alınacaktır.

Tıbbileştirme ve Farmasötikalizasyon Süreçleri Bağlamında DEHB ve DEHB İlaçları

DEHB başlangıçta, 1950'li yıllarda, ABD'de "hiperkinezi" olgusu çerçevesinde ele alınmış (Conrad, 1975) ve Amerikan Psikiyatri Birliğinin 1968 yılında yayınladığı DSM [Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı] II' de "hiperkinetik reaksiyon" sınıflandırması altında bozukluğun semptomları tanımlanmıştır. Bozukluk ilk olarak, çocukluk dönemi görülen bir psikiyatrik hastalık olarak sınıflandırılırken 1970'li yıllarda bozukluğun yetişkinlerde de görülebildiği belirlenmiştir. Bu bulgu bozukluğun ilk olarak çocukluk döneminden yetişkinliğe taşınan bir durum olduğu yönünde ele alınırken 1990'lı yıllardan sonra, bozukluğun yetişkinlik döneminde de ortaya çıkabileceği belirtilmiştir (Conrad & Potter, 2000, s.562). Bir önceki

elkitabında dikkat eksikliği bozukluğu olarak adlandırılan durum DSM IV' de DEHB olarak kategorize edilmiştir (Biederman vd., 1997).

DEHB tanısı, DSM' de sıralanmış çeşitli tanı ölçütleri çerçevesinde, kişilerin hastalık deneyimleri üzerinden gerçekleştirilmektedir. DSM IV' de ölçütlerin "...en az 6'sı veya daha fazlasının gelişim düzeyine göre uyumsuz bir şekilde en az 6 ay sürmesi..." (Tuğlu & Öztürk Şahin, 2010, s. 81) gerekliliği ortaya konmuştur. Güncel elkitabı olan DSM 5'te ise bozukluk "Nörogelişimsel bozukluklar" sınıflandırmasına dahil edilmiştir (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2014). DEHB' in bir bozukluk olarak resmi olarak tanınması, hastalık semptomlarının genişletilmesi ve bozukluğun görüldüğü yaş aralığının genişletilmesi söz konusu olmuştur. Bu çerçevede Conrad & Potter (2000), DEHB' nun tbbileştirilen bir alan olduğunu belirtmektedir.

DEHB görülme sıklığı, ABD'de 1970'li yıllarda, genellikle %3-5 olarak bulgulanırken yakın dönemde çocuklarda % 9, yetişkinlerde ise %4,4 olarak belirlenmektedir (Conrad & Bergey, 2014; Conrad & Potter, 2000). Skounti vd. (2017) dünya çapında DEHB'in görülme sıklığına ilişkin yapılmış araştırmalarda %2,2 ile %17,8 aralığında oranların bulgulandığını belirtmekte ve farklı çalışmalarda farklı bulguların elde edilmesini kullanılan teşhis yöntemlerine bağlamaktadırlar.

Polanczyk vd. (2007), 1978-2005 yılları arasında Türkiye'nin içinde bulunduğu farklı ülkelerde gerçekleştirilmiş çalışmalarda DEHB görülme sıklığının ortalama %5,29 düzeyinde olduğunu göstermişlerdir. Polanczyk vd. (2014) de, dünya çapında gerçekleştirilmiş farklı çalışmalardan elde edilen farklı sonuçların kullanılan teşhis kriterleri ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Yazarlar, DEHB görülme sıklığı farklı oranlarda bulgulansa da dünya genelinde bu oranların artışının söz konusu olduğunu, ayrıca DEHB' nun tedavisinde

kullanılan ilaçların kullanım oranlarının da artan bir şekilde gerçekleştiğini belirtmektedirler.

DEHB' nun tedavisinde kullanılan ilaçlar “*metalfenidat (Ritalin, Concerta) ve amfetamin (Adderall)*” şeklindeki uyarıcı madde içeriklerine sahiptir ve kontrole tabidir (Peterkin vd., 2011, s. 1). Bu ilaçlardan özellikle Ritalin'in ABD'de kültürel bir simge konumuna geldiği ve popülerize edildiği görülmektedir. Conrad & Potter (2000, s. 574), Ritalin'e ilişkin olarak “...*Ritalin, evlikleri kurtardığı, sorunlu olan kariyerleri yeniden inşa ettiği ve sorunlu kişilikleri dönüştürdüğü yönünde bir üne sahiptir*” demektedir. Scheffler vd. (2007) 1993-2003 yılları arasında dünya çapında DEHB' nun tedavisinde kullanılan ilaçların kullanımında 3 katlık bir artış olduğunu ve ayrıca bu ilaçlara harcanan tutarın da 9 kat artış gösterdiğini belirtmektedirler.

Türkiye'de DEHB ilaçlarının kullanıma ilişkin Öner vd. (2017)'nin araştırmasında, 2009-2013 yılları arasındaki dört yıllık dönemde ilaç kullanımının 2,18 kat arttığı belirlenmiştir. Yakın zamanda ve kısa sürede gerçekleşen bu artış yanında ilacın kullanımında mevsimsel bir farklılık olduğu görülmüştür. Kullanım oranı en fazla okul dönemi ve merkezi sınavların gerçekleştiği dönem olan mart ve mayıs ayları arasında gerçekleşirken en düşük oranın okulların tatil olduğu haziran ve ağustos ayları arasındaki dönemde olduğu görülmüştür. Bu çerçevede DEHB ilaçlarının kullanımı ve okul/sınav performansına yönelik baskı arasında bir bağlantı olduğu söylenebilir.

Conrad & Potter (2000) DEHB'nun kişilerin kendi ifadeleri açısından teşhis edilen bir bozukluk olması çerçevesinde kişilerin en fazla oranda kendi kendilerine teşhis koydukları bozukluk olduğunu belirtmektedir. Tıbbileştirme ve farmasötikalizasyon süreçleri çerçevesinde DEHB, dünya çevresinde medya yoluyla ve ilaç firmalarının promosyonları üzerinden tanınırlık kazanırken uzman hasta konumuna geçen tıp profesyoneli olmayan halk, artan bir şekilde

DEHB alanında teşhis ve tedaviye yönelmektedir. Ayrıca, DEHB tedavisinde kullanılan ilaçlar, performans artırıcı etkileri üzerinden popülerlik kazanırken araştırmalar bu ilaçların gereksiz durumlarda reçetelendirilmesi (Öner vd. 2017) yanında reçetesiz kullanımın da ortaya çıktığına yönelik bulgular sunmaktadır (Aras & Semin, 2007; Arria & Wish, 2006; Sheffler vd. 2007). ABD’de üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalarından biri, öğrencilerin %5,3’ünün bu ilaçlardan birini en az bir kere (Dupont vd. 2008), bir diğer araştırma ise %9,2’sinin (Carroll vd., 2006) reçetesiz olarak kullandığını göstermiştir. Bu çalışmalarda görüldüğü üzere performans baskısı, kişilerin tıbbileştirilmiş bir alanda tanınırlığı artan ilaçların kullanımına yönelmesi ile ilişkilidir.

Timimi & Taylor (2004), DEHB ’nun tıbbileştirilmesinin temelinde bireysellik, rekabet edebilirlik gibi değerler ve performans gösterebilmeye ilişkin kaygı üzerine kurulu Batı kültürünün kültürel kodlarının olduğunu belirtmektedir. Bozukluk böylesi bir kültürel alandan çıkarken, küreselleşme süreci özellikle ABD’de tanımlanmış psikiyatrik sorunların tüm dünyada geçerlilik kazanmasına, ABD’nin psikiyatrik bozuklukları diğer ülkelere ihraç etmesine sebep olmaktadır (Watters, 2010). Amerikan Psikiyatrisi tüm dünyada kabul gören bir psikiyatri anlayışı konumuna geçerken, Amerikan Psikiyatri Birliğinin yayınladığı DSM dünya çapında psikiyatrik bozuklukların sınıflandırmasında kullanılan standartları belirler hale gelmektedir. Bunun yanında ilaç firmalarının etkisi ve internet teknolojisinin gelişimi ile birlikte ABD’de ortaya konan bozukluklar ve bu bozuklukların tedavisinde kullanılan ilaçlar küresel düzlemde tanınırlık ve geçerlilik kazanmaktadır (Conrad & Bergey, 2014).

ABD önceden belirtildiği üzere en geniş ilaç pazarıdır ve ilaç firmalarının kâr elde etme stratejileri için en temel hedef ülkesidir. Jaja (2010,

s. 118), küreselleşme yerine “Amerikanlaşma” kavramını kullanmaktadır. Bu çerçevede internet teknolojisinin ABD’nin tekelinde olduğunu belirtmekte ve şöyle demektedir: “ ...web sayfalarının %85’i ABD’den ve sadece %15’i diğer ülkelerden gelmekte ve ABD dünya çapındaki paket yazılım piyasasının %75’ini kontrol etmektedir”. Bu çerçevede Conrad & Bergey (2014), DEHB’ na ilişkin içeriklerin çoğunlukla ABD’de oluşturulmuş web sitelerinde bulunduğunu ve bu içeriklerin birçok ülkenin kendi diline çevrildiğini belirtmektedir.

DEHB ülkemizde de bilinirliği artan bir bozukluk konumuna geçerken, bozukluğun tedavisinde kullanılan ilaçların artan bir oranda reçetelendirildiği ve kullanım alanı bulduğu görülmektedir. Bu çerçevede Web 2.0 içerikleri üzerinden çeşitli anahtar kelimelerle DEHB’ nun tedavisinde kullanılan kırmızı çeteye tabi Ritalin ilacına ilişkin gerçekleştirilen tartışmalar ele alınacaktır.

Türkiye’de Web 2.0 İçerikleri Üzerinden “Ritalin”

Google Türkiye üzerinden “Ritalin Arıyorum” anahtar sözcükleri ile yapılan aramada ilk sırada çıkan web sitesi forum.donanimhaber.com’dur (“Ritalin Arıyorum ,y.y.). Bu site daha çok teknolojik gelişmeler ve araç gereçlere ilişkin tartışmaların gerçekleştirildiği bir platform olması yanında siteye üye olanlar arasında farklı konularda da bilgi paylaşımı yapıldığı görülmektedir. Efsaneruzgar adlı kullanıcı sitede şöyle bir soru paylaşmıştır: “Elinde Ritalin olan arkadaş varsa PTT kargo ile yollayabilir eczane fiyatının 6 katı vericeğim” (25.01.2015). Kullanıcı ilacı arama sebebi olarak ise sınav performansına ilişkin kaygısını paylaşmakta ve şöyle demektedir: “Polislik sınavlarına hazırlanıyorum, eğer hastahaneye gidersem mülakatta elenirim. Hastalık olduğuna inanmıyorum panikten odaklanamıyorum” (11.02.2015). Guest-56E6BEA13 adlı kullanıcı tarafından verilen yanıt şöyledir: “Git tanidik doktora eczaneye al Ritalinini veya recetesini zormu ?” (10.02.2015).

Kullanıcın yanıtından görüleceği üzere ilacın teminin oldukça kolay olduğu düşünülmektedir. Innovative adlı kullanıcı ise “*Bende var, hapın tanesi 100 lira*” (10.02.2015) demektedir. Kesikparmak isimli kullanıcı Ritalin’i farklı bir ilaç ile takas etmek istediğini belirtmek üzere “*Sen bana Xanax bul.Bende sana Ritalin göndereyim*” (10.02.2015) ifadesini kullanmaktadır. Bu yanıt farmasötikalizasyonun boyutlarını göstermesi açısından önemlidir.

Aynı anahtar kelimeler ile yapılan aramada ikinci sırada çıkan web sitesi ise Kızlarsoruyor.com’dur (“Ritalin Arıyorum Bana”, y.y.). Site bakım, aile, aşk ilişkileri gibi farklı konularda kadınlar arası bilgi paylaşımının gerçekleştirildiği bir platformdur. Gamzeczixx adlı kullanıcı “*Ritalin arıyorum bana satabilecek var mı?*” şeklinde bir soru sorup ilacı arama sebebi olarak yine yaşadığı sınav kaygısını paylaşmaktadır: “*tıp öğrencisiyim Tus için ankarada kamptayım ritalin almam lazım burada doktora gittim vermediler. bana satabilecek olan var mı*” (08.02.2018). Bukullanıcı isimli kullanıcı ise yanıt olarak şöyle bir öneride bulunmaktadır: “*Ne yaptın buldun mu? Atomoksetin var, modafinil var metilfenidatın bir benzeri bunları deneyebilirsin. Kahve var bol bol içersen legal uyarıcı*”. Kullanıcı yanıtında hem farklı ilaçlara ilişkin bilgi paylaşmakta, hem de soruyu soran kullanıcının yasal olmayan bir şekilde Ritalin’i temin etme çabasında olduğunu gösterecek şekilde ‘yasal uyarıcı’ önerisinde bulunmaktadır. Msjzjs adlı bir başka kullanıcı ise “*Ritalin Harika bir hap gerçekten ben kullandım onu yeşil reçete ders çalışmak için almıştım*” diyerek performans göstermeye yönelik farmasötikalizasyona işaret etmektedir.

Bu aramanın bir başka sonucu ise turhackteam.com adlı web sitesinde bulunmaktadır (“Ritalin veya Concerta”, y.y.). Türkiye’ye yönelik gerçekleşebilecek siber saldırılarla mücadele etmek üzere kuruluşu belirtilen sitede (“TurkHackTeam”, y.y.) farklı konularda da paylaşımlar yapılabilmektedir. Closx adlı kullanıcı şöyle bir paylaşım yapmıştır:

“Arkadaşlar lise 3. sınıfa geçtim dikkat problemim var derslere odaklanamıyorum lys falan da yaklaşıyor bu gün arkadaştan bir kapsül Concerta aldım (Ritalin'le aynı tedavide kullanılır ve etkileri yaklaşıktır) ders içi cidden çok iyi geldi. Kısacası Ritalin veya Concerta nerden bulabilirim. Not: psikiyatri bölümü yaşım 18 den küçük olduğu için randevu almıyor... Reçetesiz almanın yolu nedir?” (08.10.2015). Paylaşımı yapan kullanıcı, ders çalışmakta zorlanması sebebiyle reçetesiz DEHB ilacı almaya çalıştığını belirtmekte, 18 yaşın altında olması dolayısıyla da bunu kendi başına yapamadığını dile getirmektedir. Aynı kullanıcı ilacı bir arkadaşından temin ettiğini belirtirken de reçetesiz ilaç kullanımında bulunduğunu da paylaşmaktadır. BlackHatHacker isimli kullanıcı yanıt olarak kullanıma ve bulabilirliğe ilişkin önerilerde bulunmaktadır: “Biraz daha fazla su içersin ve sigara gibi yeterli dozda almazsan bağımlılık yapar. Uyuşturucu satan yerlerde vardır , tabii bulaşmak ister misin bilmem. Onun dışında , kara borsadan vesaire alabilirsin fakat güvenlik konusunda şüpheliyim” (08.10.2015). Kullanıcının yanıtında ilacın bir uyuşturucu statüsüne taşındığı da görülmektedir.

Google Türkiye’de “Ritalin Reçeteye Nasıl Yazdırılır” kelimeleriyle yapılan bir aramanın sonucunda yine kızlarsoruyor.com sitesi yer almaktadır (“Nasıl Ritalin Yazdırabilirim”, y.y). Gizli Üye konumundaki bir kullanıcının “Dehb hastası olmadan nasıl ritalin yazdırabilirim psikiyatrise” şeklindeki sorusuna Serapsoylu adlı kullanıcı “benim tanıdığım bir psikiyatri doktouru var çok sıkıntı çıkarmuyo ritalin konusunda hemen yazıyo.. sadece özel muayenehanesi var..” şeklinde yanıt vermekte, doktor tavsiyesinde bulunmakta ve sonrasında bu doktorun sekreterinin telefon numarasını vermektedir. OuzAlim isimli kullanıcı ise soruyu soran kişiye DEHB tanı ölçütlerine ilişkin bilgiler temelinde kullanabileceği ifadeleri belirtmekte ve şöyle demektedir: “uzun süre odaklanamıyorum tv izlerken başka yerlere kayıyor zihnim işte uzun

zaman ders çalışmıyorum her 2 dk bir aklıma başka şey geliyor çıt sesi duysam dikkatim dağılıyor vs gibi şeyler söylersin... daha öncesinden int yaz bak belirtileri neler falan biraz rol yap daha önce yazdığını söyle iyi geldi falan de mg 30 iste vs". Kullanıcı belirtilere ilişkin bilgiye internetten erişilebileceğini de yanıtında göstermektedir.

Bu aramanın bir başka sonucu ise Uludağsözlük.com web sitesinde bulunmaktadır ("Reçeteye Ritalin Nasıl", y.y.). Açılan başlık altında yapılan paylaşımlardan biri zall save the queen adlı kullanıcıya aittir. Kullanıcı "*ritalinden daha etkilisinin denenmesini tavsiye ettiğim durum. (bkz: concerta) kalbe biraz zararlı ama aralıksız 10 saat kalkmadan çalışabiliyorsunuz*" (22.05.2017) diyerek farklı bir DEHB ilacını tavsiye etmekte ve bu ilacın kişiye verebileceği zararlara ilişkin bir farkındalık çerçevesinde ders çalışmak için kullanılabilirliğini belirtmektedir. Sevgilim ben manyak oldum adlı bir kullanıcı ise "*konsantrasyon eksikliğin olduğuna dair şeyler söyle, hiperaktif hallerde bulun. hiç düşünmeden yazıyorlar*" (22.05.2017) diyerek doktor hasta ilişkisinde uzman/ aktif hasta konumu ile birlikte 'pasif doktor' konumunun ortaya çıktığına yönelik fikir dile getirmektedir. Vsaire isimli kullanıcı "*...birincisi sandığın gibi bir etki yaratmayacak bu bir. anlattığın gibi durumdaysan ritalinden çok anti depresana ihtiyacın vardır. gidip doktora dikkat dağınıklığınız olduğunu söyleyin ve ritalinin iyi geleceğini düşününüzü söyleyin. daha önce aldım filan demeyin biliyorsunuz çıkıyor artık bunlar kayıttta*" (22.05.2017) diyerek hem kişiye uygun farklı bir bozukluk teşhisinde bulunmakta, hem öneriler, hem de sağlık sisteminin detayları konusunda bilgi paylaşmaktadır.

TARTIŞMA

Çeşitli örnekler üzerinden görüldüğü üzere DEHB ve Ritalin ilacı üzerine uzman/aktif hasta konumuna geçen bireylerin, Web 2.0 platformlarında bilgi paylaşımı yapmaları söz konusu olabilmektedir. Kişiler, DEHB' nun tedavisinde kullanılan ilacı farklı kanallarla temin etme yoluna gidebilmekte, bu konuda profesyonel olmayan kişilerin bilgilerine ve yardımlarına başvurabilmektedirler. Özellikle sınav performansı temelinde yaşanan kaygı ile baş etmek üzere kişilerin, gündelik yaşamlarını tıbbi terimler temelinde ele aldığı ve Ritalin özelinde görüldüğü üzere, ilaçların diğer etkilerini göz ardı ederek ilaç temelli çözümlere yöneldikleri görülmektedir.

DEHB' nun dünya genelinde medya üzerinden tanınırlık kazanması, bozukluğun teşhisinde kullanılan yöntemlerin ve tedavisinde kullanılan ilaçların etkilerine yönelik bilgilerin erişilebilir hale gelmesi, ülkemizde de Web 2.0 içerikleri üzerinden gerçekleşmektedir. Kişiler, uzman/aktif hasta konumuna geçerken doktorlar pasif bir konumda, reçete yazmakla yükümlü kişiler olarak görülebilmektedir. Postmodern sağlık anlayışı paternalist anlayışın son bulmasına sebep olurken, doktor hasta ilişkisinde, geçmişte doktorun bulunduğu otoriter konuma, potansiyel hasta konumundaki tıp profesyoneli olmayan kişiler geçebilmektedir.

Toplumsal ve yapısal sorunlar olarak ele alınabilecek şekilde, sosyal devlet ve sosyal dayanışmanın sunduğu koruma mekanizmalarından mahrum kalan bireylerin, artan rekabet ve performans kaygısı temelinde yaşadıkları problemler, tıbbileştirme ve farmasötikalizasyon süreçleri ile kontrol altına alınmaktadır. Kişiler yaşadıkları gündelik sorunlarla başa çıkabilmek için tıp alanına başvurmakta ve teşhis ve tedavi konusunda yetkili kişiler üzerinde baskı oluşturabilmektedirler. Bu çalışmada, DEHB temelinde uzman/ aktif hasta

konumuna geçen bireylerin tıbbileştirme ve farmasötikalizasyon süreçlerinde oynadıkları rol ele alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Abraham, J. (2010). Pharmaceuticalization of Society in Context: Theoretical, Empirical And Health Dimensions. *Sociology*, 44(4), 603–622. <https://doi.org/10.1177/0038038510369368>
- Adaman, F., & Madra, Y. (2015). Toplumsalın İktisadileştirilmesi mi İktisadın Toplumsallaştırılması mı? İçinde E. Hamzaçebi, E. Akçay, U. Kocagöz, & F. Adaman (Ed.), *Sosyal Bilimler Ne İşe Yarar?* (ss. 77–122). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2014). *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı* (5. baskı). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Aras, S., & Semin, S. (2007). Attention-Deficit Hyperactivity Disorder and Use of Psychostimulants Among Children in Turkey. *International Psychiatry*, 4(3), 71–73.
- Arria, A. M., & Wish, E. D. (2006). Nonmedical Use of Prescription Stimulants Among Students. *Pediatric Annals*, 35(8), 565–571.
- Atalay, S. (2019a). Sosyolojik Bakış Açısından Aşı Karşıtlığı ve Halk Sağlığı. İçinde T. Yılmaz (Ed.) *Psikoloji, Sosyoloji ve Coğrafya Bakış Açısından Sağlık*, (ss. 61-92). Ankara: Berikan Yayıncılık.
- Atalay, S. (2019b). Postmodern Sağlık Anlayışı Çerçevesinde Tamamlayıcı ve Alternatif Tıbbın Yükselişi. İçinde E. Eğribel & Y. Yıldırım (Ed.) *Sağlık Sosyolojisine Giriş*, (ss. 75-90). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Ballard, K., & Elston, M. A. (2005). Medicalisation: A Multi-dimensional Concept. *Social Theory and Health*, 3(3), 228–241. <https://doi.org/10.1057/palgrave.sth.8700053>

- Barker, K. K. (2010). The Social Construction of Illness: Medicalization and Contested Illness. İçinde C. E. Bird, P. Conrad, A. M. Fremont & S. Timmermans (Ed.), *Handbook of Medical Sociology* (ss. 147- 162), Nashville: Vanderbilt University Press
- Bell, S. E., & Figert, A. E. (2012). Medicalization and Pharmaceuticalization At the Intersections: Looking Backward, Sideways And Forward. *Social Science and Medicine*, 75(5), 775–783.
<https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.04.002>
- Bendelow, G. (2010). Emotional Health: Challenging Biomedicine or Increasing Health Surveillance ? *Critical Public Health*, 20(4), 465–474.
<https://doi.org/10.1080/09581596.2010.518382>
- Best, S., & Kellner, D. (2011). *Postmodern Teori*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Biederman, J., Faraone, S. V., Weber, W., Russell, R. L., Rater, M., & Park, K. S. (1997). Correspondence Between DSM-III-R And DSM-IV Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 36(12), 1682–1687.
<https://doi.org/10.1097/00004583-199712000-00016>
- Björklund, A., Svensson, T., & Read, S. (2006). Holistic And Biomedical Concepts Of Health : A Study Of Health Notions Among Swedish Occupational Therapists And A Suggestion For Developing An Instrument For Comparative Studies. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 13(3), 141–150.
- Busfield, J. (2006). Pills, Power, People: Sociological Understandings of The Pharmaceutical Industry. *Sociology*, 40(2), 297–314.
<https://doi.org/10.1177/0038038506062034>

- Carroll, B. C., Mclaughlin, T. J., & Blake, D. R. (2006). Patterns and Knowledge of Nonmedical Use of Stimulants Among College Students. *Arch Pediatr Adolesc Med.*, 160, 481–485.
- Clarke, S. (2014). Neoliberal Toplum Kuramı. İçinde A. Saad-Filho & D. Johnson (Ed.), *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki* (ss. 91–105). İstanbul: Yordam Kitap.
- Conrad, P. (1975). The Discovery of Hyperkinesis: Notes on the Medicalization of Deviant Behavior. *Social Problems*, 23(1), 12–21.
- Conrad, P. (2007). *The Medicalization of Society: On the Transformation of Human Conditions into Treatable Disorders*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Conrad, P., & Bergey, M. R. (2014). Social Science & Medicine the Impending Globalization Of ADHD: Notes On The Expansion And Growth Of A Medicalized Disorder. *Social Science & Medicine*, 122, 31–43. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.10.019>
- Conrad, P., & Potter, D. (2000). From Hyperactive Children to ADHD Adults: Observations on the Expansion of Medical Categories. *Social Problems*, 47(4), 559–582.
- Crouch, C. (2014). *Neoliberalizmin Garip Ölümsüzlüğü* (U. Gezen, Ed.). İstanbul.
- Çavdar, T. (2013). *Neoliberalizmin Türkiye Seyir Defteri*. İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Darrow, W. W. (2015). The Decline and Disorganization of Public Health in the United States: Social Implications. *The International Journal of Social Quality*, 5(2), 29–45.

- Davis, J. E. (2010). Medicalization, Social Control, and the Relief of Suffering. İçinde William C. Cockerham (Ed.), *The New Blackwell Companion to Medical Sociology* (ss. 210-241), Singapore: Blackwell Publishing.
- Dupont, R. L., Coleman, J. J., Bucher, R. H., & Wilford, B. B. (2008). Characteristics and Motives of College Students Who Engage in Nonmedical Use of Methylphenidate. *The American Journal on Addictions*, 17, 167–171. <https://doi.org/10.1080/10550490802019642>
- Eagleton, T. (2011). *Postmodernizmin Yanılsamaları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Furedi, F. (2006). The End of Professional Dominance. *Society*, 43(6), 14–18. <https://doi.org/10.1007/BF02698479>
- Gale, N. (2014). The Sociology of Traditional, Complementary and Alternative Medicine. *Sociology Compass*, 8(6), 805–822
- Gür, E. G. (2010). Dezenformasyona Uğratılan Bir Sosyal Hak Olarak Sağlık. *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*, 299–315. 10.10.2019 tarihinde <http://www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/gur.pdf> adresinden erişildi
- Hafferty, F. W. (2006). Medicalization Reconsidered. *Society*, 43(6), 41–46. <https://doi.org/10.1007/BF02698484>
- Ho, E. Y., & Bylund, C. L. (2008). Models of Health and Models of Interaction in the Practitioner – Client Relationship in Acupuncture. *Health Communication*, 23(6), 506–515. <https://doi.org/10.1080/10410230802460234>
- Illich, I. (1976). *Medical Nemesis: The Expropriation of Health*. New York: Pantheon Books.
- IQVIA Institute for Human Data Science. (2019). *The Global Use of Medicine in 2019 and Outlook to 2023*. IQVIA Institute for Human Data Science, (January), 75. 20.02.2020 tarihinde <https://www.iqvia.com/>

[/media/iqvia/pdfs/institute-reports/the-global-use-of-medicine-in-2019-and-outlook-to](https://www.iqvia.com/institute/reports/the-global-use-of-medicine-in-2019-and-outlook-to-2023.pdf?_=1572797697886%0Ahttps://www.iqvia.com/institute/reports/the-global-use-of-medicine-in-2019-and-outlook-to-2023)

2023.pdf?_=1572797697886%0Ahttps://www.iqvia.com/institute/reports/the-global-use-of-medicine-in-2019-and-outlook-to-2023 adresinden erişildi

- Jaja, J. M. (2010). Globalization or Americanization: Implications for Sub-Saharan Africa İçinde K.G. Deng (Ed.), *Globalization- Today, Tomorrow* (ss. 113-124), IntechOpen, doi: 10.5772/10230.
- Kart, E. (2010). *Nitelikli İşgücünün Küresel Trajedisi*. İstanbul: Kavim Yayıncılık
- Kata, A. (2010). A Postmodern Pandora ' S Box : Anti-Vaccination Misinformation On The Internet. *Vaccine*, 28, 1709–1716. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2009.12.022>
- Kata, A. (2012). Anti-Vaccine Activists, Web 2.0, And The Postmodern Paradigm – An Overview Of Tactics And Tropes Used Online By The Anti-Vaccination Movement. *Vaccine*, 30(25), 3778–3789. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2011.11.112>
- Longino, C. F. J. (2008). The Limits of Scientific Medicine The Limits of Scientific Medicine : Paradigm Strain and Social Policy. *Journal of Health & Social Policy*, 9 (4), 101-116, <https://doi.org/10.1300/J045v09n04>
- Lowenberg J.S., & Davis, F. (1994). Beyond Medicalisation-Demmedicalisation: The Case Of Holistic Health. *Sociology of Health & Illness*, 16 (5), 579-599.
- Morrall, P. (2009). *Sociology and Health: An Introduction*. London, New York: Routledge.

Nasıl Ritalin Yazdırabilirim (y.y.) 10.02.2020 tarihinde

<https://www.kizlarsoruyor.com/diger/q6136866-nasil-ritalin-yazdirabilirim> adresinden erişildi.

Okuyay, R. A., Akbaba, M., & Kirkit, E. (2016). Aydınlatılmış Onam ve Aşılama. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 13(2), 155. <https://doi.org/10.20518/thsd.78963>

Öner, Ö., Yılmaz, E. Ş., Karadağ, H., Vural, M., Vural, E. H., Akbulat, A., Kerman, S. (2017). ADHD Medication Trends in Turkey: 2009-2013. *Journal of Attention Disorders*, 21(14), 1192–1197. <https://doi.org/10.1177/1087054714523129>

Parsons, T. (1991). *The Social System*. London: Routledge

Peterkin, A. L., Crone, C. C., Sheridan, M. J., & Wise, T. N. (2011). Cognitive Performance Enhancement: Misuse or Self-Treatment? *Journal of Attention Disorders*, 15(4), 263–268. <https://doi.org/10.1177/1087054710365980>

Peters, M. A. (2016). Education, Neoliberalism, And Human Capital: Homo Economicus as ‘Entrepreneur Of Himself’. İçinde S. Springer, K. Birch, & J. Macleavy (Ed.), *The Handbook of Neoliberalism* (ss. 297–307). Abingdon & New York: Routledge.

Polanczyk, G. V., Willcutt, E. G., Salum, G. A., Kieling, C., & Rohde, L. A. (2014). ADHD Prevalence Estimates Across Three Decades: An Updated Systematic Review And Meta-Regression Analysis. *International Journal of Epidemiology*, 43(2), 434–442. <https://doi.org/10.1093/ije/dyt261>

Polanczyk, G., Lima, M. S. De, Horta, B. L., Biederman, J., & Rohde, L. A. (2007). The Worldwide Prevalence of ADHD : A Systematic Review and Metaregression Analysis. *American Journal of Psychiatry*, 164(4), 942–948. <https://doi.org/10.1176/ajp.2007.164.6.942>

Reçeteye Ritalin Nasıl Yazdırılır (y.y.) 10.02.2020 tarihinde <https://www.uludagsozluk.com/k/re%C3%A7eteye-ritalin-nas%C4%B1-yazd%C4%B1r%C4%B1l%C4%B1r/1/ters/> adresinden erişildi.

Ritalin Arıyorum (y.y.) 10.02.2020 tarihinde <https://forum.donanimhaber.com/ritalin-ariyorum--101974158> adresinden erişildi.

Ritalin Arıyorum Bana Satabilecek Olan Var mı? (y.y.) 10.02.2020 tarihinde <https://www.kizlarsoruyor.com/diger/q8799168-ritalin-ariyorum-bana-satabilecek-var-mi> adresinden erişildi.

Ritalin veya Concerta (y.y.) 10.02.2020 tarihinde <https://www.turkhackteam.org/tht-yardim-merkezi/1192370-ritalin-veya-concerta.html> adresinden erişildi.

Scheffler, R. M., Hinshaw, S. P., Modrek, S., & Levine, P. (2007). The Global Market for ADHD Medications. *Health Affairs*, 26(2), 450–457. <https://doi.org/10.1377/hlthaff.26.2.450>

Shelby, A., & Ernst, K. (2013). Story and science How providers and parents can utilize storytelling to combat anti-vaccine misinformation. *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 9(8), 1795–1801. <https://doi.org/10.4161/hv.24828>

Skounti, M., Philalithis, A., & Galanakis, E. (2007). Variations in Prevalence of Attention Deficit Hyperactivity Disorder Worldwide. *European Journal of Pediatrics*, 166(2), 117–123. <https://doi.org/10.1007/s00431-006-0299-5>

Sparke, M. (2016). Health and The Embodiment of Neoliberalism: Pathologies of Political Economy from Climate Change and Austerity to Personal Responsibility. İçinde S. Springer, K. Birch, & J. MacLeavy (Ed.), *The*

Handbook of Neoliberalism (ss. 237–251). Abingdon & New York: Routledge.

Talat Arslan, N. (2010). Klasik Neo-Klasik Dönüşüm Süreci: "Yeni Kamu Yönetimi". *C.Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 11(2), 21-38.

Timimi, S., & Taylor, E. (2004). ADHD Is Best Understood as A Cultural Construct. *British Journal of Psychiatry*, 184, 8–9.
<https://doi.org/10.1192/bjp.184.1.8>

Tuğlu, C. & Öztük Şahin, Ö. (2010). Erişkin Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu: Nörobiyoloji, Tanı Sorunları ve Klinik Özellikler. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2 (1), 75-116.

TurkHackTeam (y.y.). 15.02.2020 tarihinde <https://tr.wikipedia.org/wiki/TurkHackTeam> adresinden erişildi.

Van der Sluis, M. E., Reezigt, G. J. ve Borghans, L. (2017). Implementing New Public Management Strategies in Education. *Education Policy*, 31(3), 303-329.

Watters, E. (2010). *Crazy Like Us: The Globalization of the American Psyche*. New York: Free Press.